

SÉRELMEINK
A
HABSBURGOK ALATT
TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

IRTA
HENTALLER LAJOS

ÁRA 1 KÖRONA.

1905.
SINGER ÉS WOLFNER, BUDAPEST.

Kálváriánk.

A magyar nemzet első királya alatt fejlődött állammá. Az Anjouk és a többi vegyesházbeli királyok korában már Európa belügyeire is gyakorolt befolyást. Hunyady Mátyás uralkodása alatt állott nemzetünk hatalma tetőpontján. Azután közvetlen beállott a hanyatlás, mert kevés idő múlva a Habsburgok ültek a magyar trónra.

Nemzetünk századokon keresztül iparkodott a magyar állameszmét megkedveltetni ezzel az uralkodó családdal. Hasztalan volt ez irányban minden törekvésünk! A bizalom sohasem vált teljessé. Nem!

A bécsi udvar folyton bizalmatlankodott velünk szemben. Minden igaz, őszinte szóban forradalmi, vagy elszakadási törekvést szimatolt. Ebből kifolyólag a bécsi kéz tényei rendszerint olyanok valának, melyek esetről-esetre kiábrándították a magyar hóbortoskodásig menő loyálisásából. Mert a magyar nép loyálisát nem nevezhetem egyébként hóbortnálnak — hisz minél jobban ragaszkodik az uralkodóházhoz, a bécsi kéz annál erősebben korbácsolja — sok esetben hogy a Bibliával éljek „skorpiókkal“ marozangolta.

A Habsburgok II. Lajos halála után rögtön szemet vetettek Magyarországra. Könnyű volt a dolguk. A magyar olygarchák között egyetlenegy sem akadt, akik a valódi magyar nemzeti eszmét megértette, képviselte vagy személyesíteni akarta volna. A leggazdagabb főúr, Zápolya János király akart lenni s a tokaji országgyűlésen meg is választatta magát magyar királylyá. Vele szemben osztrák Ferdinánd, holmi „régijogok“ alapján tartott igényt a magyar koronára. Ezeket az igényeit ugyan a rendek nem ismerték el, — de abban bíztak, hogy Ferdinánd és testvére, V. Károly, a hatal-

mas spanyol király — kinek országában „a nap sohasem ment le“ — majd megvédi Magyarországot a török ellen.

A magyar nemzetnek osztrák-párti része tehát támogatót vélt találni a Habsburg királyokban, a támogató helyett azonban elnyomót kapott nemzetünk, mert ez időtől kezdve kell voltaképpen küzdeni a nemzeti létért. Ezóta kell harcolni az állami függetlenségért. Tény ugyanis, hogy ez idő óta Magyarország történelme nem egyéb, mint örökös küzdelem a Habsburgok azon örökös törekvése ellen, hogy hazánkat Ausztriába beleolvaszszák.

De a török ellen kilátásba helyezett segélynél a Habsburgoknak még egyéb előnye is volt. Ferdinánd ugyanis a korona után való hajszát V. Károly spanyol király aranyai által támogatva indította meg. A magyar főurak egy részét pénz, czim, hivatal, birtok s kegydíjadományok és ígéretekkel csábította a maga részére.

A pozsonyi csonka országgyűlés egy szép deczemberi napon magyar királylyá választotta osztrák Ferdinándot s ez időtől kezdve a Habsburgok a 17-ik század végéig mint választott királyok uralkodtak. Majd a trónöröklési jogot fiágra szorítva fogadták el a rendek s végre 1723-ban a női ágra is kiterjesztették az örökösödést.

Ezek a fi- és nőiági örökösödések azonban Magyarország szabad és független államiségén jogilag és törvényileg nem változtattak semmit. Nem változtattak, mert az örökösödési rend törvény által lévén biztosítva, az örökösödéshez kötött kötelezettségek kiterjedtek az örökösökre is. Így a többek között, midőn Magyarország az 1723-iki törvényekben szerződést kötött az utolsó Habsburggal, ebben azt kötötte ki, hogy Magyarország önállását, szabadságát és függetlenségét tiszteletben tartásuk s

Magyarországot sem abszolutisztikusan, sem többi hűbéri tartományaik módjára, hanem egyenesen a magyar alkotmány értelmében kormányozzák.

Tudjuk, hogy ezt a kikötést az utolsó Habsburg ur elfogadta. Ez a kikötés pedig olyan szegődött bér, osztott koncz-féle alkuszerinti ára volt a magyar koronának. A magyar trónra csak az ülhet, a ki az alku szerinti árat megfizeti, illetőleg a fizetési feltételeket betartja. Aki az adományhoz kötött feltételeket megtartja, annak joga van az adományhoz. Aki nem, annak nincs, mert a magyar nemzet az adományozásnál jogait törvénybe iktatta.

En a Habsburgok alatt felmerült nemzeti sérelmeket szándékozom itt röviden felsorolni. Jónak látom tenni ezt főleg azért, hogy végre-valahára teljesen tisztába jöjjünk azzal a „bécsi kézzel,” mely négyszáz év óta minden esküje és ünnepélyes ígérete daczára hivatva érzi magát arra, hogy ügyeinket „sine me, de me” intézze; azzal a bécsi kézzel, mely törvényeink és alkotmányunk ellenére rendelkezik jövőnkről, vérünkről, vagyonunkról.

Szükségesnek tartom a mult emlékeit összegezni azért, mert ennek a bécsi kéznek céljai, vágyai és törekvései közel négy évszázad óta homlokégyenest ellentétben állanak a magyar nemzet vágyaival, törekvéseivel és végcélunkkal. Szükségesnek, mert ez a bécsi kéz száz és száz esztendő óta egyetlen egy esetben sem osztozott a megfontolkozásunkban, érzésünkben. Szükségesnek tartom azért, mert nemzetünk sérelmei négyszáz esztendőn keresztül mindig ugyanazok. Ugyanazok majdnem pontról-pontra; majdnem tételről-ételre. De nemcsak a sérelmek ugyanazok,

hanem ugyanaz a bécsi kéz elbánása, eljárása, taktikája, fogása, erőszaka, a magyar nemzettel napjainkban is, ami volt már kezdetben ma is folytatódott a nemzet ellen sok századon keresztül s ami folyik ellenünk ma is. Tudom, hogy ujat nem igen mondhatok, de szükségesnek tartom e négyszázados sérelmeket így összegezve a közönség rendelkezésére bocsátani. Egyik-másik részlet talán ismeretlen. Ép ezért jó, ha a nemzet tisztán látja a mult küzdelmeit. Látja pusztán. Hidegen! ahogy történtek, s azokat látva, érezni fogja azt is, hogy ma is ugyanazt a kalváriát járhatja velünk a bécsi kéz, melyet oly kitartással, oly szívósággal, oly sok pénz- és véráldozattal jártak meg őseink.

Szükségesnek tartom ezt főleg manapság, mert az utóbbi napokban már újra az abszolutizmus szele fujdogál s a bécsi kormány álnok módon most is épugy minket tesz felelőssé mindenért, amit bolond fővel ő maga idézett elő, amint tette a multban is mindig. Régi nóta! Hozzá vagyunk szokva, hogy a bécsi hivatalos körök minket, magyarokat, a Habsburgok ép oly hűbérestartományának kicsinyeljenek, aminőket az osztrák örökös tartományok. Hozzá vagyunk szokva, hogy a bécsi kéz hivatalos sajtója után azt akarja elhitetni a művelt nyugattal, hogy az ezeréves Magyarország elválaszthatatlan része az *alig száz esztendő* osztrák császárságnak. Hozzá vagyunk szokva, hogy akkor, midőn jogainkat, régi alkotmányunkat, törvényeinket, a kötéseket védjük, s a királyi eskü megtartását sürgetjük, hogy ily esetekben minket forradalmároknak hirdetnek.

Pedig dehogy vagyunk mi forradalmárok! Csak nem akarunk lemondani állami függetlenségünkről!

A trónvásárló és fia.

Igaz! Elismerem, hogy Magyarország valódi független helyzete abban a perczen szűnt meg, midőn a pozsonyi csonka országgyűlés osztrák Ferdinándot jó pénzért magyar királylyá választotta:

Megszűnt pedig azért, mert a magyar királylyá választott I. Ferdinánd tetőtől talpig német uralkodó volt. Családjának érdekei, házi és állami politikája, érzelmei és természete, továbbá a múlt tradíciói épp úgy, mint a jövő reményei a Habsburgokat speciális német uralkodóknak kvalifikálták. Es elég szomorúan tanuskodik a történelem amellett is, hogy Magyarország, mely rövid idővel Ferdinánd megválasztása előtt még Közép-Európa leghatalmasabb állama volt, nem bírta I. Ferdinánd dicshírét kielégíteni. Nem! Mert Ferdinánd többi tartományai mellé Magyarországot csak olyan ráadás-félének tekintette.

Ugyancsak sajátságos valami az is, hogy a Habsburgok trónrajutásuk óta napjainkig sohasem tudtak a magyar nemzet valódi személyesítőjévé lenni. Nem voltak képesek a magyar génusz jellegét, inkarnációját magukra öltetni.

Nemcsak!

De nem is igyekezett az uralkodó család magyar jellegét öltetni s a magyar nemzetet asszimilálódni soha!

Határozottan állítom, hogy I. Ferdinánd kora óta nem akadt habsburgházi uralkodó, aki megszűnt volna reánk nézve idegen lenni; aki nyelvünket megtanulva, magyarul beszélt volna velünk. Királyaink csak mint vendégek jöttek és jönnek hazánkba pár napra. Esetleg néhány órára. Magyar udvar tartásuk nem volt és nincs. De nem is lesz, s a császári udvar csak Smólen Tónijai kíséretében látogatott és látogat el nagy ritkán a magyar fő- és székvárosba, — amikor

nemcsak környezete teljesen magyargyűlölő idegen, hanem még a vizet is Bécsből hozzák magukkal.

Ha azonban komolyabban gondolkodunk e különös jelenség felett, éppen nem csodálkozhatunk. Hisz a Habsburg-ház Magyarországon csak jövedelmi forrást látott mindig, hisz a dinasztia hazánkat egyszerűen az örökös tartományok *éléskamarájának* szokta tekinteni.

Annyira Ausztria éléskamarájának tekintik hazánkat, hogy e körül az éléskamararendszer körül forog Magyarország politikája attól a perctől kezdve, amióta Ferdinánd fejére feltette a magyar koronát ugyanaz a Podmaniczky püspök, a ki csak kevéssel azelőtt koronázta meg János királyt.

Ez a politika s e politikának következményei vannak befolyással és hatással Magyarországon belülegre. Mert a Habsburg-ház ahelyett, hogy hatalmának súlypontját ide, Magyarországra helyezte volna át amint józan észszel azt tennie kellett volna — e helyett Magyarországot időről-időre letörte, gyötörte s abszolutisztikusan kormányozta.

Nemcsak ezt tette! Hanem a Habsburg-ház közel négy évszázadon keresztül nyíltan arra törekedett, hogy Magyarországot megfoszsza az alkotmányától s hazánkat az osztrák tartományok színvonalára süllyeszze.

Ennek a kormányzásnak alapelvei és eszméi már első Ferdinánd korában kidomborodnak. Mert már Ferdinánd folyton és folyton több idegen közeget kezdett alkalmazni a magyar ügyek vezetésénél. Teljesen külföldi tanácsosokkal vette magát körül, kik Magyarország viszonyait nem ismerték és abban a nézetben voltak, amiben a mostani magyar miniszterek, hogy ők csakis Bécsből és a császártól függenek

Hiszen már I. Ferdinánd alatt kezdett a bécsi kancellária Magyarországra rendeleteket küldözgetni ;

a német kamara már I. Ferdinánd idejében beavatkozott a magyar bányák igazgatásába ;

a császári biztosok már I. Ferdinánd idejében elárasztották hazánkat s volt reá eset, hogy az országgyűlés elé is idegen hivatalnokok terjesztették a királyi javaslatokat.

De mindezeknél nagyobb kárt tett Ferdinánd Magyarországnak az idegen zsoldos sereggel, melyet azért küldött hazánkba, hogy Magyarországot védelmezze a török ellen. Ez a külföldi zsoldos had azonban harcban gyáva, békében tehetetlen volt s vezérei példáját követve, rabolt, pusztított, ahelyett, hogy védte volna a török ellen a magyart.

Arra pedig még a mult század 50-es és 60-as éveinek szomorú tapasztalataiból emlékeztetünk, hogy a zsoldos katona, idegen hivatalnokok és renegát magyar a legnagyobb ellensége a szabadságnak, függetenségnek és az alkotmánynak. Sőt láthatjuk napjainkban is, hogy a hazaáruló renegát magyar majdnem rosszabb még az idegen beamternél is.

Dehogy védték Ferdinánd zsoldosai a magyart a török ellen. Épp oly kevésbé védték, amint nem a Habsburgok mentették meg Magyarországot attól, hogy a török végképpen elfoglalja. Már Ferdinánd alatt elfoglalták volna hazánkat a törökök egészen, ha nem akad akkor a lánglelkű és nagyeszű Martinuzzi Fráter György, a magyar történelem e legnagyobb diplomataja s korának legelső államférfia. Martinuzzi bánulatossá lélekjelenléttel s páratlan diplomáciai furfanggal mentette meg a hazából azt, ami megmenthető volt.

Ferdinánd és testvére, V. Károly spanyol király, a Habsburg-háznak tett szolgálataiért bibornoki kalapot szereztek Fráter Györgynek ; ugyanakkor azonban Ferdinánd kiadta a rendeletet generálisának, a spanyol Castaldónak, hogy öltesse meg kardínalist. És Castaldó bérgyilkosai hetvenéves korában hátulról rohanták meg és szurdalták össze az aggastyánt, aki egye-

dű volt képes uralkodni a veszélyesen bonyolult politikai helyzetben.

Jellemzőnek tartom felemlíteni, hogy Martinuzzi gyilkosa, Mercarda, a bibornok sajátosan születéstől fogva szőrös fülét levágta s bársonytokban küldte el Ferdinándnak, aki hosszasan és sokáig gyönyörködött benne. Ilyen a császári hála !

Az idegen hivatalnokok beavatkozása ellen szót emeltek a rendek. Ferdinánd ugyanis, a midőn a magyar trónt saját részére biztosítani akarta, megfogadta az alkotmány sértetetlen fenntartását s oly esetekben, ha pénzzavarban volt, ígéreteit mindig ismételte. Magától érthető azonban, hogy I. Ferdinánd ígérete rendszerint pusztá szó maradt.

Ezek a meg nem tartott eskük és megszegett ígérek azután századokon át halomra szaporodtak s még napjainkban is kísértenek. És éppen ezek a megszegett eskük és meg nem tartott ígérek neheztedtek és nehezednek rendszerint legsúlyosabban nemzetünk közéletére.

Ferdinánd még életében biztosítani akarta a magyar trónt fiának, Miksának. Éppen ezért 1561 őszén mintegy hatvan magyar urat rendelt maga elé Bécsbe, hogy velük megbeszélje a trónváltás ügyét. Az urak abban a hitben, hogyha Miksát megkoronázzák, akkor ez Magyarországon fog lakni, már maguk sürgették megelőzőleg, hogy engedné elsőszülöttét megkoronáztatni. Ferdinánd azonban a királyválasztást mellőzni akarta, ellenben arra igyekezett a rendeket rávenni, hogy ruházzák fel egyszerűen Miksát a magyar királyi címmel s egyuttal ismerjék el királyuknak.

A bécsi konferencia eredmény nélkül oszolván el, Ferdinánd 1563 augusztus 20-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyen fia, Miksa, családostul megjelent. A királyi meghívó-levélben Ferdinánd kijelenti, hogy ő császári teendőivel nagyon is el levén foglalva, ezért fiát, Miksát óhajtja a magyar kormány igazgatásával megbízni ; mire is a rendek Miksát királynak kiáltották ki, s nejével, Máriával együtt szeptember 8-án megkoronázták. Miksa koronázási levelébe azonban a szokásos „királylá választatott“ szavak

helyett „*királyiá nevezetett*” szavakat iktatta be.

Ferdinándnak alkotmányunkat lábbal tipró ez az eljárása a rendekben aggályokat ébresztett s a gyűlések naponként zajosabbak lettek. A rendek a sérelmek orvoslását sürgették s felpanaszolták, hogy bár Ferdinánd négy év óta igéri a sérelmek orvoslását, — ezek mégis orvosolatlanok maradtak. Fájdalommal tapasztalták a rendek, hogy azon sérelmekből, melyeknek orvoslását az 1559-ki országgyűlésen oly érzékeny és élénk szavakkal kötötték a király szívére, bár az akkor ünnepélyesen megígértetett, mindeideig egy sincs megszüntetve: hogy a német kancelláriai és más tisztviselők még mindig oly jogtalanul avatkoznak a magyar ügyekbe, mint előbb s még a jelen országgyűlésen is nem magyar kancellár, hanem Seld György, németbirodalmi alkancellár, adta át a rendeknek a királyi előterjesztéseket; hogy a német kamara a kir. bányák igazgatására mindinkább kiterjeszti hatóságát; hogy a királyi hadak külföldi hadnagyai, kiknek kezébe adattak jobbára a végvárak is, az ország lakosok „javait erőszakosan elfoglalják, jövedelmeiket fosztogatják s mi mindennél türehtetlenebb, a nemzetet megvetéssel, gyalázó kifejezésekkel illetik, az urakat, nemeseket méltatlanul szidalmazzzák s kiállhatatlanul zaklatják, a törvényeknek nem engedelmeskednek.“

A nemzet közelkeseredését Ferdinánd Bécsben készült német előterjesztésével csak fokozta. Ugyanis, annak daczára, hogy a törökkel a béke megkötöttetett, mégis hadiadót követelt és pedig négy éven át kapunként három forintot. A rendek látták, hogy a király azért követel négy évre, mert ez idő alatt nem akar országgyűlést tartani, — ezért tehát csak egy évre — és csak két forintot szavaztak meg.

Együttal pedig kijelentették, hogy az országgyűlés *nemcsak azért van, hogy az adót megajánlja, hanem azért is, hogy a sérelmek előadatva, orvosoltassanak*; s más, az ország javát czélzó közügyek tárgyalassanak. Ezért hívja össze ő felsége ezuttal is évenként az országgyűlést. Akkor azután szükség szerint a pénzsegélyt meg lehet szavazni. Együttal kérték a királyt,

hogy az idegen hadakat és főtiszteket parancsolja ki az országból; a nép kimelését sürgették; felhívták továbbá a királyt, hogy az ország törvényeit és vagyonbiztonságát tartsa és tartassa tiszteletben — s főleg, hogy a bécsi kormányt a magyar ügyekbe való beavatkozástól tiltsa el. „Mert már annyira megy ebben a dolog, hogy a magyar kancellária rendeleteinek senki sem engedelmeskedik, mondván, hogy más rendelete van a német kancelláriából.“ (Corp. Juris Hung. I. 496.)

A sérelmek azonban mindvégig orvosolatlan maradtak, mert Ferdinánd 1564 július 25-én elhalt. Ez az emberismeretben gyarló, de ravasz és alattomos király uralkodását az idegen zsoldosok féktelensége és rablásai jellemzik. Hadaít képtelennél. képtelenebb vezérekre bízta. Kacziáner, Roggendorf, Tenffel, Castaldó s a többi átkos emlékü nevek viselői — tehetetlenek és prédalesők voltak.

Ezekkel az idegen szellemi nyomorékokkal s férfiatlan udvari kretinokkal szemben ott látjuk a magyar katonai vezéreket: Dobó István, Szondy György, Losonczy, Nádasdy, Zrinyi, Telekessy, Jurisich Miklós, s akit talán mint hőst és hadvezért is elsőnek kellett volna említenem, Martinuzzi Frater Györgyöt. E hősök hadaikkal csodákat műveltek, de azért nem voltak képesek Ferdinánd bizalmát megnyerni.

Mert Ferdinánd teljesen az akkori Beckek és Bolfrasok, az idegen magyargyűlölő népség befolyása és hatalma alatt állott. Ezek pedig — jól tudjuk a történelemből — egyetlenegy győzelmet nem arattak részére — de még seregét is gyűlöletessé tették. Ferdinándnak azonban vérében volt, hogy nem bizott a magyarokban. Sőt egyenesen szívéből gyűlölte a magyart, mert később volt a töröknek szégyenletes és lealázó föltételek mellett engedményeket tenni csak azért, hogy ne kelljen neki Magyarország törvényes követeléseit kielégíteni. Ő, a magyar király, fenekestül gyűlölte a magyar alkotmányt. A magyar koronát vesztegetés útján nyerte el. Hogy megtarthassa, kész volt a törökkel szövetkezni Zápolya ellen. Amidőn a török nem állott melléje, felbérelte Hoberdenác Jánost s ezzel a bér-

gyilkossal akarta János királyt megöletni. A merénylet nem sikerült s Hoberdenáczt zsákba varrva, új Szent Gellért módjára, a Gellérthegyről gurították a Dunába. Jurisich Miklóst, Kőszeg hős védőjét sorsára bízta, mert hadait nem merte csatába vinni. A Castaldo és Mercada által meggyilkolt Martinuzzival szemben hálátlan volt. A nagy ember holtteste két hónapnál tovább — 71 napig — feküdt temetetlenül az alvinczi kastélynak abban a termében, melyben Ferdinánd bérenczei meggyilkolták. Sajátságos dolog, hogy a bibórnok gyilkosai közül egyik sem „mult ki ágyban és párnák között“, hanem valamennyi földterhe erőszakos halállal pusztult el. Így például Mercadának, a „fűlvágónak“, egy ezivakodás alkalmával levágták jobb kezét; utóbb pedig vadkan marezangolta szét.

Ferdinándról a pápa 1564-ben vonta vissza a nagy egyházi átkot, mely alá Martinuzzi bibórnok meggyilkoltatása miatt helyezte. Kevéssel azután megszűnt élni.

* * *

A következő király, Miksa, az akkori nagyjelentőségű események hatása alatt, házának hatalmát megkötéserezte volna, ha politikájának súlypontját Magyarországra helyezi át.

Sem ő nem tette, sem utódai!

Uka ennek az, hogy a családban nem akadt lánglelkű férfiú, nem találkozott államférfiúi lángész, aki a nagy világpolitika magaslatáig képes lett volna felemelkedni. A dynastia egyetlen tagjában sem volt meg az az erkölcsi erő, hogy kellő időben szakított volna a családi politikával és Magyarország egész haderejét fegyverre szólította volna, azért az eszméért, amiért a magyar lelkesedni, lángolni tud: a magyar haza függetlenségeért!

Pedig előttük állott a történelem tanúsága, hogy a magyar kevés idővel azelőtt, egyedül, egymaga képes volt Hunyadi Mátyást Közép-Európa leghatalmasabb fejedelmévé tenni.

Sőt ellenkezőleg! Miksa alatt is megtaláljuk a beolvasztási kísérletek nyomait. Mert neki is az volt a határozott szándéka, hogy Magyarországot német tartományná tegye.

Uralkodását tudató nyilatkozatában ugyan az alkotmányos jogok tiszteletéről és a nemzet védelmének készségéről nyilatkozott.

Ez azonban csak pusztá szó volt! Mert látjuk, hogy az 1566 február 2-án megnyitott pozsonyi országgyűlésen a reményükben csatlakozott rendek már előterjesztik panaszukat.

Az országgyűlés zajosan kezdődött, mert a nemzet látta, hogy reményeiben csatlakozott s Miksa nem tesz eleget ígéreteinek. Tudjuk, hogy Ferdinánd utolsó kormányévei alatt nagy rakásra gyűltek a nemzet sérelmei. Az utolsó országgyűlések nem győztek eléggé panaszkodni a német kancellár beavatkozásai, a német hadvezérek és várkapitányok hatalmaskodásai s a szegény nép vérében élő idegen zsoldosok és némely urak dandárainak zaklatásai miatt. A rendek remélték, hogy Miksa e sérelmeket megszünteti s főleg, hogy nádorválasztást rendel. Ingerültségük fokozódott, midőn látták, hogy sérelmeik az új király kormánya alatt még inkább szaporodnak.

Sürgősen követelik tehát, hogy a király az országban lakjék és hogy a nádori szék betöltése iránt intézkedjék. Zrínyi Miklós — a szigetvári hős — pedig élénken kifakadt az idegen zsoldosok tétlensége, sőt kicsapongásai miatt.

Miksa — a helyett, hogy megjelent volna a pozsonyi országgyűlésen — elment Augsburgba a német rendek gyűlésére; s ott, miután a birodalmi rendek neki 8000 lovast ajánlottak a török ellen, „a saját és utódai nevében ígéretet tett, hogy az esetre, ha Magyarország német segédlemmel szabadul meg a töröktől, akkor kebleztessék be a német birodalomba.“ Ebből látható, hogy Miksa Magyarországot családi latifundiumának tekintette s a maga és utódai nevében szabadon rendelkezett hazánkkal.

Es Miksa a leghatározottabban el is volt szánva arra, hogy e tervét keresztülvigye s Magyarországot beolvaszsa Németországba. Ez okból királyi előterjesztéseit német nyelven küldte meg a rendeknek. A rendek a királynak az alkotmány ellen intézett eme merényletén felháborodva,

kijelentették, hogy míg az ország sérelmeit nem orvosolja, míg idegen hivatalnokait és zsoldosait az országból ki nem parancsolja, addig további tárgyalásokba vele nem bocsátkoznak.

Miksa válaszában *császári biztosokat* ígért, akik majd a nemzet panaszait megvizsgálják, amiben a rendek csak újabb alkotmányellenes támadást láttak s kijelentték, hogyha sérelmeik nem orvosoltnak, az adókat megtagadják:

Miksa kénytelen volt engedni s megtörve jelenté ki, hogy fájlalja a kancellária által *tudtán kívül* küldött leiratot. Együttal a sérelmek orvoslását ígérte.

Természetes, hogy ez ígéret folytán a lovagias és loyális magyar rendek rögtön megszavazták az adót. Együttal azonban egyes bizottság kiküldését kívánták, mely a német zsoldosok kihágásait megvizsgálja, hogy a vizsgálat alapján a király a bűnösöket elítélhesse.

Írtózatok voltak a németek tulkapásai. A német kamara a magyar bányákat hatalmi jogkörébe vonta. A német zsoldosok katonai parancsnokai az egyház javait elfoglalták, zálogba vetették, a népet zsarolásokkal pusztították, a nőket és gyermekeket elfogták s a törököknek eladták,

Itt és ekkor vettetett fel első ízben komolyan az a kérdés, épp a zsoldos wallon hadak fejtelten és brutális garázdálkodásai miatt, vajjon Magyarország a töröktől, vagy a német zsoldosoktól szenved-e írtózatossabb csapásokat?

A sérelmek tetőzéseitől azonban Miksa a nádor választását egyenesen megtagadta. E helyett távollétében helyettesétül Károly főherceget nevezte ki. Az országgyűlés bezárása után pedig Prágába utazott, a honnan katonai felszerelésekre több milliót sürgetett, de végre beérte rongyos kétszáz-ezer forinttal.

1572 február 2-ára újból országgyűlést hirdetett Pozsonyba, melyet megnyitván,

azt a kívánságát fejezte ki, hogy legidősb fiát, Rudolfot, ismerjék el a rendek már életében magyar királynak. A rendek az alatt a feltétel alatt ígérték, hogy Rudolfot királylyá választják s megkoronázzák, ha az országban lakik s ha magyar tanácsosokkal veszi magát körül. Az udvar ezt megígérte.

Az áprilisban elnapolt országgyűlés szeptember 20-án nyílt meg újra Pozsonyban, ahol is Rudolf 25-én megkoronáztatván, udvartartására a „generosa náczió“ rendjei kapunként egy magyar forintot szavaztak meg.

Az 1574-iki országgyűlést Rudolf nyitotta meg február 7-én. Ezen az országgyűlésen a rendek a haza védelme felett intézkedtek s két évre kapunként 6 forint adót szavaztak meg.

Miksa még egy országgyűlést tartott melyet 1575 közepén nyitott meg s a következő évben meghalt. Miksa a magyarokat nem szerette. Nemzeti hőseink iránt bizalmatlan volt. E bizalmatlanság miatt hazánk jóléte süllyedt. A hadra nem születt, mert sokkal nagyobb sereggel tétlenkedett Győr alatt, mint aminővel Szolimán Szigetvárat vivta. Ahelyett, hogy nagy seregével segítségére ment volna Zrinyinek, hallgatta „a német pap hosszú miséjét“, azután pedig elment a győrmegyei Csilizközbe vadkacsákra vadászni. Gyulaffy László, a kemény vitéz, a magyar Achilles, Csobáncz és Tihany várak kapitánya személyesen ment Zrinyi megbízásából a királyhoz s kérte, hogy segítsen megvédeni a török ellen az ország határát. Szemébe nevettek és tovább vadásztak. Gyulaffy László pedig eszavakra fakadt: „Kutyám szolgáljon ilyen királyt!“ s kétszáz erős, harczedzett, páncélos vitézével együtt elment Erdélybe s átpártolt János Zsigmondhoz.

Szigetvár eleste után rögtön kisült, hogy azért nem sietett Zrinyi segítségére, mert békét akart kötni a törökkel. A békét hamarosan meg is kötötte.

Bocskay felkelése.

A következő királyt, Rudolfot, a vakbuzgó spanyol király, II. Fülöp nevelte. Nem csoda tehát, ha rajongó volt a vallási kérdésekben türelmetlen. Spanyolországban teljesen az inkvizíció pappainak hatalmába került. Bizalmatlan lévén mindenki vel szemben, elsősorban is testvéreitől féltette életét, trónját, vagyonát. Ezért is trónra lépte után a gyanakodó lélek prágai magányába zárkózott, ahol meddő életet élt. A kor színvonalán álló művelt emberek társaságát kerülte s csakis a szerelemnek, az egyházi szertartásoknak és az alchymiai kísérleteknek élt.

Legkisebb okunk sinez tehát csodálni, ha ily király uralkodása a szenvedéseknek egész özönével árasztotta el Magyarországot. Ő, elődei példáján indulva, mindent elkövetett, hogy Magyarországot megfoszssa alkotmányától.

Alatta ugyanis teljesen a bécsi kancellária intézte Magyarország belügyeit, ugyanarra, hogy ez legtöbb esetben a magyar kancellária rendeleteivel ellenkező parancsokat adott ki.

Ezenkívül német generálisok kedvük szerint hatalmaskodtak. Törvénytelen vármokokat, harminczadokat és adókat szedtek. Nemesi jószágokat foglaltak le és törvényt ültek a szent korona tagjai: a nemesség fölött. Az idegen katonaság pedig különféle ürügyek alatt zsarolta, fosztogatta és gyilkolta az éhező földnépet.

Rudolf volt az, aki Bécsben első ízben a „nagy birodalmi tanácsot“, a mai kamarilla őst összehívta s ezen Magyarország hadainak vezetését s az ország kormányzását Ernő főhercegre, Horvát- és Tótországok védelmét pedig Károly főhercegre bízta. A magyar koronát pedig magával vitte Prágába.

Törvénytelen és félszeg intézkedései ellen elsőnek emeltek szót a Turmezőn összegyűlt horvát rendek, mert attól féltek, hogy Stíriához akarják őket csatolni. Csaka hamar azonban Magyarországon is kitört vihar.

Rudolf megijedvén a magyar és horvát eseményektől, megakarta a rendeket nyugtatni.

Ép ezért 1578 február elejére országgyűlést hirdetett. Azt személyesen nyitotta meg. És itt a rendek kívánságához képest úgy Ernő, mint Károly főherczegek mellet magyar politikai és hadi tanácsosokat rendelt. De béke ekkor sem lett.

Az 1580-ban Ernő főherczeg által megnyitott pozsonyi országgyűlésen Rudolf hasztalan sürgette az adók megszavazását. A rendek ezt mindaddig megtagadták, míg az összehalmozott sérelmeket nem orvosolja. A rendek már Miksa alatt is hasztalan panaszkodtak, hogy Magyarországon minden hivatal idegenekkel van betöltve; hogy a várkapitányokat, kamarai, kancelláriai és más tisztségeket németek bírják, kik hivatalaikat — ép mint a jelenlegi Fejérváry-kormány — a törvények megsértésével és alkotmányellenesen foglalták el; s tényeikkel, működésükkel sértik a nemzet jogait és szabadságát. Rudolftól a rendek rossz néven vették, hogy személyesen nem ment el az országgyűlésre s nem igyekezett panaszaikat megszüntetni. S miután a rendek több ülésen nagy zajjal sürgették megsértett jogaik és szabadságaik orvoslását — de ez nem történvén meg — így az országgyűlés is eredmény nélkül oszlott szét.

A következő országgyűlést 1582-ben Rudolf személyesen nyitotta meg Pozsonyban, ahol is a rendek sürgősen követelték a sérelmek orvoslását. A főrendek azonban a király pártjára állván, Rudolf haladékot kért a sérelmek orvoslására s megígérté

hogy a czóltól a jövő 1593-ban újabb országgyűlést hi egybe. Ezen azonban ismét nem törtévéen semmi, a rendek kijelentették, hogy a meddig a sérelmek orvosolva nem lesznek, mindaddig adót nem szavaznak meg. Rudolf ezzel szemben viszont kijelentvén, hogy Magyarország rendjeitől több méltányosságot várt volna s boszusan hagyta faképnél a rendeket.

Ez időtől kezdve Magyarország 25 esztendeig nem látta királyát s lehet képzelni, hogy ez idő alatt a császári megbizottak mit műveltek a magyarral. Rudolf ugyanis az ország kormányzását Ernő főherczeg kényére-kegyére bizta s az elhagyott Magyarországot a külföldi katonaság — ez a valódi ellenség — irtóztatóan pusztította.

Végre 1587 november elsejére országgyűlést hívott egybe. Arra azonban nem jött el, hanem ott őt Ernő főherczeg képviselte. A rendek az örökös ígéretek miatt hevesen és keserűen fakadtak ki s a király többször nem teljesített ígéreteinek már nem hittek. Ernő főherczegtől erőlyesen követelték, hogy évenként négyszer kormánytanácsot hívjon egybe; a folyó ügyek intézésére pedig néhány magyar kormánytanácsos működjék folyton oldala mellett.

Sürgették továbbá — bár hasztalan — a nádori szék betöltését; a kamara kezelésén ejtett sérelmek, valamint a végvárak siralmas állapotának megvizsgálását. Ernő főherczeg azonban egyenesen kijelentette, hogy ő nines felhatalmazva a sérelmek orvoslására; Rudolffhoz pedig, aki Prágában hermetice el volt zárva a világtól — közöledni sem lehet. — A sérelmek orvosolatlanul maradtak!

A legközelebb összehívott s 1593 január 25-én megnyitott országgyűlésen Rudolffot Pozsonyban Mátyás főherczeg képviselte, aki Bécsből néhány udvari, kamarai és hadi német tanácsos kíséretében jelent meg. A rendek orvosolatlan sérelmeik miatt erősen kifakadtak. A tótországi követek pedig nyíltan kimondták, hogyha továbbra is védtelenül hagyatnak, kénytelenek lesznek a töröknek behódolni. A rendek pedig keserűen panaszkodtak, „hogy ő felsége annyi ígéretek után, hogy sérelmeik or-

voslata, szabadságaik helyreállítása végett személyesen jövénd hű magyarjai közé — azt ismét elmulasztá, holott a birodalom csendes lóvén, jelenléte ott nem volt szükséges, mint itt, hol ők a veszély szélén állanak s ezért a sérelmek orvoslata is sürgetőbb: „mert, aki nem szabad, — mondák — az kedvvel nem harcolhat.“ Tehát a királyi jövédelmek pontosabb kezelését követelték s tudni akarták, hogy áll a béke a törökkel; s a német zsoldosok zaklatásai ellen kértek oltalmat, — nemkülönben a nádorválasztást sürgették.

A főuraknak ismét sikerült a rendeket lecsillapítani, mire ezek újabb adót szavaztak meg, melynek kezelését azonban a kamara mellőzésével a rendek kiküldöttjeire bízák.

A kiküldött kezelők Tótország védelmére rögtön kintalványoztak tizezer forintot, mit a hon védelmére, az állandó huszároknak fentartására rendeltek.

Kijelentették továbbá, hogy a végvárak megerősítése s a közoltalomnak rendezése végett a királynak személyes jelenléte mulhatlanul szükséges. Ezért tehát felkérték Rudolffot, hogy személyesen megjelenve, sürgősen intézkedjék. Addig is azonban az északi Felföld kapitányává magyart nevezzen ki. Egyszersmind a tótországi bánágot töltsé be.

Erre a felszólításra Rudolf Magyarország kormányzását Mátyás főherczegre bizta, aki 1594 első napjaiban nagy haditanácsot, majd június 1-én országgyűlést tartott, melyen a rendek hadiadót szavaztak meg, de ennek a pénznek kezelését is az országgyűlés küldötteire bízák azzal az utasítással, hogy a pénz egyedül a magyar katonák zsoldjára fordittassék.

1595-ben Rudolf újabb országgyűlést hirdetett s ott a török háborúra áldozatokat sürgetett. A rendek készenek nyilatkoztak minden áldozatra, ha az a haza védelmére szükséges. Ez a huza-vona is eltartott mindaddig, amíg az 1600-iki török hadjárat befejeztetett.

Ekkor Mátyás főherczeg Prágába utazott, ahol Rudolffot buskomorságban, sőt életét és trónját mindenkitől féltő tébolyban szen-

vedőnek találta. Rudolf sem enni, sem aludni nem tudott; azt hitte, meg van bűvölve. Senki sem juthatott hozzá s az erdélyi küldöttek sem végezhettek vele semmit.

Ily kedélyállapotban hirdetett 1601-re országgyűlést, mit nevében Mátyás főherczeg nyitott meg. Ezen az országgyűlésen a rendek minden kaputól félforintot szavaztak meg, a végeken rabló Telekessy Mihályt pedig fej- és jószágvesztésre ítélték.

Az 1602-iki országgyűlés az idegen zsoldosok pusztításai miatt panaszkodott s a közlegetlenségnek nyíltan kifejezést adott. Rudolf német tanácsosai azonban a nemzeti sérelmekből csak gunyt űztek, azt mondván, hogy „a magyarok csak azért panaszkodnak folyton, hogy kevesebb adót kelljen fizetniük„. Igaz, — mondák a rendek feliratukban — „de hát orvosoltatka-e, vagy kevesbítettetke-e valaha a sérelmek, melyeket a háboruk e szerencsétlen évei alatt annyszor a trón elébe juttattak? Tíz év óta a háboru székévé lett ez az ország, évenként ezrei jönnek be a világ minden részéből összeszedett katonáknak; itt szállnak táborba, itt szerveztetnek haddá, itt élelmeztetnek ingyen, míg a háboru tart, — s ennyi terhek után — bár a törvény tiltja, itt osztatnak fel jobbára téli szállásokra is. E fegyveresek egyaránt bántják a parasztok, urak és papok javait; feltörrik a templomokat, felássák a sírokat, hogy a halottakon talált ékszereket elrabolják; gazdáikat veréssel, sebekkel illetik, sőt néha meg is ölik; a férjektől hitveseiket; a szüléktől gyermekeiket, az anyáktól 8—9 éves leánykáikat s az ártatlan szemérmege szüzeket elrabolják s meggyalázva csak nagy váltságdíjért adják vissza. Ez siralmas képe a hajdan gazdag országnak stb. stb.“

E panaszok sem hatottak Rudolfra, csak annyiban, hogy Mátyás főherczeg közbe lépésére megígérte, hogy az ország sérelmeit elintézteti.

Ennek daczára Rudolf a magyar várak parancsnokaivá ismét németeket nevezett ki, ezek alatt azután az idegen zsoldosok hazánkat még kegyetlenebbül szípolozta.

Az 1603-iki országgyűlés megnyitásakor a rendek már világosan látták, hogy évről-évre csak adómegszavazás miatt hívják őket össze. Ezért tehát sérelmeik hosszú sorozatával küldöttséget menesztettek Prágába, hogy azok orvoslását sürgessék. A sérelmek összehalmozódásának legfőbb okául azt említik, hogy a király husz év óta nem mutatta magát az országban. Ép ezért kérték Rudolfot, jelenjen meg.

Rudolf 1603 május 3-án kelt leiratában felemlíti, hogy háborus időben „A többi tartományok“ is sokat szenvednek a katonaságtól. Ha azonban az ország sérelmeit elé terjesztik, úgy a kihágások megvizsgálására biztosokat fog kiküldeni. A kétségbeesett rendek erre kijelentették, hogy a megyék által részletesen felterjesztett sérelmeket ujból nem ismétlik, de figyelmeztessék a tanácsadók ő felségét, hogy ha a sérelmek hamarosan nem orvosoltatnak, az elkeseredett nép előbb-utóbb fegyverhez lesz kénytelen nyulni.

És tény, hogy a kedélyek úgy Erdélyben, mint hazánkban végleg elvoltak keseredve. Nemcsak a törvénytelen bírói ítéletek, nemcsak a német kamara jogtalan beavatkozásai s daczos magatartása; nemcsak a jogtalanul elfoglalt templomok és papok elűzése, nemcsak az Illésházy István, Joó János, Mágócsy Ferencz, Homonnay György és Homonnay Bálint ellen törvénytelen, külföldi bírák által hozott fej- és jószágvesztésre szóló ítéletek, hanem főleg vallás-üldözés miatt. A bécsi kamara ekkor is, úgy látszik, „az erős kéz“ politikájához nyult s rémrendszabályai által akarta a nemzet panaszait elnémítani.

Nem csoda tehát, ha a vérig sértett nép felkelésre gondolt, s fel is kelt, mihelyst vezérét megtalálta Boeckay Istvánban. Rudolf nevében ugyanis Mátyás főherczeg 1604 február 3-ra Pozsonyba országgyűlést hirdetett.

Itt tört ketté a béke!

Mert Rudolf vallási őrjöngésében ráparancsolt Mátyásra, hogy zárassa be a protestánsok templomait; hitszónokaikat pedig kergesse szélnek. Mátyás rögtön átlátta, hogy a hatalmas protestáns rendekkel újratámaszni nem lehet. Nem is lehe-

tett! Amint a rendek a szokásos adót megzavarták, rögtön a leghatározottabb hangon követelték az ország sérelmeinek orvoslását. Mátyás megígérte közbenjárását, de a királytól válasz nem érkezett. Mire azután az ország rendjeinek hatalmasabb része — a protestánsok — április 8-án óvásukat átadták a nádori helytartónak. Ebben az óvásukban kijelentik, hogy ezen túl „minden lelkiismereti szabadságukat sértő törvénytelen rendelet ellen jogukat fegyverrel megvédeni elhatározták s ezért a felelősséget jogaiknak megtámadóira hárítják.”

Rudolf német tanácsosai nem okultak! Folytatták a törvénytípírást, ami akkor hágott a tetőpontra, midőn a Pozsonyban alkotott törvényczikkbe Rudolf önkényileg egy 22-ik cikket szurt be, mely így szól: „Rudolf őseinek, a római császároknak és magyar királyoknak példáját követve; a r. kath. hitet vallja; elhatározott akaratára, hogy Magyarországon ezen hit isten dicsőségére gyarapíttassék. Ezen célnak elérése végett Szent István idejétől a kath. hit gyarapítására célzó törvényeket és rendeleteket megújítja; komolyan parancsolja, miszerint minden vallás-viták betiltassanak — minden ujitó ellen pedig a közrendháborítókra hozott törvények fogadtatba vétessenek.”

A császári kormány ezt a becsempészett 22-ik cikket is kihirdettette megyszerte s ez államesiny folytán keserűséggel saturált magyar nemzetet a szó igaz értelmében felbőszítette.

Az első, aki e 22-ik cikk miatt megmozdult, a felvidéki főkapitány, Homonnai Drugeth Bálint volt, aki a zemplénmegyei Gálszécsre gyűjtötte össze a szomszédos megyék nemes urait. Ott egy szív és lélekkel elhatározták, hogy „jogaiknak és vallásuknak védelmében vagyonukat és életüket feláldozni készek.” Együttal jó eleve tudatták Belgiosó császári generálissal, hogy „az 1604-ik évi országgyűlésen hozott törvények a 22-ik cikk becsempészése miatt érvénytelenek; hogy Felső-Magyarország rendjei, a míg a 22-ik cikk nem töröltetik és a protestánsok sérelmei nem orvosoltatnak, nemkülönben

a szabad vallásgyakorlat nem biztosítottatik, adót sem nem fizetnek, sem nem szednek.”

Belgiosó le akarta törni a nemes urakat! Ezért is zsoldosai számára pénzt követelt s úgy a zsoldosoknak, mint a hajduknak szabad rablást engedett. Ezenkívül Liszkáról Szántay Pált, a reformátusok szónokát elkergette s egyházukat a jezsuitáknak adta át:

Képzeltetni, hogy ez Felső-Magyarország rendjeit még jobban elkészerítette.

Felkeltek tehát s vezérüknek Bocskay Istvánt kiáltották ki. Bocskayt Bihar-Kerekiben találta meg a rendek követő, Bethlen Gábor s kínálta meg a vezérséggel,

Bocskay valódi cincinnatusi jellem volt s végtelékig hűve a Habsburgoknak. Előbbi bebizonyítá később, midőn úgy a szultán, mint a brassói polgárok által felkínált koronát visszautasítá. A szultán ajánlatát eszavakkal utasította vissza: „Én nem koronáért, de hazámnak és hitemnek szabadságáért küzdöttem.”

Hogy az utolsó pillanatig hűve volt a Habsburgoknak, bizonyítja az egykori történetíró eme följegyzése: „Bocskayt az ő felsége hűsége mellől, a szó igaz értelmében, erővel, az ő felsége ágyuival és éles kardjával kellett elkergetni.” Oly erős volt érzéke a törvényesség iránt, mint ma a szövetkezett ellenzék vezéréié. Még a válság utolsó perczeiben is Prágába akart menni, azt hitte, képes lesz a király és nemzet között felmerült bajokat dülőre vinni. Erre nem volt ideje!

Mert Belgiosó megneszelt valamit Bocskay és Bethlen terveiről s előbbi a rakamazi táborba maga elé idézte. Bocskay azonban értesülvén, hogy Bethlenhez írt levelei Belgiosó kezeibe kerültek, nem ment a csapdába, hanem somlyókői várába húzódott s ott várta a németek támadásait. Ezenkívül a hadgyűjtéshez látott és zsoldjába fogadta Lippay Balázs és Némethy Gergely hajdukapitányok szabad csapatait, későbbi „talpassinak” magvát.

E közben kiadta híres szövegét a nemzethez, mely így kezdődik: „Serkenjen fel immár kogyelmotok is, és tekintsetek nemze-

ünknek sok időtől fogván súlyos igát. Vegye észében kegyelmetek minden szabadságunknak megromlását és hazánk naponként való pusztulását és vesse lo nyakáról a kemény igát.“

Alvezérei időközben megverték Belgiosót, akit Kassáig kergettek, de Kassa polgárai bezárták előtte kapujokat. A kevés idő múlva Kassa alá érkezett Bocskayt ellenben hazafias lelkesedéssel fogadták. Ekkor Bocskay hűveivel együtt körlevelekben közöriül adta az országnak a szabadságmozgalom sikereit s egyuttal a szomszéd megvéket is felhívták csatlakozásra.

Bocskay és hűveinek diadalai megdöbentették Mátyás főherceget, annyira, hogy lónak látta 1605 január 6-ára Pozsonyba országgyűlést hívni össze. Ezt a gyűlést azonban a rendek távolmaradása miatt nem lehetett megtartani.

Az ott megjelent hazaáruló magyarok Pozsonyból egyenest Bécsbe mentek Rudolfal tanácskozni. A tanácsból kifolyólag Mátyás főherceg békeköveteket küldött Bocskay Istvánhoz.

Bocskay a követeknek egyenesen és nyíltan kijelentette, hogy a békéről s annak feltételeiről csakis magával a királylyal tárgyalhat. E közben az erdélyi rendek Bocskayt egyhangulag fejedelemmé választották, mire azután az eddig tartózkodó rendek egy része is felesküdt zászlaja alá.

Ez év április 17-én Bocskay Szerencsen gyűlést tartott. A szerencsi gyűlés: „ugy a katolikusok, mint a protestánsoknak teljes vallásszabadságát és az alkotmánynak helyreállítását határozta el.“ Ugyancsak ez a szerencsi gyűlés kiállította ki Bocskay Istvánt Magyar- és Erdélyország királyául s Moldva és Oláhország fejedelméül. A szerencsi gyűlés erélyes eljárása következtében Báthory István országbíró az ország hivatalos pecsétjét május 2-án visszaküldte Rudolfnak s átpártolt Bocskayhoz. Az erdélyi rendek pedig a medgyesi gyűlésen hódoltak be Bocskaynak.

Mátyás főherceg értesítette Rudolfot, hogy a 22-ik czikk miatt felbőszült magyarok fegyvert ragadtak, hogy a felkelők az ország keleti részének s hogy

Bocskay pücsékéért verte a győzhetetlen császári hadakat. E vereséget személyesen bizonyíttgatta a császári seregek fővezére, a Bécsbe menekült gaz Básta, aki nyíltan megmondta császárijának, hogy ha sürgősen hadakat és pénzt nem küld, akkor az ország a Habsburgokra néze elveszett.

Rudolf ekkor már absolute nem volt beszámítható állapotban. Enni, inni nem tudott, csüggeteg, szepegő volt, közel a nyavalyatöréshez. Egyszerű test- és lélekben megtört emberi rom vala, kívül komolyan nem politikai, de más ügyekről sem lehetett beszélni. Semmirekélő tanácsosai, kik Prágában környezték, azt hitték, hogy Magyarország szabadságharcát könnyen el lehet fojtani.

Ép ezért a magyar szabadságharc levezésére a prágai kamarilla felkelést hirdetett Ausztriában. Népfelkelést akkor, midőn Bocskay „talpasai“ már Ausztria szélén, be egész Morváig portyáztak.

A bécsi tanácsosok pedig a hűlye királyt azzal biztatták, hogy csak huzni-halasztani kell a dolgot, majd beleun és fárad a magyar az ellenállásba s ha a szalmaláng elaludt, akkor ők triumfálnak.

Mátyás főherceg tehát újabb békekövetítőket küldött Bocskayhoz. De a béke most sem sikerült. Nem is sikerülhetett, mert a békeponatok 15-ik alpontja egész tisztán világítja meg a már akkor uralkodó habsburgi észjárás felfogását, amidőn Bocskaynak arra a kikötésére, hogy: Minden sérelmek a jövő országgyűlésig orvosoltasának, Rudolf felelete ez volt: „Amennyiben a királyi jogok megengedik — különben pedig Rudolf király **nem is képzelheti, miféle sérelmei lehetnek a magyaroknak.**“

Kitűnt csakhamar, hogy az osztrák császár követei csak azért kötekednek, azért huzzák-halasztják a békéltetési kísérleteket, mert az alatt titokban a törökkel akarnak békét kötni, hogy így könnyebben bánhasanak el a magyarral. A török azonban becsületesebb volt, mert Ali budai basa egyszerűen kijelentette, hogy Rudolfal mindaddig nem bocsátkozik alkudozásokba, míg erre őt Bocskay fel nem kéri.

Ezek miatt az ármányok és hátmögött

vakandok-munkák miatt boszus Boeskey erre közzétette ismert kiáltványát s ebben közli az okokat, melyek a magyarokat felkelésre kényszerítették. Elsorolja a magyar fegyverek győzelmét s ennek daczára készségét a békére; végre az erre következő udvari ármányokat.

Boeskey e kiáltványt megküldötte úgy a lengyel udvarnak, mint a német birodalmi rendeknek, kérve ezeket, hogy nyújtssanak segédelmet a magyaroknak a prágai ármánynak megszüntetésére és a béke biztosítására.

A helyzet a Habsburgokra nézve tarthatatlanná vált.

Azon a ponton állottak, hogy Magyarországot végleg elvesztik, Mátyás főherczeg látván a helyzet veszélyes voltát, 1606 április 25-én Miksa, Ferdinánd és Albert főherczeggel tanácsot tartott, melyen elhatározták, hogy rendet csinálnak. E célból egy kiáltványt tettek közzé, melyben Mátyás főherczeget Ausztria teljhatalmu védőjévé nevezték ki, kit tettel és tanácsosai fogadtak segíteni. Rudolf császárt és királyt pedig tapasztalt elme gyengesége miatt kormányképtelennek nyilvánították.

Rudolf, amint e kiáltványról értesült, Mátyást Magyarország kormányzásától megfosztotta s helyére Ferdinánd főherczeget nevezte ki.

Mátyás, boszus lévén Rudolfról, Boeskeyval kezdett alkudozni. És ezzel 1606 június 23-án meg is kötötte a békét. A békeokmányban azonban Mátyás oly czélzatos pontokat szurt be, melyek méltán felkölthették Boeskey gyanuját, Boeskey tehát híveit Kassára összegyűjtván, közölte velük aggályait. Erre azután a rendek követeket küldtek Bécsbe Mátyáshoz s tudatták vele elégedetlenségüket. Mátyást nagyon kellenetlenül érintette, hogy le van leplezve s váltig állította, hogy még azokat a silány engedményeket is csak nagyon nehezen lehetett Rudolftól kicsikarni. Együttal azzal fenyegetődzött, hogy ha az általa ajánlott békefeltételeket a magyarok el nem fogadják, akkor felbomlik a béke.

Végre is hosszú huza-vona után a béke 1606 szeptember 28-án végérvényesen aláíratott. Mire november 11-én a törökkel is

megkötötték a zsitvatoroki békét. A zsitvatoroki béke megkötése azonban sehogysem volt inyére Rudolfnak. Amennyire lehetett, halogatta a békeokmány megerősítését, — s ürtügyül azt kívánta, hogy a magyarok küldjék el neki azt a koronát, amit a török Boeskeynek küldött s ünnepélyes oklevélben mondjanak ellent a török szövetségnek. Csak nagy nehezen lehetett rávenni, hogy a békeokmányt aláírja.

A nemeslelkű Boeskey azonban nem sokkalig örvendhetett e kettős békekötésnek. Ő, aki a magyar alkotmányos szabadságért oly fényes diadallal küzdött, érezte a vég közeledtét. Halála előtt párthiveit még egyszer összehívta Kassára azért, hogy ami a bécsi békekötésben az országgyűlés elhatározására halasztatott, vagy pedig ami abban a ravasz okmányban homályos és kétértelmű, azt a rendek kellőképen megvitathassák.

Ott a haldokló fejedelem intette a rendeket, hogy miután Mátyás főherczeg szeptember 23-án kelt biztosításában megígérte a rendeknek, hogy kívánataik a jövő országgyűlésen újra tárgyalás alá vétetnek, „most végezzenek bizonyost felőle maguk javára és szabadságuknak örökös állandóságára, mit kellessek ott fenn ő felségeikkel és mi módjával komponáltatni?” A többi nemzeti sérelmekre vonatkozólag is ollátta a rendeket bölcs tanácsaival.

Ésa rendek végzéseiből nagyon is világosan kitűnik, hogy a bécsi békekötés okmánya a közkívánalmakat egyáltalán nem elégítette ki.

Sőt! Rudolfnak szeptember 24-én kelt s az amnesztiára vonatkozó királyi leirata pedig, melyben a rendek „pártütőknek, rebelliseknek” neveztetnek, a leghatározottabban sértette őket.

„Ők pártütők nem voltak — szól a határozatuk — s nem is könyörögtek kegyelemért, ők csak régi szabadságaikért, melyeknek helyreállítása végett éveken át hasztalan könyörögtek volt, kénytelenítettek felkelni, mit törvényeik is megengednek”, akár csak a mai önvédelmi harczunk, mely szintén nem forradalom, hanem régi jogaink védelme.

Boeskey a rendek határozatait december 22-én megerősítette s ezzel befajezta poli-

itkai művét. Deczember 23-án megírta végrendeletét, melyben úgy lélekemességével, mint hazafias önzetlenségével magasan kitűnik kortársai felett. A magyar népet arra kéri, hogy az utolsó évek áldozatait ne „nékie tudják be“. Párthiveinek pedig azt ajánlja végrendeletében, hogy: „valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetiségnél, a németnél léssen és a magyar királyság is a németen forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani.“ Együttal összetartásra és egyesre intette őket.

1606. év deczember 29-én költözött el őseihez a magyar nemzetnek ez a halhatatlan szabadsághőse.

Kanczellárja, Kátay Mihály volt titkos összeköttetésben a prágai udvarral. Ez kevert hónapokkal előbb lassan ölt mérget a fejedelem italába. Kátayt, ki még a fejedelem életében gyanussá válván, börtönbe vettetett, a hajdúk börtönéből kihurezolták, Kassa piacán gulyáshussá aprították össze.

Eközben Rudolf és Mátyás között a viszály újból kitört, mert a prágai csillagász azon fondorkodott, miként bonthatná fel úgy a Bocskayval, mint a törökkel kötött békét. Megparancsolta Mátyásnak, hogy további rendeletéig a zsitvatoroki békeokmányt tartsa vissza.

Mátyás ezt előre sejtván, a békeokmányt elküldte a töröknek, Rudolfnak pedig megírta, hogy az kézbesítve lévén; azon változtatni nem lehet. Együttal kérte, hogy a birodalom békéjének érdekében ne bolygassa azt. Ugyancsak azt tanácsolta a királynak, hívja össze a magyar országgyűlést.

Mátyás Magyarország legtekintélyesebb férfiai október 10-ére Bécsbe hívta, hogy azokkal az ország és birodalom ügyeit megbeszélje. E tanácskozások alatt Rudolf és Mátyás között a szakadás teljesen kiélesedett s Magyarország Rudolf ellen fegyveres felkelést határozott; az osztrák és morva szövetség megkötött, minnek eredménye, hogy Rudolfot a magyar, cseh és morva trónról lemondani kényszerítették.

Mátyás pedig 1607 decz. 16-án egybe-

hívta a rendeket s Rudolfnak megírta: „én, bár személyemre sok veszéllyel jár, a legvégsőig mindent elkövetek, hogy az utókor ne vádolhasson, hogy Felséged és házuk érdekében hanyagul jártam el.“

A bécsi gyűlés szövetségkötést ajánl a magyar országgyűlésnek. Rudolf pedig értesülvén a dolgokról, a pozsonyi és bécsi gyűléseket Althan tábornok által fel akarja oszlatni.

Ennek daczára Mátyás főherczeg 1608 január 15-én Pozsonyba érkezett, hol Ausztriával megkötött a szövetség, „mely ha kell, kész Rudolf ellen fegyverrel fellépni.“

A rendek Mátyást Magyarország örökös kormányzójává kiáltották ki. Althan tábornok a Pozsonyban hozott határozatoknak ellentmondott, de miután félt, hogy elfogják, — megszökött.

Rudolf erre elrendelte a pozsonyi gyűlés feloszlását s utasította a rendeket, hogy sérelmeik orvoslása végett forduljanak Prágába.

Sem Mátyás, sem a rendek nem hederítették erre a levélre, — mire azután Rudolf a pozsonyi gyűlést „conventiculumnak“ keresztelte el. Rudolf ezután a regensburgi birodalmi gyűlésen kezdett a szövetség ellen izgatni. De czélt nem ért, mert a birodalmi rendek is hamarosan belátták, hogy a magyarok egyedül lábbal tapodott alkotmányuk védelmére ragadtak fegyvert.

Mert ekkor már csak a fegyver döntethetett!

A magyar, morva és német rendek ugyanis Mátyás mellé állottak, aki 15.000 emberével márcziusban betört Morvaországba s május 1-én már Znaim alatt táborozott.

Rudolf békülni akart, Mátyás azonban tudta azt, hogy csak időt akar nyerni a halogatással. Ő tehát határozottan követelte, hogy „Rudolf a magyar, cseh és morva koronáról köszönjön le“, ami tényleg május 25-én meg is történt s Rudolf Mátyás javára a Magyar- és Morvaország koronáiról lemondott.

Rudolf 1612 január 12-én halt meg. Rosszlelkű, zsugori, kapzsi, kéjencz és telhetetlen volt. Uralkodása alatt rongog-

kincseket harácsolta össze. Hagyatéka 17,000,000 aranyra rugott. A végletekig menő bizalmatlanság jellemzi egész uralkodásán át. Prágában teljesen magányba vonulva élt. Még környezetével is csak óvatosan érintkezett; mert félt. Minden legkisebb zörejre, az ajtónyitásra összerezett és saját árnyékától is megijedt. Élet-halál-élelemben vergődte át napjait. Tudta,

hogy a magyar nemzet, melynek tett es-
küjét megszegte, ki nem állhatja s meg-
akar tőle szabadulni. Emléke ma is él
nemzetünkénél. Még pedig szomorú! Rudolf
uralkodása alatt voltak kénytelenek kifosz-
togatott parasztjaink elhajtott ökreik he-
lyett saját magukat fogni igába. Ezt a
járművet nevezte el a magyar nép: „Básta
szekerének!”

Bethlen küzdelmei.

Mátyás 1608 szeptember 29-ére hívott össze Pozsonyba koronázó országgyűlést. Erre az osztrák protestánsok küldöttei is megjelentek, kik Mátyástól vallásuk szabad gyakorolhatóságának biztosítását követelték.

A királyi meghívó-levéiben már a valódi habsburgi szög kibújt a dinasztia zsákjából. Mátyás ugyanis királyi meghívó-leveleiben gondosan kerülte a szokásos: „királyválasztás“ kifejezést s csak királyságban leendő „megerősítéséről“ beszélt. A rendek tehát abban állapodtak meg, hogy előbb nádort választanak s azután koronázzák meg Mátyást. November 19-én tényleg meg is koronázták.

Mátyás uralkodása alatt kezdődtek az erdélyi küzdelmek, melyek élén a böcs Bethlen Gábor állott, kit a rendek Báthory Gáborral szemben ültettek Erdély fejedelmi székére.

Bethlen Gábor már Bocskay alatt nagy tekintélyt szerzett. Mint államférfiúnak európai látköre volt. Ismerte jól a bécsi udvar titkos intriguáit s azt a törekvését, hogy Erdélyt megszerezze magának.

Mátyás 1614 januárban küldte követét Bethlenhez, aki őket a rendek jelenlétében április közepén fogadta. Ez a követküldés nem vezethetett eredményre, mert az alkudozással Mátyás csak időt akart nyerni s hadaival el akarta Erdélyt foglalni.

Mátyás az év júliusában Pozsonyban országgyűlést tartott, majd augusztus 11-én a birodalmi nagy tanács ült össze Linzben. Mindkettő határozat nélkül oszlott el.

A bécsi udvar folyton és fáradhatlan dühvel tört Bethlen ellen, de siker nélkül. 1615-ben Mátyás a rendekhez fordult s arra kért engedélyt, hogy a várakat a hajduk helyett külföldi katonasággal rak-

hassa meg, mert a rakoncátlan hajduk létszámát le akarja szállítani.

A Kassán üléselő rendek október havában felháborodással utasították vissza Mátyás merényleti tervét és e terv Bethlent még szorossabban csatolta a törökhöz.

E közben Mátyás egészsége rohamosan hanyatlott. Gyermeke nem lévén, 1616 végén már a trónöröklés kérdésével kezdett foglalkozni. Választása Ferdinánd főherczegre esett — kitől azonban — vakbuzgó-sága miatt, ugy a cseh, mint a magyar reformátusok félték. Ferdinánd ugyanis a lorettói Mária képre esküdött meg, hogy az eretnekeket kiirtja — s ez Stiriában sikerült is neki.

A csehországi rendek hosszas alkudozások, ígéretes levelek kiadása és eskü után meg is koronázták Ferdinándot — most tehát már a magyar rendekkel akart elbánni.

A magyar országgyűlést 1617 decz. 13-ára hívta össze Pozsonyba, de ezen még a következő év márcziusában sem jelent meg Hanem márczius 23-án Ferdinánd főherczeg a király képviselőjében felolvasta II. Mátyás leiratát, melyben ez tudatta, hogy a korona örökléséről még életében akarván gondoskodni, ezért tehát azt óhajtja, hogy a rendek fogadott fiát, Ferdinándot koronázzák meg.

A rendek mindenekelőtt a nádori szék betöltését és az ország, főleg pedig a protestánsokon ejtett sérelmek orvoslására koronázás előtt teendő esküt követeltek. Kivánták egyuttal, hogy az ország királyválasztási joga elősmertetvén, ez újabb törvények által biztositassék. Ferdinánd kérte a rendeket, álljanak el követeléseiktől.

A rendek szilárdul állottak kijelentésük mellett s végre is Ferdinánd volt kénytelen engedni és megesküdött, hogy ugy a bécsi

békekötést, mint Magyarország alkotmányos jogait épségben tartja, az ország sérelmeit orvosolni fogja, Magyarország ügyeinek kormányzására s hivatalaira csak magyarokat alkalmaz. A nádorválasztást megtartja. Jogkörét nem csorbitja. A bányavárosokat a bécsi kamara hatósága alól felszabadítja. A koronát országgyűlésileg választott őreivel őrizteti. Magyarországnak a cseh és morva rendekkel kötött szövetségét sértetlen hagyja. Háborút az ország hozzájárulása nélkül nem kezd, nem végez. A hajdukat kiváltságaikban meg- és fentartja. Mátyás életében kormányzati ügyekbe nem avatkozik — és az országgyűlés által hozandó törvényeket minden megszorítás nélkül megerősíti.

Ilyen böles, ilyen előrelátó körütekintéssel Magyarország rendei sohasem biztosították hazánk alkotmányos jogait a Habsburg dynastiával szemben.

Ferdinánd a feltételeket elfogadván, királynak kikiáltatott és július 2-án Pázmán Péter által Magyarország királyává koronáztatott.

Röviden a koronázás után azonban már kezdetét vette a cseh protestánsok zaklatása. Prágában a végig üldözött protestánsok Thurn vezetése alatt a városház tanácstermébe törtek, Lobkoviczot és Sternberget kivégezték; egy csomó főurat a sánczárókba dobta — a jezsuitákat pedig elűzték.

Ezzel megkezdődött a harminczéves háború. A csehekkel összeköttetésben levő magyar protestánsok szintén fellázadtak s a pozsonyi rendektől sérelmeik orvoslását kérték. Együttal követet küldtek Bethlen Gábor fejedelemhez. A Bethlentől szövegő bécsi udvar alkudozni kezdett vele. Ezeknek az alkudozásoknak azonban II. Mátyásnak 1619 márczius 20-án bekövetkezett halála véget vetett.

Mátyás kormányozásához Magyarország rendjei nagy reményeket kötöttek. Nem esoda! Hisz a magyar rendekkel szövetkezve tette le a trónról Rudolfot. Az érkező új királyt a rendek olyan fényesen fogadták, mint Hunyadi Mátyás óta egy elődjét sem. De reményeikben rögön csá-

lódta. Mert mint király azonnal úgy kezdett bánni a magyar nemzettel, mintha az családi latifundiuma lett volna. Ennek dacára a nemzet mindig megadott neki mindent, amikor csak kért.

Már ekkor konstatálható, hogy a Habsburgok jellegzetes családi politikája oly külügyi bonyodalmakba keverik és keverhetik esetről-esetre Magyarországot, melyekhez hazánknak voltaképen semmi köze, de melyekért vérzik, szenved és fizet. Kint már akkor, hogy külügyileg a bécsi udvar úgy intézkedik, ahogy izlésének megfelel. A magyar országgyűlésnek külügyi dolgokba beszólása nincs. Mert folytonosan nekünk kell alkalmazkodni azoknak az országoknak érdekeihez, melyek felett a közös uralkodó országol. Csak katonát és pénzt volt joguk a rendeknek megszavazni. Még pedig gyakran és sokat! Az ily külügyeket „a geheime conferenz”-ben (magyarul kamarilla) intézték.

II. Ferdinánd közvetlen a volt király halála után országgyűlést hirdetett márczius 26-ára Pozsonyba. Ezen azonban nem jelent meg. Az országgyűléshez a szövetséges rendek felszólítást intéztek. Viszont Ferdinánd, június 4-iki leiratában szintén a magyar rendeknél keresett oltalmat s a nemességet felkelésre szólította fel. Titkon azonban követeit a törökhöz küldte s a szultánt is megakarta nyugtatni.

E közben azonban a bécsi nép fellázadt s követelte II. Ferdinánd letételét és kolostorba dugását. Sőt Thónsald Tamás 16-od magával berontott a császári palota termébe is s kényszeríteni akarta a császárt, hogy az osztrák-cseh szövetségbe egyezzen bele. A nép dühétől megijedt tanácsosok kérték Ferdinándot, hajoljon meg a szükség kényszerűsége előtt. Ferdinánd azonban hajthatatlan maradt — s imádkozott. Végre is egy idejekorán oda érkező vértesszere megmentette a nép dühétől.

Ferdinánd június 13-án értesítette a magyar országgyűlést, hogy a csehek kiváltságait megerősítette s jogos kívánatait ki-elégítette. Nincs tehát kifogása az ellen, ha a magyar országgyűlés a csehekkel tanácskozik.

A vallási sérelmeket azonban nem lehet kiegyenlíteni. A csehek ugyanis Ferdinándot már augusztus 17-én megfosztották koronájától, a magyar protestánsok pedig Bethlen Gáborhoz folyamodtak oltalomért.

Bethlen azonban csak titokban érlelte terveit, mert tudta, hogy a gazdag és hatalmas osztrák házzal készületlenül nem szállhat sikra. S csakis, a mikor a szultán támogatásáról biztos volt, bontotta ki Bethlen zászlaját — s szeptember elején már 40.000 főnyi sereggel táborozott Debreczen alatt.

Szeptember 21-ére pedig Kassára országgyűlést hívott egybe s e meghívójában tudatta, hogy Ferdinánd a cseh koronától megfosztatott, miután megszegte koronázása előtt lehet hitét, — ő tehát a veszélyben forgó alkotmány és vallásszabadság védelmére fogott fegyvert.

A rendek úgy a csehek, mint Bethlen felkelését helyeselték s törvényesnek mondták ki. Együtt a fejedelmet az ország főgondviselőjévé választották, mire azután Bethlen hadait Pozsony felé indította s október 10-én Nagyszombaton ütötte fel főhadiszállását. A hajduk pedig betörték Ausztriába s Petronellig behatoltak. Bethlen csakhamar előnyomult, megszállta Pozsonyt, a németet onnan kiverte s kezébe kapta a magyar koronát. Aztán a nádor által november 11-ére Pozsonyba országgyűlést hirdetett, melyet 18-dikán megnyitott. Ezen az országgyűlésen Horvát- és Tótország rendjei nem jelentek meg; ellenben Ausztria, Morva-, Csehország és Szézia rendjei követek által képviselve voltak.

A pozsonyi rendek a nádornak az ország sérelmeinek hosszú sorozatát kézbesítették. A nádor ezt felterjesztette Ferdinándhoz, aki négy biztosát küldte Pozsonyba, hogy ezek az országgyűlés által kiküldött bizottsággal a békefeltételekről tárgyaljanak.

Mialatt Ferdinánd biztosai Pozsonyba érkeztek, azalatt a rendek nagy többsége Bethlen Gábort 1620 január 8-án Magyarország „teljes hatalmu fejedelmévé” választotta, s haza utazott.

Bethlen Gábor január 16-án tudatta Ferdinánddal, hogy ő a szövetséget rendek felszólítására Magyar-, Cseh- és Morvaország szabadságának helyreállítására fogott fegyvert. De nem a koronáért küzd. A hódítási vágy sem vezérli. A népnek azonban az ország törvényei szerint igazságot szolgáltat.

Ferdinánd erre válaszolva, békét ajánlott s a fegyverszünet tényleg megkötött. Ferdinánd kötelezte magát, hogy a békét a csehekre is kiterjeszti s május 31-ére Beszterczére országgyűlést hirdetett. A békében azonban úgy Bethlen, mint Ferdinánd kétkedtek. Utóbbi jól tudta, miért? Amint ugyanis a spanyol királytól ígéreteket kapott, a békétárgyalásokat rögtön felbeszakította és Bethlen sürgetései daczára sem folytatta.

Bethlen erre az osztrák és morva rendekkel véd- és támadó-szövetséget kötött s Beszterczére ő hitt össze országgyűlést. Ezen a népes országgyűlésen az idegen udvarok s külországok képviselői is nagy számmal jelentek meg. Eljöttek Ferdinánd követei is, a kik a Bethlen-párti követeket ősi és mai osztrák szokás szerint iparkodtak puhitgatni, ijesztgetni, megdolgózni s a haza ügyétől eltántorítani.

E közben azonban megkapták a hírt, hogy Ferdinánd lengyel hadai betörték Arva- és Trencsénmegyéikbe:

Az e miatt elkeseredett Bethlen Gábor július 3-án a rendekhez intézett leiratában előadta: hogy ő a közjog és béke miatt ragadott fegyvert; önzetlenségét, — a koronát elutasítva — bebizonyította, Ferdinánd pedig a magyar országgyűlés közelében árasztotta el határainkat zsoldosaival s ezzel a fegyvernagyvást megtörte. Intette s kérte a rendeket, hogy a megtámadott haza védelméről intézkedjenek; érintkezzenek folyvást a szövetségesekkel s az árulók számkivetése fölött határozzanak.

A lelkes rendek erre mindazokat, a kik a nemzeti ügygyel magukat nem azonosítva, a fejedelem zászlóit nem követik, hazaárulóknak nyilvánították.

Végre augusztus 1-én megjelentek Ferdinánd követei, magukkal hozván a király

leiratát, amelyben Ferdinánd kijelenti, hogy a magyaroktól elvárta volna, hogy elszakadjanak a lázongó csehektől s a katolikus egyházat visszahelyezik jogaiba. De aug. 9-én Ferdinándtól már új, módosított utasítást kaptak megbízottai. Ennek következtében a császári biztosok kijelentték, hogy ha a rendek az 8 parancsaiknak nem engedelmeskednek, akkor ők az országgyűlés minden határozatát semmisnek nyilvánítják. Ezzel szó nélkül távoztak.

A rendek erre augusztus 24-én Bethlen Gábert magyar királynak kiáltották ki.

Bethlen a csehekkel megújította a szövetséget s megígérte, hogy 25.000 emberrel megy segítségükre.

Együttal figyelmeztette a cseheket, hogy mindaddig, míg hadaival meg nem érkezik, kerüljék a harcot. Miksa bajor herceg azonban előbb az osztrák népet, majd a cseheket verte nagy hirtelen le; s Ferdinánd a hadi szerencsétől elragadtatva, december 12-én kelt kiáltványában Bethlen Gábert hitszegőnek nyilvánította, a magyar rendeket pedig megtérésre intette s úgy a beszterecei, mint a pozsonyi országgyűlések végzéseit semmiseknek nyilatkoztatta.

A váltakozó szerencsével folytatott harcok után 1622 januárjában megkötötték a nikolsburgi békét, melynek értelmében Bethlen lemondván a koronáról, azt március 20-án Trencsénbe szállíttatta.

Ferdinánd azonban a nikolsburgi békét is megszegte, mert annak pontjait nem tartotta be. Bethlen Pázmán Péterhez intézett levelében a béke felbontása miatt fenyegetődött s az esetleg kiontandó vérért a felelősséget Ferdinándra hárította. Ennek következtében Ferdinánd újabb béketárgyalásokat hozott javaslatba. Bethlen hajlandó volt ugyan az alkudozások fonalát felvenni, de most már ő nem bízott a békében. Ép ezért Kolozsvárról 80.000 főnyi hadával kiindult.

Nagyváradon kiáltványt tett közzé, melyben Ferdinándot a béke megszegésével vádolva felszólítja, hogy tartsa tiszteletben Magyarország alkotmányát s tartsa be a békefeltételeket. Erre aztán megindult ha-

daival s október elején már betört Ausztriába, Stiriába és Morvába. Gödingnél Ferdinánd hadait teljesen tönkre verte — mire a császár kincseit összecsomagolva, elhatározta, hogy családjával együtt Tirolba költözik.

A diadalmas Bethlen azonban kegyelmet gyakorolt s a Ferdinánd által kért két havi fegyverszünetet megadta.

A béke kihuzódott egész következő év április haváig s az eredmény az lőn, hogy a nikolsburgi kötés némi módosításokkal újra megerősítettet.

Bethlen a megkötött béke után megkérte Ferdinánd leányát, Mária Anna főhercegnőt. A szorongatott császár már-már odaigéte Bethlennek leányát, amikor a ravasz bajor követ egy frivol szójátékkal meghiusította a házasságot. Udvari körökben ugyanis a következő bonmotja kelt szája; Csak nem lehet egy oly szép, fiatal, nagynevű és kiváló házból származó keresztény hercegnőt annyira „megrövidíteni.” Együttal hozzá tette, hogy Bethlen Gábor, midőn fiatal korában a portán tartózkodott, alávetette magát a törökök valósi ritusának. Nem csoda, ha ugyancsak kikosarazták Bethlent akkor is, midőn Ferdinándnak ifjabb leányát, Czeccilia főhercegnőt kérte meg; mire a fejedelem 1626 év márczius 2-án brandenburgi György választófejedelem leányát, Katalint vette nőül.

Ferdinánd 1626 szeptember 8-ára Sopronba országgyűlést hirdetett, hogy fiát királyá koronáztassa.

Először is az udvar jelöltjét, Eszterházy Miklóst választották nádorrá; azután a rendek a majdnem száz pontra menő sérelmeik orvoslását követelték. A nádor „praktikája” következtében azonban csak 17 pontot terjesztettek elő, de a nádor és az ő példájára többen ez ellen is „hevesen kikeltek. A nádor a vallási sérelmet sem akarta tárgyalni, a német seregek kivitele helyett pedig még többel szándékoztak a végvárakat megrakni. Hét vármegyének követői ez ellen ünnepélyesen óvást emeltek s panaszkodtak: „Palatinus urunk gyalázattal s szidalommal illet bennünket...”

A mi gyalázatunk és szidalmaztatásunk kevesebb volna, de az nagyobb, hogy a mi kegyelmes urunkat és fejedelmünket gyalazza és szidalmazza.“

Végre az ellentálló hét megye követivel tudatta a nádor, akár tetszik nekik, akár nem, a király fia meg lesz koronázva. A német miniszterek, a spanyol és pápai követ a magyar vezetőkkel tanácskoztak, hogy *kikiáltassák-e egyszerűen* a király fiát, vagy meg is koronázzák? A magyarok mind a választást, mind a koronázást sürgették, mire III. Ferdinánd decz. 8-án megkoronáztatott.

Bethlen 1629. évi nov. 15-én hunyt el, a 48 éves fejedelmet a bécsi udvar morva orvosa hat hét alatt „halálra gyógyította.“ A bölcs fejedelem, Bethlen Gábor, történelmünknek egyik legkimagaslóbb alakja. Legfőbb érdeme, hogy halála órájáig szívós kitartással küzdött az osztrák beolvasztási kísérletek ellen. Egyesült benne a politikai ész, erő, ügyesség és fortély, vallásos volt, de tisztelte mindenkinek a vallását. Tarkakó, a munkában fáradhatatlan és nem kegyetlen, nem vérszomjas. Kormányzása alatt a jog és rend; igazság és fegyelem; atyai gond és jóindulat uralkodott az igazgatás minden ágaiban. Erdély Bethlen alatt élte fénykorát. Felvirágzott s a külföldön is nagy hírre tett szert. Halála után Rákóczi György lón Erdély fejedelmévé.

Az 1634-iki országgyűlésen a rendek már 84 sérelmet terjesztettek elő. Ezek közül egy még ma is nagyon, de nagyon érett: az Ausztria által felállított vámso. rompó miatti sérelem. E felett indult meg a leghevesebb vita. Az osztrák tartományok határain ugyanis magyar vámokat szedtek. Ez pedig egy neme volt a legnyomasztóbb adóknak. Ez volt az alapja a hazánk anyagi érdekeire annyira reánehazedő, iparunkat, kereskedelmünket s gazdasági érdekeinket megrontó későbbi vámrendszernek.

A következő országgyűlést már III. Ferdinánd hívta össze, mert II. Ferdinánd Bécsben az augustinusok templomának lépésődjén megcsuszván, 1637 február 15-én

meghalt. Jelszava ez volt: „A népnek sokaságos igaza! A népnek csak kötelességei vannak! Az uralkodóknak azonban csak jogaik vannak — és semmi kötelességük nincs a néppel szemben, mert a népnek nincs része az isteni kegyelemből; a fejedelmek azonban isten kegyelméből uralkodnak.“

Az új király már tizenkét év óta volt megkoronázva akkor, midőn a trónra jutott. 1637 szeptember 21-ére hirdetett Pozsonyba országgyűlést, de a német birodalmi ügyek miatt csak december 2-án jelent ott meg. A protestáns rendek rögtön a király elé terjesztették sérelmeiket s kijelentették, hogy amíg azok orvosolva nem lesznek — nem tárgyalnak.

III. Ferdinánd a következő év január 2-án kelt leiratában a protestánsokat keményen megfenyegette s kijelentette, hogy az ország ügyeit a többséggel elintézteti. Látván azonban a protestánsok kitartását, elődei példáján haladva, ő puhult meg s hamarosan megígérte, hogy a protestánsok sérelmeit eloszlatja.

Ez időtől kezdve azután öt évig nem tartott országgyűlést. 1643 május 13-ára hirdetett ugyan Pozsonyba, de külországi bajai miatt ott akkor sem jelent meg. Amikor a rendek e miatt zugolódtak, akkor őket Pozsonyból császári biztosaival egyszerűen hazakergette. A feloszlott rendek feliratot intéztek a királyhoz sérelmeik orvoslására. Ennek daczára azonban a király csakis 1646-ban tartott újabb országgyűlést, melyen az időközben megkötött linzi béke, daczára a klérus ellentmondásának, érvényben hagyatott. Ugyanezen az országgyűlésen, 1647 június 16-án koronázták meg a 13 éves IV-ik Ferdinándot, a ki azonban négy év múlva már elhalt, mire ez a példátlanul hosszú országgyűlés véget ért.

Az 1655-iki országgyűlésen a király nem jelent meg. Ezen választották a rendek nádorrá Wesselényi Ferenczet s ekkor merült fel először a Habsburgház örökösödésének kérdése:

Wesselényi nádor ugyanis ismeretlen kézről levelet kapott, melynek anonymus

írója azt tanácsolja az országgyűlésnek, mondjon le a nemzet királyválasztási jogáról és az ausztriai ház örökösödésébe nyugodjék bele, az örökös királyokat pedig kötelezze hit alatt alkotmányunk fentartására, „mert úgy is előrelátható, mondja a levél, hogy ha egyszer az udvar a meggyöngült törököt az országból kiűzi, a nemzet e jogától előbb-utóbb kénytelen lesz búcsút venni.“

Bár a szabad választásnak akkor már tényleg csak árnyéka létezett, a rendek abban, mivel a választás alkalmával koronázási feltételeket szabhattak elő, melyre a koronázandó esküt volt köteles tenni,

jogaik és szabadságaik főtámaszát látták, mert biztak abban, hogy a megkoronázottak nem fogják az esküt megszegni. Pedig sajnosan tapasztaltuk, hogy I. Ferdinánd óta csak kettő nem szegte meg esküjét: IV. Ferdinánd, aki mielőtt uralkodott volna már meghalt és II. József, aki nem koronáztatta meg magát, tehát nem szeghetette meg esküjét. Ép ezért ez iratot és ajánlatot közfelháborodással utasították el s választási jogukat fentartva, Lipót herceget kiáltották ki magyar királynak. Lipót, miután törvényeink tiszteletben tartására esküt tett, 1855 július 27-én megkoronáztatott.

A pallos jegyében.

A „vastagajku“ Lipót szerencsétlen, gyászos és vérrel áztatott uralkodása 1657 április 5-én kezdődött.

Szomoru korszaka ez hazánknak! Lipót a szó szoros értelmében félszázadon át tiporta lábbal alkotmányunkat. Vele szemben a magyar nemzet legalább nyílt-szívű, igazán őszinte volt. Még csak nem is szimulált, hogy szereti. Lehetetlen is volt, mert még lélekzete is magyar vértől párolgott.

A pozsonyi országgyűlésen a protestáns rendek kijelentették, hogy amíg sérelmeik nem orvosoltatnak, nem tanácskoznak. A rendek először is azt kérték, vinné ki a király az országból a német zsoldos hadakat. Azután a protestánsok állottak elő sérelmeikkel s kijelentették, hogy míg 1659 óta elfoglalt templomaik vissza nem adatnak, addig nem tanácskoznak. Tizenhárom megye melléjük állott. Porcia hercegnek, ki Lipót király nevelője s az akkori osztrák császár Beckje és Bolfrasa volt egy személyben, ugyanaz a nézete volt, mint van ma a bécsi uraknak, mert Porcia felhívta a nádort: „parancsolja haza ezeket az embereket, mert ezek nem tizenhárom megye, hanem néhány nyugtalan elméjük küldöttei; ha engedelmeskedni nem akarnak, hűtlenséggel határos merényletükért ő felsége, ki magát gunyoltatni nem engedi őket méltóképen fogja megbüntetni.“

A csonka országgyűlés határozatai ellentárazó tizenhárom megye ellen Lipót tényleg kiadta a rendeletet, hogy szigorúan kell velük szemben eljárni.

Eközben azonban Konstantinápolyban trónváltás állott be s háborút üzentek Ausztriának. Lipót a német birodalmi rendektől kért segítyt, akik ígéreteikben nagyon bőkezűek voltak,

Együttal a magyar nemességet is felkérésre szólította fel. A protestánsok azonban orvosolatlan sérelmeik miatt vonakodtak hadba menni.

A nagy garral ígért német segély még mindig késett, pedig a győztes törökök már Brünnig és Ulmützig portyáztak.

Az osztrák császár lábából ekkor is magyar ember, Zrinyi Miklós, a költő, húzta ki a szálkát. Ő hadaival megverte a törököt s 1663 szeptemberében győztes seregével a Montecuculi vezérlete alatt Pozsonyban veszteglő császári főhadhoz csatlakozott. Ott mindjárt magára vállalta a Csallóköz védelmét s azt meg is védte. Ezenkívül Montecuculit rá akarta bírni, hogy támadják hátba a Buda felé vonuló törököt. A gyáva és gyámoltalan fővezér azonban ezt nem merte megtenni.

Erre Zrinyi Miklós saját kicsiny dandárával támadt reá a török utóhadra — s azt megverte. Győztes hadait a következő év telén a Muraközbe vezette vissza. Tavasszal az osztrákok javára fordult a kocka s a vak tyúk is találván szemet, Montecuculi júliusban Szent-Gotthárdnál, az oláhok árulása által támogatva, döntő ütközetben verte meg a törököt.

Ekkor ezután megkötötte Lipót a törökökkel a szégyenletes vasvári békét, melyben a törökök elfogadták a Lipót által a hadjárat előtt ajánlott feltételeket s melynek titokban tartását mindkét fél megfogadta.

A 13 vármegye 1665 tavaszán küldöttségileg kérte Lipóttól sérelmei orvoslását! Hasztalan! Pedig már ekkor elégedetlen volt az egész ország! Lipót a sérelmek orvoslása helyett néhány főurat rendelt fel Pozsonyba s reá akarta őket venni, fogadják el a vasvári békét. Együttal kérte őket, hassanak oda, hogy Magyarország népe nyugodjék bele, ha még több német kato-

nát hoz az országba. Wesselényi nádor válaszul rámutatott a törökök dúlásaira, a német zsoldosok zsarolásaira s kérte Lipótot, vonja ki az idegen katonaságot az országból s bizza a haza védelmét a magyarokra.

Lipót ígért fűt-fát, csak hogy a rendek elfogadják a vasvári békét. E közben azonban titokban a törökkel Magyarország felosztása felől kezdett alkudozni.

A mint ez közhirrre ment, a 13 vármegye a vasvári békének ellentmondott.

Az ország bizalma teljesen megingott Lipóttal szemben. Ez volt az oka, hogy 1666-ban az elégedetlenség elérte hőfokát s a főurak egy része elhatározta, hogy a magyar haza szabadságát és függetlenségét török uralom alatt vivják ki. A költő, Zrinyi Miklós e közben elhalt, ugyszintén az összeesküvés feje, lelke és értelmi szerzője is, Wesselényi nádor. Az összeesküdt főurak érintkezésbe léptek a törökkel és XIV. Lajos francia királylyal, kitől azt kérték, nyerje meg részükre Lengyelországot s velük együtt támadja meg Lipótot. Ezért hálából XIV. Lajos fiát elfogadják magyar királynak.

1670 tavaszán a bécsi minisztertanács azonban már oly jól volt értesülve a magyar főurak „titkos“ terveiről, hogy egyesesen elrendelte az összeesküvők fejének elfogatását. Erre az egész összeesküvés véget ért, mert kinek-kinek legfontosabb dolga volt saját kedves kis nyakát megmenteni.

Aki tudott, menekült. Akit Kobb Farkas kassai generalis el birt fogatni, — azt rögtön karóba huzatta. Így a többek közt Köröskényi Gáspárt huszadmagával Cseke helységben vonatta karóba.

Mert a német uraknak ekkor már megnőtt a tarajuk. Lobkovitz és Montecuculi elhatározták, hogy Magyarországot fegyverrel nyomják el s beolvasztják Ausztriába. Elfogtak tehát boldogot-boldogtalant; nőt-féfit egyaránt.

Szeptember 3-án fogták el Nádasdy Ferencz országbirót pottendorfi kastélyában — s az osztrák vérbíróság szeptember 20-án ítélkezett a magyar főurak felett, akik

kezdetben tiltakoztak az idegen bíróság ellen, de hamar megpuhultak s egymásra terhelőleg vallottak. Az egyetlen Zrinyi Péter volt, aki a gaz Lobkovitznak szemére hányta, hogy a császár által aláírt kegyelmi levelet küldvén neki, ezzel törbe csalta; egyttal magyar bíróságot követelt. Lobkovitz nagyokat nevetett Zrinyi kifakadásaira és 1671 ápril 3-án kivégeztette Nádasdy Ferencz országbirót, Zrinyi Pétert s utóbbinak sógorát, a fiatal Frangepánt. Javaikat elkobozták. De a forma megmentésének kedvéért, az istenfélő Lipót nem mulasztotta el a szerencsétlen vértanuk lelki üdvéért egyenként két-kétezer misét mondatni. A misemondatás különben nagyon is divatban volt a Habsburgoknál, mert Lipót nagyatyja, Ferdinánd szintén mondatott miséket a cseh vértanukért.

Tudvalevő azonban, hogy a legyilkolt magyar főurak földi javai több hasznára voltak az osztrák császárnak, mint a vértanuk lelki üdvének a hater ezer mise. Csak Nádasdynak, „a magyar Krózusnak“, kánizsai várából 500 ökrös szekérrel szállítottak fel Bécsbe aranyat és ezüstöt. Nádasdy kincseiből évekig fizette az osztrák császár hazánkat dúló vallon hadát. Az volt a főbűnük, hogy gazdagok voltak.

Miközben Bécsben a vezéreket fejezték le, azalatt a hóhérlégények hazánkban száz és száz szerencsétlen felett ítélkeztek.

Lipót patenseiben hirdette, hogy a Magyarországon megingott közbátorság és jogrend védelmére hazánkat még nagyobb számú idegen katonasággal kell megszállani. Császári parancsai értelmében katonáit kizárólag a lakosság volt köteles eltartani.

Lehetetlen elbirálni, hogy vakmerősége volt-e tulságosan nagy; vagy rövidlátása és ítélőképessége kicsiny. Mert körleveleiben rendszerint: „annyiszor éreztetett kegyelmére“ hivatkozik.

Ő hozta be a fogyasztási adót s ennek pontos behajtása miatt egyik főhóhérlát, Kolonich Lipót bécsujhelyi püspököt Pozsonyba kamaratanácsosnak nevezte ki. Az ország feljajdult ugyan az adóügyi rendelet miatt, de azért az adót irgalmatlan szigorúsággal behajtották. Bizony!

Magyarország helyzete akkor siralmasan nyomorúságos volt.

1672 augusztus végén Konstantinápolyban járt Szepessy Pál és Petrőczy István Kende Gáborral és Szuhay Mátyással 800 lovas élén Magyarországra érkeztek s a hajdukat felkelésre buzdították. Megjelenésük után pár nap alatt 15.000 kurucz gyűlt zászlóik alá s szeptember 13-án Spankau német generálisát előbb Enyiczkénél, majd másnap Kassánál s harmadikban Eperjesnél verték tönkre.

A bécsi kormány ezt a felkelést okul használta fel, hogy Magyarországot Ausztriába olvaszsza. Első dolguk volt az, hogy minden hivatalt németekkel töltöttek be, Szelepesényi érsek feliratában esdekelt Lipótnak, hogy kimélje az ország alkotmányos jogait s kérte „a nemzettel kötött szerződésnek tiszteletbentartását.” Magától értetődik, hogy kegyvesztett lőn.

A hazafias érsek jó tanácsa helyett a „vastagajku” 1673 február 27-én Ampringen Jánost, a németrend nagymesterét nevezte ki Magyarország teljhatalmu kormányzójává, kinek vezetése alatt német és magyar császári biztosokból alakult bíróság fogott hozzá az alkotmánybontó és nemzetirtó munkához. Az ország pusztításán megdöbbenet rendek a törököktől kértek oltalmat a német ellen.

Ampringen bakói e közben veszett dühvel működtek. Az adószedők a tulajdonságzott adókat behajtva kifosztották az országot. Kolonich pedig katonai karhatalommal fosztogatta a protestánsok javait. A protestáns lelkészeket papi tisztjüktől megfosztották. Egy részük a halálbüntetés elől Erdélybe, a török földre vagy Németországba menekült. Az elfogottak közül százakat vetettek börtönbe, hetvenet pedig Nápolyba küldtek a gályákra.

Igy tartott az országrablás és dúlás 1674 október 14-éig, a mikor a gaz Lobkovicz egy éjszaka alatt kegyvesztetté lévén, megbukott, Lipót pedig háboruba köveredett a francia királlyal.

Ez a háború rosszul ment. A viszonyok hatása alatt tehát Lipót a kegyetlen Kobbot Magyarországból visszarendelte s ha-

zánkban maradt többi lelketlen főhúrjának eljárásaikban, „több kiméleletet” javasolt. Daczára e szinleges császári nagylelkűségnek, 1675 márcziusban ujabbán 400 protestáns papot küldtek gályarabságra, a kiknek csak igen-igen kis része tért később vissza Magyarországra.

1676-ban a belvillongás nagyobb mérveket öltött. A kuruczok Szatmár alatt Colardó, Ónod alatt pedig Strassaldó császári generálisokat megverték, minek folytán Lipót a következő évben Strassaldó helyére ismét a hiéna szívű Kobbot nevezte ki. Kobb generális rögtön a véres bárd, akasztófa, kerékbetörés és karóba húzással kezdett fenyegetőzni s hódolást parancsolt. Elöljárójában 22 kuruczot huzatott karóba, 42-öt pedig lefejeztetett. Erre viszont a kuruczok válaszul azzal feleltek, hogy Szuhay és Kende alatt, Tokaj és Ónod között bekerítettek és elfogtak egy egész német ezredet, s annak összes tisztjeit karóba huzták egynek kivételével, kinek fülét vágták le, s miután végignézte társai szörnyű sorsát, visszaküldték Kobbhoz azzal az üzenettel, hogyha Kobb tovább is kegyetlenkedik, ezentul minden elfogott német tiszttel így fognak elbánni. Ez időtől kezdve a kuruczok nagyobb győzelmekeket arattak a császáriakon.

A kuruczok diadalai Lipótot megtörték s 1677 december 10-én a magyar püspököket felszólította, adjanak neki tanácsot, mi módon lehetne a magyarok elkeseredését lecsillapítani? Kobb generális hamarosan újból visszarendelte és 1678. év tavaszán a „hüségese főrendeket” hívta fel Pozsonyba, s velük a béke helyreállítása felett tanácskozott.

A magyar urak a német zsoldosok kivételét, a törvénytelen adó beszüntetését, nádorválasztást és az alkotmánynak helyreállítását tanácsolták.

Hoher Ferencz osztrák kancellár élesen kifakadt a magyarok ellen s a Pozsonyban tanácskozó urakat pártütőknek, lázadóknak szidalmazta, amint teszik napjainkban a bukott és nem bukott miniszterelnökök, mire az öreg főúr, Batthyány, kirugta maga

alól a széköt s távozásra szólítván fel az urakat, azok valamennyien elmentek.

Ez a Hoher alkanczellár egyike volt Nádasdy és Zrinyi vérbíráinak s kegyetlenségével irta bele nevét nyelvünkbe. Addig az ideig a magyar csak „bakó“-t és „vihodár“-t ismert. Lipót császár hirhett tanácsurának „Hoher“-nek véres neve után azonban ma már ismertebb és elfogadottabb a „hóhér“ kifejezés.

Időközben a kurucok az erdélyi magyar hadakkal egyesülve az ifjú Thököly Imrét választották meg vezérüknek. Thököly hamarosan 20.000 főre szaporította seregét s egyik császári tábornokot a másik után verte meg, sőt kapitányai betörték Morvába és Ausztriába is. Ő maga októberben előbb a bányavárosokat, majd Lévát hódította meg. Itt fogadta Lipót békeküldöttét, Szelepcsényi érseket. Lipót ugyanis azért tett békekísérleteket, mert időt akart nyerni, amíg a francziákkal rendbe jön. Ez sikerült is! Amint azonban a franczia béke megkötöttet, a felszabadult császári hadak rögtön megtámadták a kurucokat Szentkeresztnél s ezek a Tiszáig hátráltak.

Nagyon természetes, hogy ekkor már Lipót megint nem békült. A kurucok pedig kijelentették, hogy „csak polgári és vallás szabadságaik biztosítása után tehetik le a fegyvert“. Nem esoda, ha Lipót elfogadhatatlan feltételei miatt a háború ismét kiújult s váltakozó szerencsével folyt 1681 elejéig, midőn Lipót a franczia háborútól tartván, Sopronba április 28-ára országgyűlést hívott egybe. Az országgyűlést május 22-én személyesen nyitotta meg, de augusztus végéig semmire sem mentek, mert Lipót csak ígéretekkel hitegette őket; a protestáns rendek pedig sérelmeiknek orvoslása nélkül a tanácskozásokban nem akartak résztvenni.

E közben Thököly 25.000 főnyi sereggel közeledett, a francziák pedig Lipót hadait Strassburgnál megverték.

A helyzet nyomása alatt — mint rendszeren — kénytelen volt Lipót engedni s egy 15 pontból álló leirattal akarta a rendek szemeit kitérőlni. De a protestánsok azzal

sem lévén megelégedve, Lipót a pozsonyi gyűlést bezárta.

Thököly pedig a törökkel szövetséget kötött. A törökök őt elismerték a 13 megye fejedelméül s biztosították Magyarországot alkotmányos szabadságát, mire azután a rendek is elismerték Thökölyt fejedelemnek s Thököly a felső megyei rendeket 1683 január 11-ére hívta össze.

1683 márczius 31-én indult meg Mohamed szultán Drinápolyból s hadaival már június 7-én Eszék alatt táborozott; július 8-án pedig Ausztria ellen indult s Bécsöt vette ostrom alá. Szeptember 12-én azonban Sobiesky lengyel király segélyével Bécs felszabadult a török ostrom alól.

Lipót pedig 1684 január 12-én bünbocsánatot hirdetett mindazoknak, kik február 24-ig megjelennek Pozsonyban s leteszik a hódolati esküt, mely eskü kivételére bizottságot nevezett ki.

A hódolati esküt 12 megye és 13 főúr tette le. A sérelmek előterjesztésére felszólított rendek pedig a német zsoldosok eltávolítását követelték.

Thököly Imre tiltakozott a pozsonyi intézkedések ellen s hiveit Eperjesre híván, onnan felkelést hirdetett. A felkelés azonban nem sikerült. Hívei részben elmaradtak, részben átpártoltak Lipóthoz — s midőn a váradi basához ment segélyt kérni, ez elfogatta, vasma verette s Budára küldte.

A szultán úgy a váradi, mint a budai basát kivégeztette s Thökölyt újra megerősítette fejedelemségében; főemberei azonban s vitéz kapitányai már ekkor elhagyták.

1686-ban vették vissza Budát a töröktől. S rögtön Buda visszavétele után a legnagyobb mértékben reánehazodott Magyarországra az osztrák fejedelmi abszolútizmus. A zugolódó megyékre ugyanis Lipót ráküldte a vérszomjas Caraffát, a ki az ókori perzsa satrapákra emlékeztető embertelen kegyetlenséggel bánt el a magyarral, épp úgy, mint 1849 októberében Haynau.

Caraffa 12 tagból álló vérbíróságot állított fel. Ez február közepén kezdte meg működését. Az első véritőlet márczius 3-án hirdették ki. E szerint Keczer András —

kit ékesszólásaiért kortársai „magyar Cato“-nak nevezték; veje, Zimmermann Zsigmond, továbbá Rauscher Gáspár kereskedő és Baranyay Ferencz előbb jobb karjuk levágására, azután fejvesztésre ítéltettek. Az ítélet a vádlottakon végrehajtatott s négyfelé vágott tetemeiket az országúton függesztették ki.

Caraffa a vérpadot ablaka alatt állíttatta fel s onnan kőjelegve nézte a bakó véres munkáját.

Március 22-én Keczer Gábor, Sárossy György, Fleischer György, Schönleben György, Medveczky Samu, majd nemsokára száz és százakat végeztetett ki. A bécsi kéz jelszava ez volt: „Össze kell kaszabolni mindenkit, aki magyarul beszél s egy röfnél magasabb.“ Olyan gaz dolgok történtek, hogy a vérbírók tagjai közül Wallis ezredes, a vérbírók elnöke és Fleischer Mihály, a kassai kamara igazgatója megtagadták az ítéletek aláírását s kiléptek a bírák sorából. Wallis ezredes még aznap elhagyta Eperjest s nyíltan bevallotta: „Hogy inkább veszélyeztetni életét, mintsem ott tovább bíraskodjék.“

Az istentelen munka Lipót császár tudtával és beleegyezésével folyt. Tanuskodik erről a császárnak Caraffához intézett sajátkezű levele, melyet ez a hyéna Eperjesen nyíltan mutogatott. Érdekes e levélnek néhány sorra: „Bár nem zárkozhatunk el teljesen ama szerencsétlen kérelmezők esdekélései előtt, s kénytelen vagyunk őket *lát-szólag* felsőges kegyünkben részesíteni, mindennek daczára ön, Caraffa, semmi súlyt ne fektessen a megkegyelmezési rendeletekre, s egyedül a magasztos czél lebegvén szemei előtt, fáradhatlanul és minden kimélet nélkül folytassa működését.“

És folytatta is minden kimélet nélkül annyira, hogy oly esetben, mint a Palásthy Gábor brigadérosé, aki jajszó nélkül tűrte a legborzalmasabb kínzásokat, Caraffa e szavakkal verte pofon a hóhért: **Hát gazember, nem tudod ezt bestiát úgy kinozni, hogy jajgasson!**

Végre több főúr, élükön Bercsényi Miklós és Barkóczy Lászlóval Lipóthoz fordultak s

kérte az eperjesi embermészárszék eltörlését. Erre Lipót Caraffát visszarendelte; Bécsben iszonyuan leszidta, miért levelét nyilvánosan mutogatta, azonban hamar tábornaggyá nevezte ki; titkos tanácsossággal jutalmazta és az aranygyapjút akasztotta a nyakába.

Feljegyezték a krónikások, hogy amikor Kolonics érsek egy gyónásból megtudta, hogy az eperjesi áldozatok teljesen ártatlanok voltak, eliszonyodva vágta bibornoki kalapját az asztalra, összezsapta feje fölött kezeit s így kiáltott fel: „No, így hát legyen nekünk az isten irgalmas az eperjesi mészárszéken kiontott ártatlan és nemes magyarok véreért s a büntetés hulljon a gazok fejére!“

Bizony szálljon rájuk huszonhetediziglen!

Lipót uralkodása alatt szabadult meg Magyarország a töröktől.

A törökök kiverése a Habsburgoknak százados törekvése volt. Ezt azonban egyik Habsburg sem hazánk iránt való felkéséből vagy szeretetből akarta elérni. Nem! Nekik a magyar államterület hatalmi eszköz volt. A törökök kiverése pedig az uralkodóház szempontjából európai kérdés. S hogy nem Magyarország kedvéért szabadították fel hazánkat a török uralom alól, kitünt az csakhamar.

Mert Lipótnak rögtön a török kiverése után első dolga volt a magyar alkotmányt megtámadni. Még pedig a hódító jogára hivatkozva tette ezt. Sőt, amidőn idegen, külföldieket telepített a töröktől visszafoglalt területekre, azt is ama célzattal tette, hogy a magyarságot az idegen által kiszorítsa.

De még a török kiverése után rögtön elhatározta, hogy ősi magyar király-választási jogtól megfosztja nemzetünket. El célból országgyűlést hívott egybe, mely 1687 október 18-án nyílt meg. A királyi előadások tárgyalása előtt felolvastatták Róth János emlékiratát Eperjesen kiállott szenvedéseiről; Radvánszky György s több kivégzettek özvegyeinek panaszát Caraffa vérbíróága ellen. Meghallgatták Megyesy Gábor sárosi és Medveczky Mátyás eperjesi köve

teket, kik mint az eperjesi bíróság tagjai előadták mi módon korlátozta őket Caraffa az ítéllethozatal szabadságában. A rendek utóbbiak mentségét nem fogadták el, hanem a vérbírák magatartását keményen megírták. November 7-én Dolni István esztergomi kanonok indítványozta az egész papirend nevében, hogy beleegyeznek az osztrák hercegek örököségi rendjébe. Petróczy János pozsonyi jegyző kijelenti, hogy ez ellen senki sem szól, **„csak szabad választás előzze meg.”** Végre nagy presszió és erőszakoskodás után a rendek táblája elhatározta a királyi ház örökösödési jogát — de azt kikötötte, hogy annak kihaltával a szabad királyválasztási jog visszaszálljon a nemzetre; valamint hogy a nemzet régi jogai és szabadságai az örökös királyság alatt is teljes épségükben fentartassanak.

Ezután a királyi személynök az aranybulla 31-ik cikkének eltörlését indítványozta, mely a fegyveres ellentállás jogáról szól. A rendek komolyan ez ellen sem foglaltak állást — csakis a felett indult vita, mi módon segítsen a nemzet magán oly esetekben, midőn jogait és szabadságát a királyi hatalom erőszakosan elnyomni törekszik? s mintegy látnoki szemmel látván a mai állapotokat, az volt a nézetök, hogy erről annnyival is inkább szükséges a jövőre nézve intézkedni, **„mert az ilyenféle jogtiprás az örökös királyság alatt még könnyebben és többször nehezedhetik a nemzetre, mint eddigelé.”** Pedig hát tudvalevő, hogy eddig is elég ok volt és van a panaszra. Reámutattak egyuttal, hogy az eperjesi piacon még mindig áll a verpad, melyen az alkotmányos jogok annyi hazafiak kegyetlen kivégzésével megsértettek s a nemesi kiváltságok gunyjára máiglan számos ártatlan hazafi nyög ama város börtöneiben. Hosszas vita után elhatározták, hogy a kormánynál sürgetni fogják az eperjesi foglyok szabadonbocsátását.

A főrendeknél nehezebben ment az örökösödés ügye. Attól féltek, hogy az örökös királyság alatt végleg elvesztik befolyásukat a bécsi miniszteriummal szemben. A választási jog fentartásához a leghatározottabban ragaszkodott Draskovics Miklós

országbíró. Erre a kegyes király egyszerre csak vadul ráírvált: „Te vagy tehát, aki fiamat örökös királynak elismerni nem akarod.” Ugyanekkor eldőrdültek a pozsonyi vár ágyúi s a főrendek megjuhászkodva engedelmeskedtek a király erőszakos parancsszavának. Draskovics Miklós még azon éjszaka elhunyt. Állítólag megmérgezték, bár a szolgálatkész doktorok szélhűdést konstaltáltak.

Erre azután a császár nevében Esterházy nádor megígérte, hogy az eperjesi foglyokat szabadon ereszti, a katonai terheket és adókat lehetőleg leszállítja, viszont azonban még arra kérte a rendeket, hogy a magyar trón öröklését a Habsburg-ház spanyol ágára is terjeszszék ki. A rendek ebbe is beleegyeztek. Mire azután Thököly Imrét s fegyverben álló kuruczait kivéve mindenki bünbocsánatot kapott; és I. József december 9-én megkoronáztatván, az országgyűlés 1688 január 25-én végett ért. Az 1687-ik t.-czikben Magyarország önállásának képe csaknem teljesen elmosódik. A bécsi udvar kezdetben azonban még ezeknél a határozatoknál is tovább akart menni. Eleinte nem tudta, mit kezdjen a visszahódított területtel. Felmerült az az eszme, hogy a török uralomtól felszabadított terület a német birodalom főhatósága alá kell helyezni s a magyar királyságból német birodalmi választó fejedelemséget alakítani. Ezt a tervet azonban maguk a gaz német tanácsosok ejtették el. E helyett Kolonics 1689-ben egy nagy elaboratumot nyújtott be az udvarnak, mely Magyarország teljes újjászervezési tervét foglalta magában. Elve a munkálatnak ez: a fenálló viszonyokból kiindulva az ország igazgatását ténylegesen minél egyenlőbbé tenni az osztrák örökös tartományok igazgatásával. Az elnevezéseket lehetőleg kimélni, — mondják a terv szerzői, — a **formákat**, hol azok nem **„lényegesek”**, megtartani, de annál lényegesebb átalakítást foganatosítani az elvekben.

Valószínűleg átolvasta Tisza István múlt év november 18-ika előtt ezt az elaboratumot. Ekkor lőn Esterházy nádor német

birodalmi herceggé a császári háznak tett apró jó szolgálataiért.

Zrinyi Ilonának a leányát, Rákóczi Juliát pedig nemsokára ezután férjhez adták egy Aspermont nevű német generálishoz. Ellenben Rákóczi Ferencz a bécsi udvar foglya maradt, mert Thököly Imre nem birt többé kuruczaiba lelket önteni s a zentai döntő ütközet után társaival együtt török földre bujdosott s Antiochiában hunyt el közvetlen az ónodi gyűlés előtt.

Lipót azonban még azután is folytatta a magyarok irtását. Az volt a jelszó a bécsi udvarban: „hogy csak a döglött kutya nem harap.“ Kegyetlen szigorral igyekeztek hatni s kiadták a rendeletet, hogy Magyarországon „minden gonosztevőt felakaszssanak, vagy felnyársaljanak, mert e csőcselékre a jóindulat és a kegyelem nincs hatással.“ Lehet-e csodálni, ha e barbár kegyetlenkedések és az adószedők zsarolásai a népet elkeserítették s az elégedetlenség újra lángra lobbant. A kuruczok, ahol csak német tisztviselőt találtak, üldözték, sőt a német ruhás magyar tisztviselőkkel még kegyetlenebbül bántak.

Hirtelen Thökölynek néhány kurucz hadnagya ugyanazon éjjel megtámadta a pataki és tokaji várakat s a német őrséget kardélre hányva, — a várakat elfoglalta.

Kolonics pedig ugyanez időben azzal az eszmével állt elő, hogy megadóztatja a nemességet. A Bécsbe rendelt főurak előtt 1696-ban Kolonics hosszas beszédben indo-

kolta javaslatát. Beszédéből érdekes a következő részlet: „Semmisem bizonyítja ő felsége atyai kegyelmességét világosabban, mint azon határozata, hogy ezután Magyarországgal is oly módon fog bántani, mint Ausztriával s egyéb örökös tartományaival. Szükség tehát, hogy amennyire csak lehet, Magyarország is alkalmazza magát az örökös tartományok szokásaihoz, igazgatási elveihez, erkölceihez és törvényeihez. Magyarország törvényeiben végtelen sok a megigazítandó, mi hogy könnyebben sikerüljön, legtanácsosabb lesz eldobni a hagyományos törvénykönyv köteteit s belőlük csak azt tartani meg, mit ügyes személyek kiválogattak s ezek mellé elfogadni azokat, miket ugyanazon személyek fognak kidolgozni s azután könyörögni ő felségénél, méltóztassék azokat az ország örökös törvényei gyanánt megerősíteni s kihirdetni. A nagyszámu nemesség kiváltságai a közterhek viselése alól minden jó kormány elveivel ellenkeznek. Stb. stb.“

Széchenyi Pál kalocsai érsek azonban kijelentette, hogy e végzéseket az ország sohasem fogja elismerni. Erre a terv egy időre abbanmaradt.

De felállította Lipót az istentelen „neoaquáistica comissiot“, vagyis atörökuralom alól felszabadult országrészt elosztó bizottságot. Ezenkívül zsarolt, pusztított a német, ahogy csak kifért rajta, mert a hadiadót a kedélyes bécsi udvar, — a király fia már meglevén koronázva — önkényűleg felemlte.

Rákóczi szabadságharcza.

A vérig üldözött magyarság a fiatal Rákóczi Ferenczhez fordult, kinek földbirtoka Magyarország tizenharmad részét tette ki. Ezzel a momentummal összeesett a spanyol örökösödési háború s Lipót kénytelen volt hadait Magyarországból kivonni, a hol mindössze 15.000 zsoldosa maradt. 1702-ben tehát toborzást rendelt el; a föld népét újabb hadi adókkal zsarolta, a neoaquistica comissio pedig a Jászkunságot eladta a német lovagrendnek 500.000 forintért. Ugy ezt az összeget, mint a fiscusra szállt minden uradalmak árát az örökösödési háborúra prédálták el.

A mikor 1703-ban a zsarolások ország-szerte megkezdődtek, akkor a forradalomnak Magyarországon felhalmozott anyaga lángra lobbant.

Az időközben Bécsből Lengyelországba menekült Rákóczi Ferencz — kit a bécsi kormány április 30-án egy bíróság által mint felségsértő lázadót fej- és jószág-vesztésre ítéltetett — és gróf Bercsényi Miklós összeköttetésbe léptek a francia udvarral és elérkezettnek vélték az időt arra, hogy a császári hadaktól elhagyott Magyarországot a német járom alól felszabadítsák.

Rákóczit Esze Tamás kuruczhadnagynak mindössze 50 lovas és 200 rosszul fegyverzett gyalogosból álló csapata várta Klonecz határszéli községnél a Beszkidek alján, midőn honába visszatért. Néhány nap alatt azonban már tekintélyes serege volt. A lengyel segélyhadak megérkezte után Rákóczi Bercsényivel együtt a Tisza felé indult s csakhamar meghódította Szatmárt és Szabolcsot; elfoglalta Kállót, Váradot és egész Erdélyt. Ugyanekkor csapatai már a Vághnál és Kecskemét alatt kalandoztak s október közepén az övé volt Munkács és a szepesi városok.

Lipót zsarolásait hamarosan beszüntetvén, ekkor már hajlandó lett volna a magyarokkal békülni s október 18-án az ország sérelmeinek orvoslását ígérte; s általános bünbocsánatot hirdetett. Rákóczi kijelentette, hogy hajlandó a békére, de biztosítékot követel.

A békeközvetítéssel Lipót Széchényi Pál érseket bizta meg.

Széchényi a császárnak nyíltan megmondta, hogy ő a felkelés okát egyenesen a sérelmek felhalmozódásában és a királyi szó megszegésében találja. Mert a törvénytelen igazgatás, a nagy adók, a nemzet jogainak lábbal tiprása és az idegenekből alakított kormány önkénykedései méltán elkeseríthették a nemzetet. Ezenkívül az egész nemzet gyűlöli a neoaquistica comissionak intézkedéseit. A megkezdett francia háború előtt könnyebb lett volna e bajokon segíteni. Ma már nehezebb orvosolni, mert attól lehet tartani, hogy a kuruczok betörnek Cseh- és Morvaországba és egyesülnek a francziákkal. Kijelentette még ezeken kívül Széchényi érsek azt is, hogy: a „kuruczokat pedig fegyverrel megfékezni nem lehet, azokat békére kell bírni.“

Es igaza volt! Mert ekkor a kuruczok már a Dunántúlt is meghódították.

Széchényi érsek — kit Lipót 1704. január 2-án hatalmazott fel a béketárgyalások megindítására, Bercsényi Miklóssal lépett érintkezésbe. Bercsényi mindenekelőtt biztosítékot követelt arra nézve, hogy a megállapodások hűségesen betartatnak. Ezt azonban ő csak a külföldi fejedelmek kezességével látja elérhetőnek. Amire azonban az érsek nem lévén felhatalmazva — az alkudozások megszakadtak.

Rákóczi hadait téli szállásra eresztvén, maga Miskolczra vonult. Itt, 1704. január első felében tette közzé világhírű proclamációját, melyet valamennyi fejedelemnek,

államnak és minden rangu méltóságnak megküldött. „A nemes magyar nemzetnek sebei megújultak, — kezdődik a nagyterjedelmű híres okmány s lánczolatosan ecseteli a nemzet szomorú állapotát, melybe Lipót alatt, a minden alkotmányos szabadságot eltörölni, a nemzetet minden ősi jogaitól, magától nemzetiségétől megfosztani törekvő császári miniszterek s más külföldi tanácsosok és tábornokok önkényes, erőszakos kormányintézkedései által súlyosztatott. Végigmegy ezután a kiáltvány a király és a nemzet közti kötések, a nemzeti jogok és törvényeken elkövetett mindazon sérelmeken, melyeket Lipót hosszú uralkodása alatt a nemzet ellen elkövettek s így végződik:

Mi, édes hazánk ezen járombóli megszabadítása végett készek vagyunk feláldozni életünket, javainkat, utolsó csepp vérünket. Isten s minden angyalai és szentjei s a keresztény világ előtt tiszta lelkiismerettel kijelentjük, hogy fegyverre kelésünk alatt semmi uralomvágy, semmi magánboszu vagy dicsszomj nem lappang. Istenbe vetjük reményünk horgonyát, hogy maga az ég is harczoland mellettünk, . . . s a gondviselés valahára a hajdani boldogság biztos révébe vezetendi e sokat hányatott nemzet hajóját.“

Széchenyi október 14-én kelt levelében rémülten kéri Rákóczit, egyezzek bele az országgyűlés egybehívásába, „*mert Lipót később a francia királlyal békét kötni, mint Magyarország elszakadásába belenyugodni.*“

Jellemző e levélnek ama része, mely a Habsburgok politikai erkölcsét rövid pár szóban el is itéli, karakterizálja is: „A politika annyira terjedt már a fejedelmek között, *hogy a kötések megsértését nem veszik komolyan.*“ Rákóczi február 5-én így felelt Széchenyi levelére: „Bizonyára mohón nyelném el az osztrák háztól meg-aranyozott étket, ha nem tudnám, hogy a gyógyszerészek is meg szokták aranyozni labdácsaikat, hogy azoknak szép külszine elpalástolja keserőségüket s e példából nem tanultam volna, hogy nem mind arany, ami fénylik. Ő a kardot örömetest felcserélné

az olajággal, ha hihetné, hogy az éték valóban oly ízű is, minő a látszata. De *annyi megszegett eskü, annyi megsértett törvény*, annyi ártatlanok párolgó vére szigazak üldözése inkább győzni vagy halni kényszeríti őt, mintsem a széttört ígát ismét reakényszerítse a maradék nyakára. Nem tagadja, hogy az igazságos fegyvernek csak jó béke lehet a czélja, de hol a jó béke s állandóságának reménye? Elismertetnek a kötések sérelmei, a törvénytelen adóknak mégis csak a következő országgyűlésig ígértetik eltörlése, úgy, hogy az igazságtalanságok nem orvoslásának, hanem ismétlődésének forog fenn félelme.“

Rákóczi a svéd, porosz és lengyel királyok s Velence kezességét követelte. Ezen felül az országgyűlés összehívását csak a béke megvalósítása után tartja helyesnek; egyuttal tudatta Széchenyivel, hogy Gyöngyösön keresse fel. Széchenyi márczius 18-án érkezett Gyöngyösre s ott a külföldi követek, Beresényi Miklós és számos magyar főúr jelenlétében kezdték meg a béketárgyalást, mely azonban nem vezetett eredményre.

Lipót e közben magyarországi hadait megkészszerelte s azok élére Schlick helyett Heister Siegfriedet állítván, — újra fegyverrel akarta Magyarországot meghódítani. A harcok tehát folytak változó szerencsével egész addig, amíg Széchenyi érsek Lipót megbízásából újabb békekisérleteket tett.

Rákóczi tudatta az érsekkel, hogy az angol és hollandi közbenjárást hajlandó elfogadni. Ez sem vezetett eredményre.

Rákóczit 1604 július 4-én Gyulafehérváron Erdély fejedelmévé választották, mire ő Széchenyit újra Gyöngyösre hívta s értesítette, hogy békét akar kötni.

Lipót azonban, — ki időközben a bajorokat és a francziákat Hochstädtnél megverte, most már nem akart tárgyalgatni. E helyett fővezére, Heister, a Dunántúl a legnagyobb kegyetlenséget követte el. Békés polgárokat kardra hányatott. Védtelen nőket s gyermekeket fogatott el és ostromoz-

tatott meg; a templomok kincseit elrabolta, a papokat pedig legyilkolta.

Rákóczi tehát megmondta Széchényi érseknek, hogy Lipót őszinte jóakarátában, — Heister dulasai után — többé nem bízik. A Gyöngyösön félbeszakított béketárgyalásokat 1704 október 15-én Selmecezen folytatták, a hol is az angol és hollandi közbenjárók rávették Rákóczit, hogy a lejárt fegyverszünetet hosszabbítsa meg október végéig.

Rákóczi e közben belátta, hogy Lipót ismét csak időt akar nyerni, épp azért hadműködését folytatta, s 1705 tavaszán ladserege már több mint 50.000 főből állott.

Ez év februárjában Széchényi megigérte Rákóczinak, hogy Lipót Magyarországnak teljes elégtételt szolgáltat; gondja lesz arra, hogy katonái szigorú fegyelemben tartásának s fia, József, Magyarországon fog lakni, ki is az országgyűlést minden harmadik évben, szükség esetén előbb is, összehívja, s az ország törvényeit tiszteltben tartja. Egyszóval Lipót ekkor fűt-fát ígért.

De a kuruczok akkor szakasztott abban a helyzetben voltak, mint mi ma. Kijelentették ugyanis, hogy jogaik az ország törvényei által kellőleg biztosítva vannak, de a törvények végre *nem hajtasában rejlik a baj és elégedetlenség oka*. Az eddigi szomorú tapasztalatok után pusztá ígérekkel s hitegetésekkel nem elégedhetnek meg, épp ezért a kötetlen békére nézve Anglia, Svéd-, Holland- és Lengyelországok kezességét követelik.

Lipót ekkor már haldoklott, s 1705 május 5-én meg is halt.

A „vastagajku“ igazi típusa volt a Habsburgoknak! Amikor bajban volt, ígért mindent, mint a cigány, ha azonban a kényszer nyomásától megszabadult, legnagyobb hidegvérrel szegte meg adott szavát, s még csak a lelkiismeret sem furdalta.

Véres lap hazánk történetében ennek a Lipótnak az uralkodása. Kevés Habsburg vétett a magyar nemzet ellen annyit, mint ő. Nem is ejthetjük ki az „osztrák Pha-

laris“-nak nevét, miként Lipótot az elfogulatlan történetírók nevezik, annélkül, hogy az ókori tyrannusok és vad kényurak típusa ne tűnnek fel lelki szemeink előtt. E mellett előítéletes, bigott, ravasz és alattomos volt, kinek uralkodására csak gyűlölettel és utálatlall gondolhatunk.

Alattomosan fogatta el Zrínyi Pétert; s az eperjesi mészárszék fényes bizonyíték arra, hogy kegyetlen és vérszomjas zsarnok volt. Hosszu uralkodása alatt kitűnt, hogy szűk látkörü, babonás, gyengeeszü s a férfiasságnak minden kelléke hiányzott nála. Köteteket irtak össze azokról a gyalázatos és borzalmas kegyetlenkedésekről, melyek emlékét örökké kárhózatossá teszik minden érző ember előtt. És sajátságos! Még ő is isten kegyelméből való uralkodónak nevezte magát! Igen! Szenteskedő volt! Mert mikor hóhérai legkegyetlenebbül működtek, letérdepelt a feszület elé s azoknak az ezreknek lelki üdvösségeért imádkozott, kiknek testét bakói tüzes vassakkal marczangolták. Hogy működtek Lipót hóhérai, jellemzi az a jelenet, amely az 1687-iki országgyűlés megnyitása alkalmával történt, midőn a rendek a primásnál tisztelegtek. A főpaprak feltűnt, hogy tisztelegők csupa fiatalemberek. „Hol maradtak a tisztes, ősszakálu férfiak? — kérde. — Ha — viszonzá a pozsonyi polgármester — az idősebb embereknek fejét veszik, bizony csak fiatalokat küldhetni az országgyűlésre!“

Ez a Lipót, „a hóhér komája“ mondta ezt: „ereimet nyitnatnám fel, ha tudnám, hogy azokban egyetlen egy csöp vér található, mely a magyaroknak kedvezni akar.“ Ötven évig uralkodott s ez alatt alig látott 3—4 katonai szemlét. Ilyenkor is valódi paródia volt megjelenése szörnyű nagy parókájával és félrőfre előrenyúló alsó ajkával. Egy alkalommal esni kezdett az eső és a császár siránkozva fordult főkomornyikjához:

— Mit csinálsz, a számba esik az eső?

— Csukja be felséged! — válaszolá lakonice a szintén bőrig ázott udvari lakáj.

Környezete utálta s mérgezett gyertyákkal akarta láb alól eltenni. Egy olasz tudós vetődött udvarába s ez — felismervén a bajt — meggyógyította. Hálából az olasz orvost, mit eretneket kiszolgáltatta a pápának s élete megmentője az Angyalvár börtönében pusztult el. Pedig szeretett élni s félt a haláltól! Évszázadokig senkisémet kegyetlenkedett oly irtóztatosan a magyar néppel, mint ép Lipót és ez a vérszagu ember néha-néha elakarta hitetni még azt is, hogy ő kegyes és jószívű.

Pedig megvolt benne mind az a kellék, mire egy vérengző zsarnoknak szüksége van. Uralkodását végigtanulmányozva, az ember a vérpadok, akasztófák, nyársak, gályák, elhamvasztott falvak és városok között vándorol. Borzongva teszem le tolatmat! Hogyne! Hiszen Lipótot fejedelmi pompával temették el, — míg Zrinyi, Frangepán és Nádasdy tetemeit egyszerűen el földelték!

* *

József atyja halála után azon kezdte uralkodói működését, hogy a gaz Kollonicsot és a magyargyűlölő Harrachot eltávolította s Heistert visszahívta Magyarországból. Kijelentette azonban, hogy koronája örökösödési jogához s Erdély birtokához ragaszkodik. Tudatta, hogy elhatározása komoly arra nézve, hogy Magyarország törvényeit tiszteletben tartja s a nemzet sérelmeit orvosolja.

Nyílt levelében értesíti a nádort, hogy ő atyja életében az ország ügyeinek intézésében nem vett részt, ezért őt az előző kormány törvénysértései nem érintik. Ő koronázás előtti esküjét megtartja s ezt egy mielőbbi országgyűléshittel is megerősíti.

Eszterházy nádor és Széchényi érsek reá akarták venni Rákóczit, hogy béküljön. Rákóczi megvolt ugyan győződve József király egyéni jó tulajdonairól, de nagyon jól ismerte a bécsi udvari köröket s tudta, hogy egy királyi személy egyéni jóindulata az önkényuralomhoz szokott bécsi udvar zsarnok rendszerét nem képes megváltoztatni. Másrészt pedig a magyarok véleményét óhajtván ismerni, e célból szeptember elsejére Rákosra közönséges országgyűlést hirdetett.

A gyűlés azonban a nógrádmogyei Széchényi községben lőn megtartva. Rákóczi távol tartotta magát a gyűléstől; s azon mint egyszerű polgár kívánt résztvenni, nehogy befolyásolja. A rendek szövetséget kötöttek egymás között és Rákóczit vezérrül választották. Az országgyűlés a „vezérlő fejedelem“ mellé 24 tanácsost rendelt ki, akik az ország közigazgatási ügyeit kormányozzák.

A rendek által aláírt szövetségi okmány így hangzik:

„Mi, alólírott magyarországi statusok és rendek! adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik, ezen levelünk rendjében, hogy miután a szabadságos uralomra vágyódó ausztriai ház a királyi diplomákat hitszégével általhágván, minden törvényeket megvetvén; a földre taposván, hazánkat, nemzetünket minden szabadságaitól nemcsak megfosztotta, hanem feltalált minden kegyetlenségeivel üldözte és sokakat közülök rettenetes kinokkal a föld színéről eltörölni nem irtózott volna. Istennek esodálatos vezérléséből azon kegyetlen uralkodás rabságaiból méltóságos fejedelmünk, Rákóczy Ferencz kegyelmes urunk, a haza ellen törő, ártatlan vérünket szomjazó ausztriai ház ellen velünk együtt fegyvert fogván és már harmadéve hadakozván avégre, hogy ezen ügy dolgában közönséges jóakarattól tovább is annál jobb renddel viseltessék, e folyó 1705. szept. 1-ére ide, a szécheni mezőbe generális conventusra bennünket hívogató levelei által összegyűjtött volna, közönségesen ítéltek, hogy mindekelőtte egy oly fejet válaszszunk magunknak, a ki velünk hittel konfederálván, ezen hazánk ügyét valameddig Isten által régi szabadságaink helyrehozásának megnyerésével kívánt célját el nem éri, nemcsak a hadi dolgokban, hanem a törvényes egyházi, bellicum, oeconomicai állapotokban is igazgassa, kormányozza és velünk együtt oltalmazza; tetszett közönségesen és egyenlő akarattal a praktitulált méltóságos fejedelmet minekünk is confederált statusoknak vezérlő fejedelmünknek választanunk, aminthogy választottuk is. Minnek hogy nagyobb ereje és állandósága legyen, a kö-

vetkezendő esküformával ratificáltuk, stabilizáltuk, sőt annak világig való megtorlására nemcsak magunknak, hanem maradékainknak is sub poena infidelitatis et perduellionis in patriam (hütlenség és honárulás büntetése alatt) obligáljuk és obstrináljuk.“

Ez okmány felolvasása után Rákóczi Ferencz a következő esküt tette le:

„Én Rákóczi Ferencz, úgy mint a haza szabadságáért, konfederált statusok és rendek választott, vezérlő fejedelme, esküszöm az élő Istenre, ki az atya, fiu, szentlélek, teljes szentháromság, egy bizony örök Isten, boldogságos szüz Mária és Istennek minden szentjeire, hogy ezen konfederált rendeknek, a magyar haza statusainak és rendeknek az ausztriai ház által minden megbántott szabadságai és törvényeinek helyreállítására összekötött és ugyan most is megerősített szövetséget mint tulajdon életom, úgy becsülöm és tartom; ezt felbontani, az ellen járni titkon vagy nyilván sem keresek sem engedek, sőt teljes erőmmel és tehetséggemmel azt terjeszteni, segíteni, ahhoz külső konfederátusokat szerezni, a köztünk való egyezséget, mint ezen szövetségnek lelkét kiváltképpen megtartani, de másokkal is megtartatni igyekszem ezen összeszövetkezett Magyarországot hazánk szabadságaival együtt el nem hagyom, úgy mint az egyházi urakat, nemességet, szabad királyi városokat, a nemes kun-jászokat, hajdu és megyei városokat, az összeszövetkezett Magyarország minden rendjeit köztörvényes szabadságában, igazságában, kiknek-kiknek apróbb törvényes privilégiumában háborgatni senkinek sem engedem, sőt azokban megtartani, oltalmazni tartozom, nevezetesen a regilióknál olykor származni szokott differenciáknak eltörlésére és a szívbéli egyezés növelésére fogadom, hogy az országba bevett három religiót a maga szokott törvényes szokásaiban megtartom és másokkal megtartatom, sőt ha valamit ezen konfederált státusok és rendek követeinél rendelünk és végzünk, azt nemcsak megtartani, de teljes erővel és tehetséggel véghez is vinnigyekszem. Isten engem úgy segéljen!

A boldogságos szüz és Isten minden szentjei!“

A szövetkezett rendeket rövid időre meg nyugtatták az angol és hollandi hatalmak levelei, kik azt tudatták, hogy József császár őszintén óhajtja a békét. De a békeremények hamarosan szétfoszlottak.

A császári hadak ugyanis Erdély ellen indultak, mire a béketárgyalások félbeszakadtak. Csakis 1705 novemberében, Bécsből kiindulva kezdődtek ismét meg az alkudozások, a honnan felszólították a rendeket, adják elő békekivánalmaikat. A szövetséges rendek ezt időelőttinek nyilvánították, mert előbb ők a király örökösödése és II. Endrének ellenállási törvénye felett kívánnak intézkedést, vagy legalább József császártól határozott kijelentést arra nézve, hogy jövőben Magyarország felett kényuralmat nem gyakorol.

A közbenjáró külföldi követek december 14-én kelt levelükben kijelentették, hogy József császár előttük ünnepélyes ígéretet tett, miként: „a magyar nemzet jogait tiszteletben tartani, sérelmét orvosolni, törvényeit helyreállítani el van határozva s hogy sohasem volt az a szándéka, hatalmát kényuralom gyakorlására használni.“

Erre válaszul a „*homo publicus*“ Beresényi Miklós kijelentette, hogy a szövetkezett rendek a felség nyilatkozatából arra a meggyőződésre jutottak, hogy Magyarországot az osztrák ház tulajdonául tekintve, azt is, mint az örökös tartományokat, **önként szerint igyekszik kormányozni**, hogy tehát megnyugodhassanak, a nemzet alkotmányos jogainak elismerését és biztosítását követelik.

Az akkori *homo regiusok* váltig magasztalták a császár jóakarátát, de a rendek követelései mellett maradtak, s ezt megpecsételték 1706 február 5-én, a Miskolczon tartott nagygyűlés határozatával.

Végre február 10-én, hosszas huza-vona után a homo regiusok közölték a Bécsből küldött választ, melyben József császár ünnepélyes ígéretet tett: „hogy Magyarországot saját törvényei, szokásai és kiváltságai szerint fogja kormányozni; királyságban örökösödése alatt egyáltalán nem ért önkö-

nyes uralmat, s Magyarország törvényeit, alkotmányát tiszteletben fogja tartani."

Az előzetes akadályok el levén hárítva a béketárgyalásokat meg lehetett kezdeni, s e czélból Bercsényit társaival együtt Nagy-Szombatba küldték, hogy ott a császári biztosokkal tárgyaljanak. Először tehát június végeig tartó fegyverszünetet kötöttek, s hosszas tanácskozás után Magyarország konferenciái rendjei a következő 23 pontban foglalták össze béketervezetüket:

1. A létesülhető békét a közbenjáró hatalmak mellett Svéd-, Porosz- és Lengyelországon kívül Velence biztosítsák.

2. Az osztrák uralomtól független Erdély fejedelmét szabadon választja.

3. Az 1687-ik évben kleroszakolt pozsonyi törvények töröltessenek, a trónörökösödés kérdése országos tárgyalás után intéztessék el.

4. Az idegen zsoldosok az országból ki-
rendeltessenek.

5. A nádori méltóság s az országos hivatalok helyreállíttassanak.

6. Az ország kapitányságokra felosztva, kapitányok neveztessenek ki.

7. A törvénytelen kamara töröltessék, a régi kincstartó-hivatal lépjen ismét életbe.

8. A visszahozott korona Munkács várában őriztessék.

9. Az új neoquistica commissio töröltetve, intézkedései semmisíttessenek meg.

10. A bécsi haditanács magyar ügyekkel ne foglalkozzék, ezt a király magyar tanácsa által intéztesse.

11. Minden méltóságok és tisztségek magyarokra ruháztassanak.

12. A vallásoknak szabadsága biztosíttassék.

13. A jezsuiták az országból kiűzessenek, birtokaik, a mennyiben egyházi eredetűek, a klerusra, a mennyiben pedig világiaktól alapítottak, az alapítók utódaira szálljanak.

14. Az igazság magyar bírák által az ország törvényei szerint intéztessék.

15. Az önkény által megsértetteknek nyújtsanak, mint személyükre nézve elégtételt adassék.

16. Lipótnak törvénytelen adományai, beíratai, zálogosításai töröltessenek.

17. A haza szükségében veretett kongó pénzeknek beváltására a bányajövedelmek fele fordíttassék; ezentúl országgyűlési engedély nélkül ilyen pénz ne veretessék.

18. Tapasztalván, hogy Magyarország beleegyezése nélkül kötött karlóczai béke felette sok bajokat okozott, ezentúl az ország beleegyezése nélkül béke ne kötessék.

19. A haza szabadságáért vértett kurucoknak teljes amnesztia biztosíttassék.

20. A Rákóczi fejedelem és a gróf Bercsényi Miklós tábornok ellen törvénytelenül hozott ítéletek semmiséknek nyilváníttassanak.

21. A nemességnek, a jászkunoknak, hajduknek kiváltságai épségben maradjanak és minden három évben országgyűlés tartassék.

22. Valamennyi magyar törvények, kiváltságok és intézmények, szerződések, királyi hitlevelek épségben hagyassanak, törvénytelen adókkal a magyar nemzet nem terhelhető.

23. Mindezen pontok a közbenjáró hatalmak által biztosítva végrehajttassanak. Az országos méltóságok és hivatalok magyarokkal töltsenek be és az országos sérelmek orvosoltassanak.

József válaszában lényege ez: A béke kötések biztosítása a király és a nemzet közti bizalomtól függ, nem a külső hatalmak kezességétől; Erdélyt Magyarországtól elszakítani nem lehet; az 1687-iki országgyűlésnek a királyi örökösödésre vonatkozó czikke hagyassék épségben; a német hadakat *nem lehet kivinni* Magyarországból; nádort választhatnak. A királyi jövedelmek kezelésébe a rendek nem avatkozhatnak; a korona Pozsonyban őriztessék, a neoquistica commissiot hajlandó eltörölni; a kancellári méltóságot helyreállítja; a hivatalokat magyarokkal tölti be; de az indigenák szintén lehetnek hivatalnokok; a vallásszabadságot a magyar törvények szerint biztosítja és az igazságszolgáltatást is így intézi. A kamara által károsítottaknak ad elégtételt — kivéve azoknak, kik a Thö-

köly-féle felkelésben részesek voltak. Lipót adományai épségben maradnak, ellenben bünbocsánatot ad. A Rákóczi és Bercsényinek adandó elégtételt az országgyűlésre bizza; ugyszintén a jászkunok kiváltságainak ügyét és az adósérelmek ügyét is. Végül kijelenti, hogy abba nem egyezik, hogy tiszviselőit letegyék.

A közbenjáró hatalmak követei július 15-én József nevében kijelentették, hogy nem egyeznek bele, miként Erdély küldöttei a béketárgyalásokban részt vegyenek. Azt azonban nem ellenzik, hogy magyarokkal érintkezzenek s tanácskozzanak.

E miatt szakadt meg a tárgyalás s a fegyverszünet lejártá után a háboru kiújult. Rákóczi pedig Rozsnyóra országgyűlést hirdetett. Az itt üléselő ország tanácsához aziránt intézett kérdést: „*kész-e a magyar nemzet magát az osztrák háztól függetleníteni?*“

A tanács e nagyfontosságú kérdést elintézésére Ónodra javasolta az országgyűlést összehívni. József Magyarország népét hódolatra szólítván fel, elhárította híveit az ónodi országgyűlésen leendő részvételtől, egyuttal ennek végzéseit előre is semminek nyilvánította.

Rákóczi április 5-én ünnepélyesen beiktatott Erdély fejedelmi székébe Marosvásárhelyen. A conferáltak követei üdvözölték Erdély fejedelmét s az erdélyi rendeket szövetekezésre szólítván, felkérték küldjék el Ónodra követeiket.

A fejedelem május 23-án érkezett Ónodra, hol a rendek lelkesedéssel fogadták. A megyék követei közül néhány hiányzott; az összegyűlteket pedig Rakovszky és Okolicsányi, — a bécsi udvar homo regiusai — izgatták a fejedelem ellen, mert a turóczy követek a rendeket József hűségére akarták csábítani s rávették Turócz megyét is, hogy körlevélben hívja fel a többi megyéket a háboru beszüntetése s a királynak teendő hódolatra. A megyék Turócz körlevelét felháborodással lökték félre s végzést hoztak, hogy Turócz követi felelősségre vonassanak, Okolicsányi pedig, mint a szakadás főelőmozdítója, elfogassék.

Az első nyilvános ülést május 31-én tar-

tották s másnap a békéltető bizottság számolt be, mely a békealkudozások sikertelensége miatt a bécsi kormányt vádolta. A turóczyak ellen pedig jószágvesztési ítéletet hoztak. A június 4-iki gyűlésen említett a fejedelem a turóczy ügyet s Eszterházy Dániel a hadsereg nevében példás büntetést követelt. Rákóczi felszólította Rakovszky Menyhértet és Okolicsányi Kristófot, mondják el, mi indította Turócz rendet a tett lépésre?

Rakovszky mentegezni kezdte magát, hogy a megyét a hadak okozta zsarolások keserítették el. A fejedelem konstátálta, hogy éppen Turócz látott legkevesebb hadat s a turóczy merénylet miatt elégtételt követelt, — mit ha nem nyerne, rögtön ott hagyja székét. A távozni készülő Rákóczit visszafartják, Bercsényi pedig — türelmét vesztve — tüzes beszédét e szavakkal végzi: „*inkább haljanak meg az árulók!*“ s kardjával Rakovszkyt vállán megsebzí, mire száz és száz kard villan meg s Rakovszky Károlyi Sándor és a két Ilsvay — Imre és Bálint — csapásai alatt elhull. Okolicsányi megsebesülve menekülni igyekszik, de elfogták s június 9-én lefejezték. Turóczmegye zászlaját Rakovszky holtteste felett összetépték; pecsétje összetörtött s a megye négy részre osztva, a szomszéd megyék között felosztott.

Július 14-én felolvasták a francia király üzenetét, mely a rendeket az Ausztriától való elszakadásra ösztöklélte, mire a rendek: „*Eb ura takó!*“ felkiáltással a függetlenség kimondását elhatározták; s az elszakadást a következő nyilatkozattal iktatták jegyzőkönyvbe:

„Mai naptól fogva Józsefet nem ismerjük el többé királyunknak; ellene mondunk uralkodásának, későbbek vagyunk mindnyájan halált szenvedni, mintsem alattvalói maradjunk. Ezen nyilatkozatunkat szövetségünkre mondott hitünkkel erősítjük. A királyság mindaddig üresen fog maradni, míg a jövő országgyűlésen új királyt nem választanak. Józsefnek ezen letételét pedig a királyságból külön törvényezikbe kívánjuk igtatni.“

A függetlenségi nyilatkozat, mely az

Önodon alkotott törvényezikkek sorában a második, így hangzik:

„Miután az osztrák ház, királyi hatalmával visszaélve és a határozott törvényekben és hitlevelekben kifejezett köteleit tekintetben nem véve, különféle ürügy alatt erőhatalommal és vérontással törekedett a nemes magyar nemzet romlására s magát nem akképpen, mint a királyhoz, kormányzóhoz s fentartóhoz illik, hanem az ország-lakosok és szabadságaik nyilvános ellensége gyanánt viselte s miután a nemzet mind az osztrák főbb uraknak, mind I. Leopoldnak, mint valamely istenségnek, mely alázatossággal benyújtott számtalan könyörgésre sem nyerhette meg sérelmei orvoslását, sőt naponkint mindeknek rosszabb állapotokba sülyedtek: e súlyos iga és kényuralom mind azon sérelmet és szabadságaink eltiprását is, méltán szemeink elé állítá, mely zsarnok kormányának erejétől fogva, de kiváltképen a mi korunk emlékezetére bármely ürügy alatt elkövetetett s melyeket mi egybegyűjtve már egyéb nyilvános iratokban terjesztettünk a keresztény világ ítélte alá.

És bár a sérelmek által felingerelve, már fegyverfogásunk s kényuralma ellen irányozott szövetkezésünk s a vezéri kormány megalapítása által is eléggé s tényleg ellentmondottunk a királyi hatalommal visszaélő hatóságának s magunkat az alól s az iránta való engedelmességtől felmentetteknek nyilatkoztattuk: éretten megfontolván mindazáltal a most uralkodó I. József császárnak királyi koronánkra képezett helytelen követelését, melyet a pozsonyi diétán az ország rendei és karai által örökös joggal nyertnek állít s tekintve azt, hogy magából ezen diéta rendeletéből, mely így szólt:

„Mi Leopold . . . Minthogy a mi Magyarországnak régi jólétének helyreállítására fordított gondjaink között az is hasznos eszköznek látszék, hogy ugyanazon Magyarország s kapcsolt részei valamennyi egyházi s világi uraink, nemeseinek s egyéb rendjeinek az 1687 sz. Lukács napjára sz. kir. Pozsony városunkba közönséges gyűlést hirdetvén s ott magunk is

jelen lévén, fenséges József főherceget, első szülött fiunkat az ő jövőendőbeli királyuknak és uruknak megkoronáztattuk.“ —

Tekintve tehát, hogy magából ezen diéta rendeletéből kiviláglik és a saját emlékeztünkéből is kétségtelenül tudjuk, hogy akkor még tényleg fenállván az iszonyatos eperjesi vérpad borzasztó mészárlásai s az ország majdnem minden főbb rendi életük és jogainak veszedelme miatt végszorongtatásban lévén, — minden előleges választás nélkül kényuralmilag emeltet fel a trónba ;

tekintve továbbá, felételelesen mondott esküjének semmiségét, az erőszakolt szavazatoknak törvénytelenységét s végre mi leg több,

tekintve azt, hogy a kényuralmat, melynél fogva, annyi álnok békealku után is, nemhogy az országot régi szabadságába visszahelyezni igyekezett volna, hanem atyjának kormánytetteit megerősítvén, maga is folytatta és szolgálai megigázást czélzó fegyvereinket kegyetlen pusztításától meg nem szünt, — és mivel másrésről már országunk alapítója Szt. István első törvénykönyvének negyedik cikkében, a maga fiának, Szt. Imrének s következőleg minden utóbbi magyar királynak adott parancsait a következő szavakban fejezte ki: „Ezekből pedig, azaz a főnökökből, zászlósokból, főispánokból, katonákból s nemzetekből szolgának senkit se tégy, senkit se nevez. Ha békeszerető lesz, úgy királynak s királyfinak fogsz tartatni és szeretetni a katonáktól ; ha haragos, kevély, irigy, viszálykodó lesz s fejedet a főnökök s urak fölébe emeled, a katonák hatalma megalázza királyi méltóságodat s másnak adják országodat,“

ezen ítéletet pedig az elhunyt császár is magára vonta azáltal, hogy magát nyakunk fölébe emelte, az ország karait s rendeit, szabad nemzetünket zsarnoki szolgaságba s hűbéri alattvalóságba sülyesztette, megigázott gyanánt elnyomta s hazánk összes törvényeit, szabadságát eltiporta ;

s végre a trón birtokát József is csak a kényuralom által, nem pedig törvényes ki-

rályi jogánál fogva, mint nem szabadon választott, hanem atyjától erőszakosan feltolt követeli:

Mi tehát ezen, egyértelműleg s közakarrattal alkotott törvényezikkünk erejénél fogva magunkat I. József császár s általa az egész osztrák ház engedelmessége, királyi tisztelete s koronánkra, országunkra s kormányunkra bármi módon követelt joga s hatósága alól szabadoknak, menteknek nyilatkoztatván, annak ellentmondunk, azt megtagadjuk. Es ilyképen szabadságunk s legfőbb jogunk erejénél fogva, mi bennünket isteni és emberi törvények szerint megillet, önként és szabadon, senki által nem kényszerítve s minden ellentmondás nélkül, a trónt üresnek nyilatkoztatjuk. S végre az ország mindazon fiait, kik jelen törvényezikkünk keletétől számítandó két hónap alatt szövetségünkbe lépni vonakodván, az ő hűségében és szolgálatában bármi czim alatt megmarad s az ország törvényes hűségére vissza nem tér, a haza ellenségének nyilvánítjuk, úgy, hogy a mondott határidő elteltén, minden javaik elkoboztatnak s az országra hárulnak; hivatalaik, méltóságaik, előjogaik megsemmisíttetnek; azonképen az egyháziak is, kik jelen rendeletünknek magukat alája nem vetik, minden javadalmakra képteleneknek nyilváníttatnak s minden politikai jogoktól megfosztatnak.“

A rendek egyuttal felkérték Rákóczit, tudassa a bajor fejedelemmel, hogy hajlandók őt magyar királylyá választani. A nemzeti gyűlés július 22-én ért véget.

Esterházy nádor a függetlenségi nyilatkozatnak július 29-én ellentmondott s a gyűlés minden végzését semmisnek jelentette ki. Augusztus 30-án pedig Európa fejedelmeihez intézett kiáltványt, melyben József törvényes királyságát bizonyította. Rákóczi rögtön megérezte, hogy Esterházy óvása erejét meggyengítette s hogy a confederatio ügyét menthesse, mindenekelőtt seregét akarta szervezni. Beresényit tehát fővezérnek nevezte ki, egyuttal a bajor fejedelmet igyekezett rábírni, hogy fogadja el a magyar koronát.

A 1708-ik évben, a hideg tél és dögmirigy miatt a hadak szüneteltek; 1709 nyaráig pedig a békealkudozások folytak, de eredményre nem vezettek. Végre spanyolországi hadisikerei után József a magyar szabadságharcot könnyen elnyomhatónak tartotta s 1709 márczius 15-ére országgyűlést hívott egybe, melyen pusztán és hű ígéreteket tett, de ki akarta kötni, hogy Magyarország Lipót fiágának kihaltával sem nyeri vissza szabad királyválasztási jogát; sőt július 18-án Rákóczi és Beresényi felett kimondotta kárhoztató ítéletét.

Novemberben voltak ugyan újabb béketárgyalások, de mint rendesen, eredménytelenül s ép ezért Rákóczi 1710 tavaszán XIV. Lajos francia királyt kérte fel, hogy Magyarország ügyét békealkujába vegye fel. Rákóczi ajánlatát mérsékeltsége miatt úgy Anglia, mint a holland és porosz hatalmak tetszéssel fogadták. József azonban ekkor már hallani sem akart a békéről, mert a klerus nagyrésze meghódolt neki s papjai után a nép is megadta magát; — ezért tehát a francia királylyal halogatta a békekötést.

Rákóczi szorongatott helyzetében az orosz czárhoz fordult, ez azonban tudatta vele, hogy a béke csak az esetben valósulhat meg, ha Rákóczi a saját és a confederált rendek nevében a pozsonyi országgyűlés végzéseit elfogadja s annak megtartására hitet tesz.

Időközben a confederáltak ügye rohamosan hanyatlott, s az 1711-ik év elején Rákóczi reményei már teljesen megsemmisültek. A császári hadak fővezére, Pálffy alkudozásokba bocsátkozott Károlyi Sándorral, aki megígérte előbbinek, hogy a béke kieszközlésében munkás lesz. Es tényleg 1711 januárjában Pálffy és Károlyi találkoztak Hadrázon, ahol Károlyi kötelező ígéretet tett Pálffynak, hogy találkozóteszközül ki neki Rákóczival. Ez a találkozás január 30-án meg is történt; Vaján, a hol Pálffy összetett kezekkel könyörgött Rákóczinak, ne makacsodjék, mert József hajlandó a magyar alkotmányt helyreállítani.

Vajáról-Rákóczi Olesvára sietett, hol tizenkétezer kurucnak azt ajánlotta, hogy közösen kérjék a császár kegyelmét, egyuttal tiszta, önzetlen szándékáról biztosította hiveit, — beszédét e szavakkal végezte:

„Ime uraim! Elöttetek állok, cselekedjétek velem, amit akartok!“ A fejedelmet járadó kurucok belenyugodtak mindenbe — mire Rákóczi 1711. február 3-án levelet intézett Józsefhez, melyben „atyai kegyelmét“ kéri. A magyar- és erdélyországi rendek azonban kijelentették, hogy a nagyszombati feltételekből semmit sem engednek. A fejedelem július 21-én Vereckén át Lengyelországba távozott. Pálffy üzent utána, hogy térjen vissza s tegye le előtte a hódolati esküit, de Rákóczi hajthatatlan maradt! Károlyi tehát nem várakozott tovább Rákóczira s a rendeket április 4-ére Szatmárra híván össze, — ott közölte velük a békefeltételeket.

E közben április 17-én József császár himlőben elhalt. Károlyi eltitkolta a császár halálát s a béke megvalósítását sürgette.

Rákóczi hiveinek nagy része ekkor már hajlandó volt békét kötni — esetleg Rákóczi nélkül is. A fejedelem még az utolsó pillanatban is megkísérelte a kiegyezés meghiusítását. Meghagyta, hogy „Károlynak senki se engedelmeskedjék.“

Hasztalan szólalt még egyszer meg a fejedelem harczi riadója! Már mindenki békét akart. A magyar nemzet temperamentuma Rákóczi idejében is olyan volt, a minőnek biborban született Konstantin Atilla hunjait jellemzi: Hevesek, tüzesek, bátrak a harcban, rohannak, támadnak, de hamar lankadnak. Akkor már ki voltak fáradva, merülve. A rendek április 27-én gyűltek össze Szatmáron, hol Károlyi Sándor nyitotta meg

az ülést. Gyorsan dolgoztak, mert a szatmári békeszerződés április 29-én már kész volt s azt május 1-én a rendek alá is írták.

Ezzel Rákóczi szabadságharca véget ért! Egynttal hosszú időre elveszett az állami önállóság minden lényegesebb kelléke s csakis Isten különös csodája, hogy ezután még Magyarország magyar maradt.

A nagy fejedelem, Rákóczi, kit a szabadság költője így szólít meg: „Hazánk szentje! szabadság vezére, sötét éjben fényes csillagunk!“ ez a Rákóczi pedig elhagyta honát és soha többé nem gondolt a visszatérésre. II. Rákóczi Ferencz szent alakja a magyar nemzeti fejedelemség valódi inkarnációja. Emlékére ma is „lángolunk és sirva fakadunk.“ Az elnyomatások sívár, német korszakaiban pedig évtizedeken keresztül nemzeti öntudatunknak forrása volt. Mert Magyarország függetlensége az az ideál, mely a hivatalos Magyarországgal szemben századok óta, mint végeztél él a magyar nép szívében. S a magyar nép milliói a független Magyarország megtestesülését Rákóczi Ferencz tisztá, szűzies, szent alakjában látják jelképezve.

Rákóczi korában a magyar *igazán* magyar volt. Annaira, hogy a Rákóczi táborában lévő 30.000 főnyi katonaság között nem akadt egyetlenegy sem, aki egy elfogott német levelet megértett volna. Sem a fővezér, gróf Károlyi Sándor, sem főtisztjei. Uka az, hogy abban a korban a magyar főúri családok nem házasodtak be a külföldi arisztokracziába. Ha pedig idegen házasodott be a magyar főúri családba, ez az idegen becsületbeli kötelességének tartotta megtanulni a magyar nyelvet. A nagy fejedelem Rodostóban hunyt el 1735-ben, nagy-pénteken:

A női ági örökösödés.

Károly uralkodásával kezdődik Magyarország történetének legdicstelenebb korszaka. A hazafiak osztrák szolgákká sülyedtek s a nemzet vezérei teljesen elnémetesedtek.

A töröktől megszabadult ország és lakossága kissé jobb, kedvezőbb helyzetbe jutott. A földbirtok kezdett valamit jövedelmezni, de szellemi élet nem volt Magyarországon sehol. A gazdag nemesek és főurak Bécsbe mentek, mert ott feltaláltak mindent, amit csak szemük, szájuk és szívük kívánt. A fejedelem a császári városban fényes udvart tartott. A külföldi gazdag családjai körülhajongták. Nem csoda, ha Bécs valódi gőczpontja volt a legtrágárabb mulatságoknak. A ki pedig egyszer beleszokott abba az udvari légkörbe, az a nemzetre elveszett. És a bécsi udvar ezt természetesen ápolta és művelte. Az odaszoktatott magyar ember beszitta a német nyelvvel együtt az udvari légkör német szellemét, eszmekörét úgy, hogy végre csakugyan idegenné lett saját hazájában. Hogy ennek mily szomorú következményei lettek, azt rögtön látni fogjuk.

Az új császár, III. Károly, 1752 márczius 12-én elrendelte, hogy néhány megkegyelmezettnek birtokai adassanak vissza, az örökösök nélkül elhalt megkegyelmezettek birtokai pedig a fiscus mellőzésével az osztrák atyafiakra szálljanak.

Károly császár április 30-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett s már előzőleg április 16-án a koronát Pozsonyba szállíttatta; az ország törvényeinek biztosítására esküjét felajánlotta, mire május 22-én megkoronáztatott.

Károly 1713 november 14-én lemondott a spanyol trónról; de előbb szeptem-

ber 13-án Bécsben titkos tanácsosaival értekezett, melyen a nádor, az országbíró és kancellár vettek részt. Itt abban állapodtak meg, hogy III. Károly oly módon szabályozza az örökösödést, hogy fiutódai elsőszülöttségi rendben öröklék a koronát, ha pedig fiágon magvaszakadna, ez esetben leányaira ugyancsak az elsőszülöttségi rendben szálljon a korona, testvérére, Józsefre csak a lányok nemlétében kerüljön a sor.

Károlynak azonban 1717 márczius 13-án Mária Terézia nevű leánya született s a bécsi udvar ez időtől kezdve a főhercegnő örökösödési ügyével kezdett foglalkozni. Károly először is Ausztriában és Csehországban fogadtatta el örökösödési háziszabályzatát s csak 1723-ban ismertette el a magyarokkal. Ez Károlynak sürgős volt, mert a bajorok felmutatták az úgynevezett „Ferdinánd-féle végrendeletet“, mely szerint a Habsburgok fiágának kihalása esetén a korona V. Albert bajor fejedelemnek Anna leányától származó örökösére száll.

Nézzük kissé az előzményeket.

A szabad királyválasztás joga a mohácsi vész óta már csak formális jog volt; lévén a nemzet kénytelen mindig az elsőszülött Habsburg főherceget királylyá választani. A koronázás intézménye azonban annak dacára, hogy a szent koronához fűződő felfogás feledékenységbe merült, mégis megtartotta nagy közjogi jelentőségét. Az 1687. évi II. t.-cz. felfüggesztette a szabad királyválasztásnak már csak úgyis formális jogát s kimondotta a Habsburg-ház fiágára elsőszülöttség rendje szerint való trónrakövetkezést. Ez által azután a nemzet és királyi család között oly szorossá lőn a jogi kapcsolat, hogy 1723-ig Magyarország és a Habsburgok csak a királyi család fiágának kihalása esetén vállhattak el egymástól.

Mert az 1687. évi II. t.-cz. pedig világosan kimondja, hogy „egyedül fiágáratérjed a trónöröklés.” Ugyanez évi III. t.-cz. mondja még a következőket: „Ha ő felségének, Leopoldnak fiágban magvaszakadna, az örökösödés szálljon a spanyol királynak, II. Károlynak maradékaira, ennek fiágon magvaszakadtával pedig a szabad királyválasztás joga éljedjen fel.”

Magyarország rendjei azonban akkor még nem tudták a következőket:

V. Károly római császár, I. Ferdinánd magyar király idősebb testvére, szereződésileg engedte át öcsésének, Ferdinándnak az ausztriai birtokokat. Ez átengedésből kifolyólag kizárólag I. Ferdinándot illette meg a jog, hogy a neki átengedett birtokokban az örökösödést saját maradékai között szabályozza.

I. Ferdinánd akként szabályozta az örökösödést, hogy ha az osztrák ház fiága (männlicher Stamm) kihalt s az örökség a leányokra szállna (es zu den Töchtern käme), akkor az örökség legidősebb leányára, Annára, V. Albert bajor fejedelem nejére vagy ennek örököseire szálljon.

Ez világosan ki van kötve az 1546-ban kiállított házassági szerződésben, s ezt I. Ferdinánd végrendeletileg megerősítette. Ezzel a Ferdinánd-féle rendelkezéssel szemben azonban VI. Károly osztrák császár, illetve III. Károly magyar király az osztrák örökös tartományokban épugy, mint Magyarországon az örökösödést saját leánya, Mária Terézia részére akarta biztosítani. De ennek az intézkedésnek útjában állott az I. Ferdinánd 1546-ban kelt intézkedése. I. Ferdinánd végrendelete két eredeti példányban készült. Az egyik a bajor eredeti volt, a másik a bécsi eredeti. III. Károlynak azonban minden áron szabályozni kellett családjában az örökösödési rendet. Fogták tehát magukat, s a bécsi levéltárban levő Ferdinánd-féle végrendelet eredetijében „männliche Leibeserben” szavakat „eheliche Leibeserben” szavakra javították ki. Lehet képzelni, mennyire meg volt a bajor küldött lopve, midőn a saját eredeti példányát III. Károly halála után felmutat-

va, kiüvölt, hogy a két eredeti példány nem egyezik meg.

Denique, ezzel a kis „javítással” VI. Károly császár mégis szabályozta családjában az örökösödési rendet azokra a tartományaira vonatkozólag, melyekről mint családi latifundiumokról rendelkezhetett.

Igen ám! De Magyarországról nem rendelkezhetett! Nálunk Magyarországon a trónöröklés felett az ország törvénye és alkotmánya, nem pedig az uralkodó szeszélye, vagy az uralkodó család háziszabálya rendelkezett és rendelkezik.

Mert az osztrák trónöröklési jog patrimoniális alapon létrejött családi rendelkezésként alapul, melyek 1713-ban kerültek nyilvánosságra és az egyes örökös tartományokban különböző időben hirdettettek ki: A magyar örökösödési jog azonban a nemzet akaratából, országgyűlésen 1722-ben tett dinasztia-választási tényből folyik, melynek megtartására az 1723. évi II. t.-cz. 10. §-a szerint az osztrák ház nőági ivadéka kötelezve vannak s így azt újabb családi rendelkezésekkel az ország akarata nélkül meg nem változtathatják. Ha tehát az 1723. évi törvényt meg nem hozzák, akkor Magyarországon III. Károly halálával végkép elvált volna az osztrák dinasztia-tól, melynek női ágára a trónöröklés addig nem terjedt ki. Ép ezért a magyar nemzet nemcsak a király halála után választhatott volna magának új királyt és királyi házat az esetre, ha III. Károly fiutódok nélkül hal el, hanem megtehette volna azt már III. Károly életében is az ő hozzájárulásával vagy a nélkül.

A magyar nemzet azonban 1723-ban újra szerződött az osztrák dinasztia-vel s elfogadta annak nőági örököseit magyar királyul. De jól megjegyezzük: a királyi család a nemzettel szemben itt is, mint szerződő fél szerepel, tehát látható, hogy a magyar nemzet saját jogán bírja alkotmányát, amelyet fentartani és megvédeni a királyi család tagjai is és első sorban a mindenkor király köteles. Ebből kifolyólag tehát a nemzet királyával szemben nemcsak alávetett, hanem jogosított fél is, mert a dinasztia tagjai, mint magyar királyok nem

saját jogukon bírják királyi hatalmukat, hanem a nemzettől reáruházott jog alapján.

De lássuk az események lefolyását :

III. Károly 1722. június 20-ára hirdetett Pozsonyba országgyűlést. Híveitől már ekkorra megtudta, hogy nőági örökösödés leghevesebb ellenzői Ráday Pál, Rákóczi Ferencznek hajdani kanczellárja, továbbá Szluha és Nagy István ítélőtáblai mesterek. Első dolga volt ezeket elhallgattatni. Sikertült is, mert Nagy István alnádor megnyitó beszéde után rögtön Szluha Ferencz, a „megvesztegetett“ állott fel, a ki pár nap előtt még legvehemensebben izgatott a női örökösödés ellen. Most azonban éles flavistikával bizonyította be a női örökösödés megalapításának szükségét. Szluha Ferencz indítványát a rendek ezzel a záradékkal fogadták el : „a magyar koronának minden tartományai olyanokul tekintessenek, mint kik a nőörökösödést elfogadták.“

Károly a nőági örökösödés elfogadása után július 8-án Pozsonyba ment, s ott ígéretet tett, hogy Magyarország alkotmányát, jogait, kiváltságait, előjogait és szokásait tiszteletben fogja tartani; a hozott és hozandó törvényeket elismerni, megtartja és tartatja. Az országgyűlés megköszönte Károlynak, hogy a nőági örökösödést a rendek által ajánlott formában fogadta el.

Magát az Ausztriával való kapcsolatot azonban az országgyűlés egyszerűen a király személyének ugyanazonosságára, tehát a „*personal uniora*“ szorította.

„A magyar országgyűlés bizton reméli, hogy a virágzó állapotban levő királyukat az isteni gondviselés fiutóddal megáldja, mégis azon nem remélt esetben, ha fiágban kihalna, trónjának örökösödését leányára, illetőleg a női ágra is kiterjeszti, oly módon, hogy első sorban III. Károly leányai, csak ezeknek kihaltával József főherczeg ;

és ha ez is úgy fi-, mint leányutód nélkül halna el, Lipót főherczegre, illetőleg leány-maradókaira szálljon a magyar korona, de a trónörökös az 1687. évi II. és III. ; ugy az 1715-iki XXIII. törvényezikket koronázásuk alkalmával hitlevéllel erősítsék meg ; végre, mind a három ágnek magvaszakadtával a nemzet a királyválasztási jogát fentartotta.“

Miután Károly a törvényeket megerősítette, ezzel Magyarország a női örökösödés után is biztosította királyválasztási jogát. Mert amíg Ausztria örökös tartományai-ban a fejedelem örökösödés után lesz uralkodóvá, Magyarországon *csak az országgyűlésnek kiadott* hitlevélre letett esküje után koronáztatható királylyá, mert a magyar nemzet csak koronázott királyt ismer s végre, mert míg a megnevezett három ág kihalta esetére a királyválasztási jog fentartatott az országnak, addig az örökös tartományok kötelesek az uralkodóház minden tagját elfogadni. Ismétlem tehát, hogy a nőági örökösödés kérdése III. Károly és a magyar nemzet között kétoldalu kölcsönösen kötelező szerződéssel intéztett el.

Alig történt ez meg, a bécsi udvar rögtön tiltakozott a nádori helytartótanács felállítására ellen, mert — szerinte — ez az örökös királyság eszméjébe ütközik s tulajterjesztené a nádori hatalmat.

Miután az európai hatalmak a női ági örökösödést elismerték, Károly leányát, Mária-Teréziát, lothringeni Ferenczcel 1736 február 12-én összeházasította s 1740 év október 20-án meghalt. Ő volt az utolsó férfiivadéka a Habsburg nemzetségnek. Károlyt általában szelid kedélyű és engedékenynek rajzolják — de velünk, magyarokkal szemben ő is olyan erőszakos volt, mint családjának többi tagja — lévén a jelszava ez : „*Rex supra legem!*“

Az özanya és gyermeke.

Mária Terézia 1740 október 20-áról kelt nyilatkozatában tudatta, hogy Magyarország kormányzatát átvette s hogy a nemzet alkotmányát, törvényeit, kiváltságait sértetlenül meg fogja tartani. Oka volt arra, hogy ezt tegye! II. Frigyes porosz király ugyanis rá támadt s az osztrák császárnő hasztalan fordult segélyért szövetségeseihez. Mindenkitől el lévén hagyatva, eszébe jutott a buta, lovagias, az állatiasságig loyális magyar nemzet.

Mária Terézia tehát 1741 június 20-án megjelent a pozsonyi országgyűlésen, melyen a szép asszony által elbájolt főurak rögtön királylyá koronázták. Azt azonban nem bírta összes bájai daczára sem keresztülerőszakolni a rendeknél, hogy férjét Lothringeni Ferenczet, mellé kormánytársul emeljék. Orrolta is ezt nagyon! De csak addig, míg a harcztéren bajai meg nem szaporodtak,

A mikor kezdett az ár feje fölött összesapni, akkor 1741 április 11-én, a magyar lovagiasságra hivatkozva, a Pozsonyban egybegyűlt rendektől segélyt kért. A rendek, a feketébe öltözött szép asszony látára tűzbe jöven, készek voltak a trón támogatására.

A nádor fölmutatta a rendeknek a bajor fejedelem levelét, melyben ez a Ferdinánd féle végrendelet alapján Magyarországra igényt tart s a királynő megkoronázása ellen tiltakozik.

A rendek a királynő oltalmára elrendelték a nemesi fölkelést. Csak arra kérték a királynőt, a miért mi is hasztalan rimázkodunk 67 óta, hogy a bécsi minisztereket tiltsa el Magyarország belügyeibe való avatkozástól s hogy a nemesi felkelőknek adjon fegyvereket a bécsi fegyvertárakból,

hol azok halomszámra heverték. Persze, hogy a királynő ezt megígérte!

A bécsi kormány — épp mint 107 évvel később Jellasics V. Ferdinánd királyi parancsait — a királynő altaratát kutyába sem vette.

Ebből hosszú és elkeseredett vita keletkezett, mely csak az országgyűlés berekesztésével ért véget [s daczára, hogy a nemesség nem kapott fegyvereket a bécsi arzenálból, a magyar huszárság kardja mégis megtámogatta Mária Terézia trónját.

S mi lett a hála?

Hogy tüzzel-vassal némesített. Nyelvünk-ről tudomást sem vett. Anyyira nem, hogy midőn fiai számára a tantervet megállapította, a tantárgyak között ott volt a francia, német, olasz és cseh nyelv, de a magyar nem. Ugyanigy bánt el a nyilvános iskolákkal is. Állított iskolákat ország-szerte. De csak azért, hogy azokban a német nyelvet taníttassa. A germanizálás céljából állította fel a magyar testőrséget is. Mert ezzel a szívósabb, erősebb vágású kis nemességet akarta elnemesíteni. Es e pokoli terve minden vonalon bevált, mert a német nyelv terjedt, a nemzeti érzület pedig fagypontra szállott alá. A magyar mágnás a szép királynő uralkodása alatt már nem volt magyar s az alkotmány összes biztosítékai kámforrá váltak.

Mert győztes hadjáratai után azonnal felpozsdult a királynőben a Habsburg-vér. A főhatalmat rögtön Bécsben igyekezett központosítani. Es Mária Terézia németesítő működése sokkal veszedelmesebb volt, mint elődeié. Elődei brutálisan, vad, durva erőszakkal fogtak a beolvasztás munkájához. Ő a nőiesség bájjával igyekezett a központosítást és Magyarország beolvasztását keresztülvinni.

A derék urnő nagyon is hamar elfeledte,

mily óriási vér- és pénzáldozatokat hozott trónjának biztosításáért a magyar — s elkezdett rendeletekkel kormányozni. A szépsége által hipnotizált főurak és a czim- és rangemeléssel elvakított kis-nemesek nem állták e törekvésnek útját. Nem csak! Ha nem hamarosan sikerült a szép asszonynak a magyar nemességet nemzeti valójából teljesen kivetkőztetni. Jellemző, hogy 13 éven át még csak országgyűlést sem hívott össze.

Ellenben önkényes császári rendeletei gomba módra szaporodtak. A megyék önkormányzati jogkörét megnyirbálta. A hadi adó és kereskedelem ügyében kiadott rendeletei Magyarország függetlenségét s a királyi eskük által biztosított alkotmányt tényleg meggyöngyöztették. Sőt még tovább ment.

A nemesi felkeléssel egyidejűleg felállított magyar katonaságot és a határőröket a nádor mellőzésével a bécsi haditanács alá rendelte. E határőrök felállítására miatt a Danántul zavargások keletkeztek s ezt a helyszínére küldött katonaság fojtotta vérbe.

Ugyanez időtájtban a Tisza mentén Hódmezővásárhelyen és Mezőtúron szintén zavargás tört ki. A felkelők vezéreit Törő Pál, Pető Ferenczet és Bajdosó Györgyöt 1744 márczius végén Budán végezték ki — a lázongó városokat pedig jól megrakták idegen katonasággal, a mi miatt a Tisza és Maros vidékéről a nép kialakart vándorolni. A kivándorlást karhatalommal gátolták meg.

A határőri kerületekben 1755 ben az adók nagysága és a tisztek kegyetlensége miatt újabb lázadás ütött ki — de ezt is leverte a katonai erő.

A lázongások eredménye az, hogy Ausztria idegen zsoldos-katonaságának nagy részét Magyarországon szállásoltatta el, — a nélkül, hogy erre a magyar kormánynak legkisebb befolyása lett volna, mert a felett az idegen katonaság felett a bécsi kormány tartományi biztosai által rendelkezett. Nemcsak!

Hanem a történelem hamisítók által annyira dicsért, sőt égis magasztalt királynő

1762-ben kelt rendeletével „a birodalom” összes jövedelmeit, az udvar és közigazgatás minden kiadásait a bécsi kamara alá rendelte. Mária Terézia kormánya alakította át a vámokat a kereskedelmi politika tényezőivé. Tette ezt azzal az egyenes célzattal, hogy Ausztriát iparos-állammá tegyék, Magyarországot pedig a mezőgazdasági termelésre szorítsák. Ők állították fel a haminczadokat úgy, hogy a magyar közgazdaság ki legyen szolgáltatva Ausztriának, a magyar mezőgazdaság a külföldre ki ne juthasson, s viszont a magyar ipari fogyasztás ki legyen szolgáltatva az osztrák iparnak, és se magyar termeléssel ki ne elégíthesse magát, se a külföldről való behozatal segítségével ne menekülhessen az osztrák iparnak monopóliuma alól. Egyáltalán Mária Terézia és kormánya Magyarországot teljesen elakarták a külföldtől zárni. Ép ezért az Ausztriából Magyarországra jövő cikkek vámját az érték 3 százalékában állapították meg, a külföldi cikkekre pedig 30 százalékos vámot vetettek. Az oly ipari cikkeket, melyeket Ausztriában is készítettek, 30—60 százalékos vámmal terhelték. A legnevezetesebb magyar kiviteli cikket, mint gabona, bor, szarvasmarha, — csak meghatározott mennyiségben volt szabad kivinni, — míg ezzel szemben az osztrák ipart hazánkba behozó kereskedő mindenféle kedvezményben részesült.

Ettől kezdve azután az összes magyar ipar és kereskedés a bécsi kamarának kereskedelmi osztályától függött, s ki volt szolgáltatva az osztráknak.

Jellemző az alábbi epizód Mária Terézia belső érzületére s a magyarok iránt táplált jóindulatára. Ekkor tájban történt, hogy gróf Aspermont, kinek anyja Rákóczi leánya volt, Borsodmegyében utazott. A gróf nehéz utazó kocsija belesüppedt a feneketlen sárba és lovai nem bírták megindítani. A mellette elrobogó vásáros parasztok gunyolódva nevettek a sárban vergődő „német” baján. A mikor Aspermont belefáradt a káromkodásba, felugrott kocsijának bakjára, s dühösen kiáltotta oda a mellette elvágatókra: „Hát így hagyjátok a sárban a sárvesztegetni Rákóczi unokáját?”

Amint a magyarok ezt a pár szót meghallották, egy-kettőre kifogták lovaikat, s pár percz alatt kirántották a gróf hintáját a kátyuból.

Aspermont e kalandjának híre vele együtt jutott el a bécsi udvarba, s midőn a gróf első alkalommal a királynő előtt megjelent, Mária Terézia haragtól lángoló arczezal ordított reá:

— Aspermont! Höre Er! Ich verlange gewiss nicht, dass Er im Kote stecken bleibe, aber die Possen mit dem Rákóczi lasse Er bleiben, sonst lasse ich Ihn einsperren!

A jóságos királynő uralkodásának végén Magyarország utjövdelmei 20 millióra emelkedtek.

Ebből a bécsi kormány a magyar közigazgatás és igazságszolgáltatásra semmit sem költött hanem Magyarország jövdelmét nagy részben idegen, legtöbb esetben azonban nemzet- és alkotmányellenes célokra fordította.

Enek daczára a magyarok lovagiassága annyira elfajult, hogy 1755-ben, midőn a hétéves háboru kitört, a királynő első felhívására rögtön oldala mellé sorakoztak s újból kihúzták a porosz király által lábába szurt tüskét. 1763-ban, a török háboru kitörése után, kiürülván a pénztár, ismét a magyar nemzettől kért segélyt s pár nap alatt kapott is 414.000 forintot.

A kényszerűség hatása alatt — daczára kényuri hajlamainak — 1764-ben országgyűlést hirdetett s ott akarta a rendeket rávenni, hogy a hétéves háboruból kerekedett 200 millió adósságból vállaljon el a nemzet egy részt.

E közben azonban a királynő legbizalmasabb embere, Kollár udvari tanácsos, az udvar megbizásából egy szemtelen és nemzet-sértő röpiratot tett közzé. Kollár könyve az udvar terveiről a fátyolt lerántván, a rendek az új terhek elvállalása helyett az ország sérelmeit egy könyv nagyságu feliratban *kétszázötven* pontba foglalták össze s kemény válaszfeliratukat megkészítették. A galambpélyű királynő a válaszfeliraton annyira feldühödött, hogy az országgyűlést azonnal be akarta záratni, de meggondolván a dolgot, arra leiratban felelt s a nádor

utján rá akarta venni a rendeket a kívánt terhek elfogadására. A rendek azonban ragaszkodtak első feliratukhoz, daczára, hogy néhány ellenzéki követ macasságát személyes információval igyekezett megtörni. Legfontosabb a rendek panaszaiknak az a része, mely az anyagiakkal foglalkozik. Ez azt mondja, hogy a kormány az új vámrendszer által az országnak különben is csekély kereskedelmét annyira megcsökkentette; keresetforrásait annyira megapasztotta, hogy *mig e vámrendszer jobbal és méltányosabbal fel nem cseréltetik*, addig szó sem lehet adóemelésről.

Igazán szívós nemzet a magyar! Az a vámrendszer még ma sincs felcserélves mi mégis birjuk a rohamosan emelkedő adók fizetését. Az országgyűlés 1765. márczius közepén ért véget. A királynő azonban nem zárta be azt személyesen.

Mária Terézia alkotmányosnak gunyolt érzelmeit élénken jellemzi az, hogy Battyhány Lajos nádor elhunytá után a szász-tescheni Albert herceget nevezte ki nádorrá. Ezzel azután a nemzet szívét teljesen elfordította magától.

Az akkor még mindig szép királynő ezt nem igen bánta; sőt ellenkezőleg, egy rendeletével a magyar kancelláriát teljesen alárendelte a bécsi miniszteriumnak. Esterházy kancellárhoz intézett rendeletében a többek között ezeket mondja: „megkívánom, hogy *rendeleteimet köteles engedelmességgel fogadja*, különösen, hogy minisztereimmel és más kormánysszékekkel tartandó közös tanácskozásokban a tárgyalási rend ellen, — melyet én az ilyenkor előülő miniszterek által elébe szabok — *kifogást tenni ne merészellen*.“

Ebből is kiláglilik, hogy a királynő Magyarországon teljesen abszolutisztikusan uralkodott és sarkalatos törvényeink ellen önkényesen intézkedett. A gazdasági téren is ő kezdte Magyarországot legyötörni.

Mert Bécs emelése miatt a magyar kereskedelemre és iparra a közös vámrendszer által halálos csapást mért s hazánk már ő alatta Ausztria gazdasági gyarmatává silányult. Intézkedései mind erőszakosak s a

magyar nemzettel szemben rossz indulatnak voltak. Halálatlan volt a magyar nemzettel szemben, mert magyar vérrrel trágyázta meg fél Európát, mégis kormányzása kezdetétől végéig főtörökvése az volt, hogy a magyart kivetkőztesse nemzeti jellegéből.

1780. november 29-én halt el mellvízkór-ságban. Halálával együtt esődbe került az a hit, hogy alkotmányos volt s hogy Magyarország oly bolond módon rajongott érte. Sok büne van hazánk ellen!

Egyike a legnagyobbnak az általa 1760-ban felállított „*Staatsrath*“, mely ugyan nem volt hatóság, de tanácskozó testület, mely kezdetben csak az osztrák ügyekkel foglalkozott, de később hatáskörét kiterjesztette Magyarországra is és határozott a magyar udvari kancellária előterjesztései felett.

Ennek a Staatsrathnak azért fontos a szerepe, mert főleg azok felett az ügyek felett tanácskozott, melyeket az uralkodó együgyűen azon elvek szerint akart keresztülvinni Magyarországon s az osztrák örökös tartományokban. Ebből az istenverte Staatsrathból került ki az az eszme, hogy „Magyarországnak el kell vállalnia az államadósság egy részét.“ Indokul azt hozta fel, hogy a háborúból Magyarországnak ép annyi haszna volt, mint Lombardiának és Velenczének.

Ezenkívül Magyarország oly gazdag, mint az örökös tartományok együttvéve. Ugyanez a Staatsrath vetette fel első ízben az eszmét, hogy Magyarországra be kell hozni a dohánymonopoliomot.

Mária Terézia nem nevezett ki magyar embert a Staatsrathba, fia, II. József azonban kinevezte Izdenczy Józsefet, ezzel is bizonyítani akarván, hogy a Staatsrath hatásköre az egész monarchiára kiterjed.

En nem tehetek róla, de nem osztom azoknak a nézetét, kik Mária Teréziát az egekig magasztalják. Tudom azt is, hogy halála alkalmával Keeskeméten Dudas tanár ur német emlékbeszédében Mária Teréziát a mi „nagy asszonyunknak“ nevezte. De bizony mondhatom, hogy Ausztriának ez a „nagy asszonya“ több kárt tett a magyarnak, mint a tatárjárás.

* * *

József császár nem komédiázott! „Ezért tehát nem koronáztatta meg magát. Amint a kormányt átvette, hozzáfogott ahhoz, hogy anyai őseinek, a Habsburgoknak kedvencez eszméjét, a birodalmi összpontosítást s Magyarországnak elnémetesítését keresztülvé- szakolja.

Azt vélte, hogy kedves mamája, Mária Terézia, Magyarországot már elég jól megdolgozta s alaposan átszúrta németté. Sokban igaza volt! Hisz anyja 1764-től haláláig országgyűlést sem tartott. A magyar alkotmány ez idő alatt tehát tényleg fel volt függesztve. Nem csoda, ha József megdermedt, vagy félholt nemzetnek tekintette a magyart, mert észlelte, hogy daczára Mária Terézia nyílt törvénysértéseinek, még elegendőleg népszerű volt hazánkban. Ez a körülmény bátorította őt fel arra, hogy a magyar alkotmányt teljesen mellőzze, hisz annak mellőzésébe a nemzet tizenhat esztendő óta hallgatólag márgyis beleegyezett.

József császár gyökeresen, egyszer s mindenkorra akart végezni „a nagy gyermekek játékával“, a hogy bécsi udvari körökben a magyar alkotmányt nevezni szeretik.

Uralkodását tehát törvénysértéssel kezdte. Országgyűlést nem hívott össze, hanem egyenesen a megyékhez fordult s ezeket felszólította, hogy rendeleteit engedelmességgel fogadják s előterjesztéteit az ujonnan szervezett kormány útján juttassák hozzá.

1785. december 30-án kelt patensében tudatta Pálffy kancellárral, hogy az esetben Magyarországot nem nyomja el, nem szipolyozza ki gyarmat módjára, ha a magyar nemesség lemond privilégiumáról s adót fizet. Ebben a leiratban ezeket mondja: „azért egyedül ettől függ, hogy Magyarország a többi örökös tartományokkal való viszonyában amazokkal egyenlő kedvezményeket nyerjen-e a kereskedésben, vagy ellenben mint merő gyarmat tekintessék, melyből működésitényei kivitelének lehető nehezítése s az élelmiszerek az országban fekvő katonaság olcsóbb ellátása miatt igen csekély áron tartása által annyi haszon hozassék, mennyi csak lehetséges, a nélkül, hogy ellenben némi pénzmenyiségnek az

országba visszafolyására, miáltal csak a többi tartomány károsodna, soha legkisebb gond se fordíttassék.”

József tehát tekintettel lett volna Magyarország gazdasági érdekeire, ha Magyarország beolvasztó terveibe. Egyszerűen konstatálhatjuk, hogy ezt a gazdasági politikát nem II. József találta fel, hanem Mária Terézia csinálta meg, ő csak szentesítette.

Önkénykedése ellen — ezt megelőzőleg — a magyar kancellária már óvást emelt, kérve a császárt, hogy Magyarorságot ne vesse a bécsi kormány alá s az ország alkotmányát ne támadja meg. Rá se hederített!

Jellemző 1784. márczius havában kibocsátott körrendeletének alábbi része. Jellemző azért, mert valószínűleg erről másoltak le 63 esztendővel később az 1849. márczius 4-én kelt oktrojált alkotmánynak azt a részét, mely teljesen egy kalap alá szerette volna dugni az ugynevezett „összbirodalmat.”

József császár körrendeletének ez a része így szólt: „A birodalomnak minden tartományai egy egészet képezve, józanon egy és ugyanazon cél felé kell törekednünk; szükséges tehát, hogy szűnjék meg valahára a tartományok és nemzetiségek különzése. A birodalomnak egységét, sem nemzetiségek, sem vallások ne háborgassák kívánatos, hogy minden tartományok, mint ugyanazon birodalmak tagjai, egy és ugyanazon célra törekedjenek.”

No! ha ennek a császári patensnek nincs meg ugyanaz a szaga, mint az 1849. márcziusi oktrojált alkotmány és a chlopy-i parancsban foglalt „birodalmi egységesítési hóbotnak“, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a soha magyar királylyá nem koronázott József császár volt Magyarország legalkotmányosabb uralkodója.

Mert ezzel a körrendeletével József császár egyenesen kimondja, hogy beolvaszt mindent az egységes Ausztriába, a hogy kimondta azt Ferencz József császár az 1849. márczius 4-iki oktrojált adományban, s ahogy kimondatták Beck, Bolfrass és társai a chlopy-i napiparancsban I. Ferencz József magyar királylyal. Sőt rendeleteinek

pontos végrehajtását József császár is egyenesen megparancsolta beamerítenek.”

A hazafiak azonban serompóba léptek József császár törekvései ellen, a mint küzd ma a nemzet jogaiért az ellenzék. Első sorban is Sopron és Pozsony megyék jelentették ki: „ő felségének jogát az ország szent koronájára elismerjük, de törvényeink iránt köteles hűségünkben ki kell jelentenünk, hogy az ország csak azon feltétel alatt adta át a felséges ház első szülöttének a koronát, ha általa kiváltságaink, törvényeink szentül megtartatnak.”

József császár a megyéket feleletre sem méltatta, hanem e helyett a német nyelvet erőszakolta Magyarországra hivatalos nyelvvül, még pedig ép oly eszközökkel, mintutóda, Ferencz József császár a múlt század 50-es és 60-as éveiben.

De sőt, hogy pénze legyen nyilvános árverésen adta el az egész Bánátot. Gróf Niezky volt a szenzálja. Niezky borzasztó pénzeket árusította el a birtokokat érdemetlen, de pénzes embereknek. Akinék pénze volt, az vásárolhatott s a demokratát szimuláló császár nyakra-főre nemesítette meg a birtokvásárló koreszmárosokat, timárokat, grófi komornyikokat, udvari tiszteteket, disznókereskedőket, birkásokat, örményeket s más e fajta „nagyralátó, hitvány embereket“, kiknek neveit Dugovics András jórészt fel is jegyezte.

A nemzet sikra szállott nyelve védelmére!

Főleg Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Tolna és Barsmegyék mondták ki világosan és határozottan, hogy: „az osztrák ház által soha le nem győzött magyar nemzet 1526-ban azzal a feltétellel egyezkedett a Habsburg dynastiával és az 1687-iki és 1723-iki örökösödési feltételeket csak azon kautólálk mellett fogadta el, hogy alkotmánya épségben marad s nem az örökös tartományok mintájára, de saját törvényei szerint fog kormányoztatni. A német nyelvnek reánk erőszakolása pedig minden törvényezikennek és a kétoldalú szerződésnek nyílt és egyenes megsértése.”

József császár még ezeket az aggodalmakat sem méltatta feleletre, hanem először

totta hazánkat idegen katonasággal. A katonai megszállás azonban csak jobban izgatta a kedélyeket. Mire azután a császár kijelentette, hogy a makacskodókat „hatalmi erőszakkal“ fogja engedelmességre szorítani, a mint fenyegeti Fejérváry ma a megyéket. A renitens Trencsén-megyét meg is intette, hogy ha tovább is ellentáll a császár rendeleteinek, akkor hatósága eltörültek, a megye pedig el fog osztatni a szomszéd megyék között.

A szabolesmegyei és turmezei nemesség erre fellázadt, de a katonaság elfojtotta a lázadás továbbterjedését,

Mire azután József 1785 április 2-án a megyei közgyűléseket betiltotta, s királyi biztosokat küldött ki. Ezek június 1-én kezdtek meg működésüket.

A „magyar alkotmány tápláló dajkái“, a megyék azonban abból indultak ki, hogy *a nemzet alkotmányát és jogait hatalomszóval felfüggeszteni nem lehet*; tehát tovább gyűléseztek s kijelentették, hogy a császár intézkedései a magyar alkotmányt megingatják. Ragaszkodnak alkotmányunkhoz s kérték a császárt, hogy az ország ügyeit a nemzettel együtt intézze; reformjai keresztülvitelét bizza az országgyűlésre, biztosait pedig hívja vissza.

A császár erre nem válaszolt, biztosai pedig tovább is működtek.

Maga a császár feltartóztathatatlanul haladt kényuri működésében. Hazánkba németeket telepített, s vámrendszerével iparkodott központosítani. Minden törekvése Magyarország elnémesítése és az volt, hogy a magyar nemzetet Bécs javára kiszivattyuza. Ellenben Ausztriát a külföldi ipar termékeinek behozatalától védve, védvámrendszerével igyekezett gyarapítani.

Poroszország a posztó és vászon; Oroszország és a lengyelek bőrmunkáiknak kiszorítása miatt visszaszorúlással éltek, ami ugyancsak ismét szegény hazánkat sujtotta. Természtényeink kivitele ugyanis lehetlenné vált, a bőrkereskedést pedig egyenesen megülte.

És ez még nem volt a zsarnoknak elég! Hanem hogy az örökös tartományokat emelje, a magyar áruk eladására bizonyos

helyeket jelölt ki, ezeknek másfelé való kivitelét eltiltotta. A kereskedelem góczpontjává Bécsét, utána az osztrák határokat jelölte, miáltal Magyarország kereskedelmi leg végleg alá lőn rendelve Bécsnek.

Ismétlem újból, e gazdasági rendszert nem ő találta fel, csak tovább fejlesztette a „nagy királynő“, Mária Terézia gazdasági politikáját. József tökéletesítette az osztrák zsaroló vámpolitikát.

1788-ban szigorította az 1784-iki vámtarifát olykép, hogy Ausztriából a legtöbb czikk vámmentesen jöhetett Magyarországba, ellenben Magyarországból csak azokat a czikkeket lehetett vámmentesen Ausztriába vinni, amire az osztrákoknak szüksége volt. A külföldi exportot még jobban megnehezítette, mert az oly árukat, melyekre Ausztriának is szüksége volt, csak bizonyos helyeken lehetett kivinni; és ha magyar kereskedő közvetlen hozott be valamit külföldről, azért kétszer fizetett vámot; az osztrák határszélen és a magyar határszélen. Az ő fixe ideája az volt: Magyarország maradjon mezőgazdasági állam; terményeit adja el olcsón Ausztriának s annak iparezikkait vásárolja meg méregdrágán, épen úgy, mint az 1867 óta behozott közös vámrendszer.

A török ellen viselt háboruk alatt az elégedetlenség hazánkban tulon-tul felhalmozódott. A nemzet hangosan követelte a császár alkotmányellenes intézkedéseinek visszavonását, s országgyűlés hirdetését. Az akkor már beteg császárnak daczos természete megtört, s egy leiratában országgyűlés összehívását igéri.

Nógrádmegye e leiratra egyenes és nyílt választ küldött József császárnak: „Ő felsége ígér ugyan országgyűlést, de miután *kormányzatának kezdetén adott szavát megszegte, benne nem bízhatik.*“

József császár észlelve, hogy körülötte minden háborog, — 1789 november 25.-én — tehát beszüntette újításait, s rendeleteit visszavonta. 1790 január 28-án pedig a Bécsbe vitt magyar koronának Budára leendő szállítását elrendelte, s ugyanaz év február 18-án meghalt. Ő esküjét nem, de szavát szegte meg velünk szemben.

Az alkotmány biztosítása.

Lipóttól nemzetünk a magyar alkotmány-
nak teljes helyreállítását követelte. Ideje
volt! Mert a Mária Terézia bájai által el-
csábított s behálózott főurak II. József ab-
szolutisztikus kormánya alatt majdnem tel-
jesen elosztrákosodtak. A vármegyék köz-
érzülete azonban — hazánk szerencséjére
ébredezett.

Lipót 1790 márczius 15-én kelt körle-
velében tudatta, hogy a nemzet alkotmá-
nyos törvényeit tiszteletben tartja és II.
József újításait eltörli. Egyuttal ju-
nius 6-ára Budára országgyűlést hitt
egybe.

A megnyílt országgyűlésen Benyovszky
György pozsonyi követ kijelentette, hogy :
„a II. József nem koronás fejedelem alatt
hivatalt viselt országbíró és personalis
alatt nem akar tanácskozni.“ Indítványát
a rendek nem fogadták ugyan el, de egy-
hangulag elhatározták, hogy az országgyű-
lés minden tagja kötelezze magát, hogy
az országgyűlés tudta nélkül adományt,
hivatalt, méltóságot el nem fogad. El-
határozták továbbá, hogy a „Napló“ ma-
gyar nyelven szerkesztessék, hivatalos
nyelvvé pedig a magyart emelték.

Ameddig Lipót külügyeivel volt elfog-
lalva, addig a rendek ügyeibe nem avat-
kozott, a mikor azonban a külügyi bajok-
tól kissé szabadult, rögtön értesítette ju-
nius 20-iki kelettel Pálffy országbíró, hogy
az országgyűlés menetével nincs meg-
elégedve. Ugyanis nem engedi, hogy a
trónörökösödést fesszegessék. De különben
is figyelmeztette a rendeket, hogy ő fel-
sége az országgyűlésre meg sem hivatott.
Ő e késedelmeskedést nem nézhetővén
tovább, annak okairól felvilágosítást
kér.

A felavatási hitlevél és koronázási tör-
vények felett folyt vitatkozás közben ér-
kezett a rendekhez gróf Festetich György
és Laczkovics kapitánynak több tisztársaik
névében benyújtott folyamodása, melyben
aziránt kérvényoznek, hogy a magyar ez-
redék béke idején hazájukban szállásoltas-
sának el; a szolgálati nyelv pedig legyen
magyar.

E katonai folyamodvány miatt a tiszte-
ket haditörvényszék elé állították. Temes-
megye felirt érdekükben az országgyűlés-
hez. A rendek a királyi meghívó levél-
lél ellátott Festetich György elfogatásában
a „salvus conductus“ megsértését látták, s
Barkó tábornokhoz kérdést intéztek az
ügy mibenléte felől. Barkó tábornok kér-
désükre azt felelte, hogy úgy Festetich,
mint Laczkovics kapitány más vétségeikért
fogattak el — a többi tiszteket pedig a
szolgálat érdekében egyszerűen áthe-
lyezték.

E közben Lipótot a rendek vegyes kül-
döttsége meghívta a koronázó országgyű-
lésre, ki azonban a küldötteket hidegen
fogadta s a meghívóra augusztus 20-án
rendelet alakjában felelt, amivel az ország
rendjeit megsértette. E leiratban tudatta,
hogy királylyá való koronázását nov. 15-ére
határozta.

Lipót király előadásában a pozsonyi or-
szággyűlésen biztosította a rendeket, hogy
az ország kormányzatát alaptörvényeink sze-
rint intézendí s uralkodását a királyi hit-
levél kiadásával kezdi meg. A nádor-vá-
lasztásra a kijelölést igéri; az ország gya-
rapítására alkotandó törvényeket örömmel
erősíti meg, stb. stb. Igéretei után az or-
szággyűlés bizalmát megnyerte s a rendek
a király negyedik fiát, Sándor főherceget
választották nádornak, — amit Lipót öröm-
mel erősített meg.

Az országgyűlés Lipót távozta után az alkotmány biztosítását, a vallásszabadságot, a királyi előadásokban érintett reformokat s a szerbek ügyét tárgyalta.

És ekkor a nőiági örökösödés elfogadása után 67 esztendővel a rendek Magyarország alkotmányos különállásának biztosítására meghozták azt a törvényt, mely minden félremagyarozást kizáró világossággal biztosítja Magyarország független államiségét úgy jogilag, mint törvényileg.

E törvény szósz szerint így hangzik:

„Ámbár a felséges ausztriai ház női ágának Magyarországra s kapcsolts részeire az 1723 ik évi I. és II. t-czikkkel megállapított örökösödése ugyan azon fejedelmet illeti, akit a többi úgy Németországban, mint azonkívül fekvő s a megállapított öröklési rend szerint elválaszthatatlannal birtoklandó többi országokban és tartományokban illet, Magyarország mindazonáltal kapcsolts részeivel egyetemben *szabad és egész kormányzati alakzatára nézve, (minden kormányzékait is beleértve) független ország, azaz semmi más nemzetnek vagy országnak lekötvé nines*, hanem saját önálló léttel és alkotmányával bír, következőkép úgy ő felsége, mint örökösei által saját törvényeivel és szokásaival, nem pedig a többi tartományok módja szerint országlandó és kormányzandó.“

Egy nemzet függetlenségét s teljes állami különválását, — azt hiszem, — lehetetlen világosabban biztosítani, mint biztosították Magyarország rendjei 1870-ben a fentebbi törvénnyel, a midőn nemzetünknek régi történelmi jogainkon alapuló s alkotmányunk által biztosított, a Habsburgokkal kötött szerződéses jogait így ki-domborították.

Azonban Lipót sem tartotta be királyi esküjét, — mert koronázása után csakhamar felállította az illyr kancelláriát s gróf Balassa Ferenczet nevezte ki kancellárul.

Ez a tény felháborította az egész országot. Magyarország felháborodásának az országgyűlésen Jezerniczky Károly királyi tanácsos adott kifejezést, kinek nézeteiben a rendek egyhangulag osztoztak. A sérelem orvoslása végett felirtak s kérték törülje el az illyr kancelláriát. A felirat kézbesítésével a nádort, a primást, országbirót, a horvát bánt és personálist bizták meg.

Ugyanekkor kimondották azt is, hogy a bevándorolt szerbek az ország régibb lakosaival *egyenlő jogokat élveznek*, de az államban államot alkotni törekvő *külön kiváltságaikat el nem ösmerhetik*. Lipót válaszában megnyugtatta az országgyűlést s miután márczius 13-án Pozsonyba érkezett s az alkotott törvény-cikkeket megerősítette, az országgyűlést bezárta.

Lipót 1791 márczius 1-én, uralkodásának második évében kéthónapos betegség után halt el. Állítólag a 45 éves király nagyon szerelmes természetű lévén, izgató szerekekkel erősítette idegeit s pedig oly mérték-telenül, hogy ez rövid negyvennyolcz óra alatt végzett vele.

Ő, akinek szinte megvoltak autocrata hajlamai s mint láttuk, alkalomadtán élt is vele, mégis kénytelen volt uralkodása alatt megérni, hogy Magyarország, mint önálló állam szerepelt az általa kötött nemzetközi szerződésben. Történt pedig ez akkor, midőn ez a II. Lipót osztrák *császár, mint magyar király* üzent hadat Franciaországnak. Az ilyesmit nem szabad oly könnyen elfelednünk!

Ausztria első császára.

Ferencz császárt 1792 június 6-án koronázták magyar királylá.

Ferencz uralkodása valóságos egyiptomi csapás volt hazánkra. Természete és neveltetésénél fogva irtózott a haladástól s ahol csak tehetett, előharczosává lőn a reakciónak. Nagy katonai terhekkel sanyargatta Magyarországot és százezrenként vitte a magyar fiukat a harcztérnek gunyolt mészárszékre.

Alatta alakult a hírhedt „szent szövetség“, mely elég galádul a szabadság ürügye alatt szólitá Európa népeit fegyverre az elnyomó Napoleon ellen. Voltaképen pedig a szent szövetség volt az, a mely a szabadság minden megnyilatkozását, minden intézményét lábbal tiporta s igyekezett elfojtani.

Napoleon legyőzése után Ferencz is tabularását akart csinálni a magyar alkotmánnyal. Tizenegy esztendeig nem hívott össze országgyűlést s törvény- és alkotmányellenesen vetett ki adót s szedett ujonczot.

De még ez sem volt elég! Hanem Magyarországot pénzügyileg egyszerűen megöltte a devalvációval; ezenkívül gazdaságilag is iparkodott tönkretenni egyrészt; másrészt pedig a nemzeti irányban leendő szellemi fejlődésünket egyenesen és legmegátalkodottabban gátolta.

Ő az oka mai iparunk fejletlenségének; ő az oka, hogy hazánk nem emelkedett a gazdasági téren.

Politikája pedig meglehetősen kétkulacos volt. Ugy járt el ő is, mint minden elődje: Ha a trón és az uralkodóház válságban volt, akkor a szeretet és bizalom szavai csak úgy áradoztak a nemzet felé.

Magától érthető, hogy erre az udvari színréhangokra a magyar nép a hűség és

áldozatkészség szavaival felelt, s tettel bizonyítván be ragaszkodását — fizetett, mint a köles; állított katonát, mint a parancsolat.

Amikor azonban a vészfellegek elvonultak, amikor a Habsburg urak ismét biztonságban érezték magukat, — akkor mint a hűje csaptak le a nemzetre s minden erejüket összeszedték, csak hogy alkotmányunkat megsemmisíthessék.

Es Ferencz császárnak erre tág tere nyílt! A devalváció következtében még a nagybirtoku nemesség is eladósodott. A kis- és középnemesség csak tengett-lengett, mert a bécsi udvar, illetőleg Ferencz császár három elődje által inaugurált gazdasági politika következtében a földbirtok éppen semmit sem jövedelmezett. Az ipar és kereskedelem pedig pangott s tönkrement. Ellenben a hivatalnokok száma ijesztően szaporodott s úgy a nagy nemesi családok fiai, mint a szegény köznemesek gyermekei készköteles szolgálivá váltak a „bécsi kéz“-nek, aminek természetesen a nemzet látta a kárát.

Bizony nagy kárára vált ez a magyar-nak, mert a bécsi udvar e szolgálói mindenre képesek voltak. Országgyűlési határozatokat hamisítottak meg; törvénytelen elfogatásokat eszközöltek; az udvar rendeletére halálos ítéleteket hoztak s a vármegyéket tőlük kitelhetőleg terrorizálták. Egyszóval, a közszellem Ferencz császár uralkodása alatt teljesen szolgálivá vált; a közszellem egészen elaludt. Önérzetes férfi nem akadt, aki nyíltan szemébe merte volna mondani uralkodójának az igazat. Az egész világ robotos jobbágygyá süllyedt a királyi tekintély előtt.

Es daczára zsarnoki hajlamainak, Ferencz császár és király két ízben volt kénytelen Magyarország külön, független állami létét,

igaz, hogy akarata ellenére s csak nagy kényszer nyomása alatt, elismerni. Kénytelen volt először 1792-ben, midőn a francia köztársaság elleni nagy szövetekezés miatt alkudoztak egymás között az európai hatalmak. Ekkor Anglia volt az, mely nagy fontosságot helyezett arra a megkülönböztetésre, hogy Ferencz császár a szövetségekötést ne csak mint császár, *hanem külön is, mint magyar király, írja alá.* A második eset pedig akkor volt, amidőn száz évvel ezelőtt Ferencz az osztrák császári czimet felvette. Ekkor is világosan kijelentetett, *hogy Magyarország az osztrák császársághoz nem tartozik s* Magyarországnak ez a külön államisága a bécsi, ugynevezett „tánczoló kongresszus” által is elismertetett.

Ezek előrebocsátása után térjünk vissza kormányzásának részletezésére.

Ferencz a koronázása végett összehívott országgyűlési megnyitó beszédében kissé pedzette alkotmányos érzületét, hogy a rendek bizalmát megnyerje. Koronázása után egy levélben azonban furesza színben tüntette fel rögtön nagylelkűségét: „Nem volt ugyan szándékunk a magyaroktól segédelmet kérni” — írja levelében — de azért a segédelmet szívesen fogadja s annak meghatározását a rendekre bizza. A rendek az ujonczokon kívül négy millió hadi pótlékot szavaztak meg, mire Ferencz — *re bene gesta* — az országgyűlést már június 26-án bezárta.

Az öreg kancellár, Kaunitz herczeg halála után pedig Magyarországon ismét megkezdődött az alkotmányellenes kormányzás. Kaunitz tárczáját a gyenge eszű Thugut vette át, aki a legképtelenebb nyomásokkal ingerelte Magyarországot. Emellett Ferencz császárt is folyton izgatta nemzetünk ellen, azt igyekezett vele elhitetni, hogy az abszolút kormányzással elégedetlen magyarok Sándor főherczeg nádort akarják a magyar királyi székre emelni. Összeesett Thugut machinációjával a horvát bán egy jelentése, mely szerint Zágrábban egy táncmulatság alkalmával a francia köztársaság mellett, s a szabadság érdekében nagy tüntetés volt. Ugyancsak ez időben Pesten is

elterjedt a hír, hogy a forradalom kész; van 15000 fegyver; a postahivatal szintén megvan nyerve az összeesküvőknek, sőt a francia kormány is egyetért e dologgal.

Tény, hogy Thugut Magyarországon az alkotmányos érzületet képtelen volt elfojtani, sőt a bécsi kéz nyomása által ingerelt magyarok közül többen bizonyos reformok keresztülvitelén fáradoztak.

Tény az is, hogy Thugut elsősorban, a megyékben párttá tömörült ellenzéktől félt, főleg miután ma már az is beigazolt tény, hogy Sándor főherczeg nádor szintén rokonszenvezett a reformok után törekvő hazafiakkal nemcsak, de szoros összeköttetésben is állott velük.

Es tény végre, hogy volt egy titkos társaság, melynek élén a szabadság későbbi vértanúi: Martinovics Ignác, Laczkovics kapitány és Hajnóczy József és társai állottak. Ezeket szemelte ki Thugut áldozatoknak s 1795 május 20-án Martinovics Ignácot, Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost, Sigray grófot és Szentmarjayt a budai vérmézőn kivégeztette. Január 1-én még kivégeztek két ifju gyerekeket: Szolaresik Sándort és Öz Pált. Ezenkívül igen sokakat börtönbe vettetett.

A bécsi kéz annyira vitte atyáskodó munkáját, hogy hamarosan közutálat tárgyává vált szerte egész Magyarországon. Végre Pálffy főkancellár is megsokalta Thugut gazságát, tehát egy hozzá kihirdetés végett leküldött határozat ellen felírt. A haditanácsban pedig kijelentették az ujonczokat sürgetőknek, hogy a kívánat teljesítésének egyedüli módja az, ha országgyűlést hívnak össze.

A francziák által szorongatott Ferencz császár — daczára az alkotmány ellen való idiósinerásiájának — mégis kénytelen volt 1796-ban november 16-ára Pozsonyba országgyűlést összehívni. Hogy a rendek szemeit kitörölje, az országgyűlést magyar huszárezredesi egyenruhában nyitotta meg s emlékökbe idézte, milyen derék emberek voltak azok a magyarok, a kik Mária Teréziának felborult trónját újra talpra állították. Kérte egyuttal, adjanak neki hadi contribuciot,

A huszárezredesi egyenruha hatott. A rendek az ország vérét és vagyonát újra megajánlották s a bécsi összeesküvők által 1795 július elején egy tűzijáték alkalmával felrobbantott Sándor főherceg nádor helyett József főherceget kiáltották ki Magyarország nádorává. Igaz, hogy a rendek közül sokan megmosolyogták az új nádort, a midőn beszédében a többek között ezeket mondta: „Méltán beszélhetek így, mert ereimben Árpád vére kering!” Az ám! bajban volt az uralkodóház s tényleg többen forgatták fejükben a tervet, hogy követeket kellene Napoleonhoz küldeni s tőle kérni királyt az Ausztriától független Magyarországnak — mertezeknek az volt a hitük, hogy az osztrákkal a magyar boldogulni nem fog soha. A terv azonban csak terv maradt s a rendek nagy lelkesedéssel 50.000 újonczot; lovakban, ökrökben, gabonában, pénzben pedig töménytelen hadiadót szavaztak meg a huszárezredesi egyenruhának. Magától érthető, hogy a rendek kérelmét Ferencz császár csak ígéretekkel elégítette ki — meglevén már akkor szavazva az újoncz és a hadiadó.

Pedig 1800-ik év szeptemberében már újra kénytelen volt a magyar országgyűlés jóindulatához folyamodni, mert ekkor kérte a nemzeti felkelés elrendelését. Ezt is megkapta!

Nem csak! De adatok igazolják, hogy a francia hadjárat alatt Magyarország 200.000 embert és száz millió forintot áldozott azokért, a kik elhatározták, hogy ezt az áldozatkész Magyarországot kitörlik az élő nemzetek sorából.

Mert már az 1802 május 2-án megnyílt országgyűlésen a király teljesszámú magyar ezredek tartását békeidőben és a hadi adónak két millió forinttal való emelését követeli. A rendek nem vonakodnak ez áldozattól, de több rendbeli sérelmeik orvoslását s a reformok életbeléptetését sürgetik.

Ezek közül legnevezetesebb volt, hogy a bécsi kormány szabadítsa fel a magyar ipart és kereskedelmet s a nemzet kívánságai szerint rendezze a pénzügyet. Kérték

azonkívül, hogy a bécsi kormány papírpénz helyett aranyat és ezüstöt hozzon forgalomba. A válaszfeliratot meghamisították! Aki szerkesztette, a formákhoz nem ragaszkodott, annak a lényege volt a fő. Áradozó szavakban írta le a nemzet készségét a királyi kívánsat teljesítésére. A nemzet követeléseit azonban csak oly módon említette, hogy az csak a fejedelem kegyelmére hagyatott. Egyszóval: a lényeg elenyészett a hamisító formája alatt. Semsey András kir. személynök, akkori elnök hirtelen elfogadtatta ezt a hamisítást a meglepett s értelmetlen rendekkel, ép mint Perczel Dezső 1904. évi november 18-án a szabadelvű párttal.

1804. augusztus 19-én ajándékozta meg Ferencz saját magát az „örökös ausztriai császár”-i czimmel s belépven a Napoleon elleni európai koalícióba, Magyarországot újból megakartá csapolni. E czélból a magyar országgyűlést október 15-ére összehívta.

Napoleon azonban szétverte a zsoldos hadakat, mire a megszeppent Ferencz császár hamarosan Pozsonyba termett, hol vereségének keserűségét csunya, hizelkedő mézes-mázos szavakkal adta tudtára trónbeszédében a rendeknek. Ebben a beszédben a magyar sem nem „néptörzs”, sem nem „nemzetiség” ép úgy, mint a Magyarország nem „tartomány”. Hanem igenis: „mind nemességben, vitézségben *dicső, nekünk kedves nemzet*”. A trónbeszéd végén biztosította a rendeket, hogy a béke helyreállítása után „atyailag gondoskodva bebizonyítandja, mennyire szíven fekszik neki Magyarországnak üdve, boldogsága”.

Az országgyűlés október 17-én csak közönséges felkelést ajánlott meg annak dacára, hogy a bécsi kormány azt keveselve, az újonczállítást sürgette. A rendek azonban a sérelmek orvoslását sürgették, s hivataloztak a királynak az országgyűlés megnyitásakor tett ígéreteire:

Napoleon, a nagy embermészáros e közben győzelmesen haladt előre s november 12-én már Bécsbe vonulva, Schönnbrunnban ültette fel főhadiszállását. A gyáva osztrák

zsoldos-hadak Pozsony felé hátráltak. József főherczeg nádor november 12-én Pestre ért, honnan családi értékeit gyorsan Eszékre szállította. Maga helyett, a magyar felkelő hadak parancsnokságával Pálffy tábornokot bízta meg, a ki a nádor megbízásából értesítette a francia előcsapatok parancsnokát, hogy a **magyar nemzet ebben a háboruban semleges akar maradni**. A francia előhadak parancsnoka Davoust marschal november 17-én válaszolt Pálffy tábornok levelére s Napoleon megbízásából tudatta vele, hogy a „franciák császára kész a magyar nemzetet semlegesnek tekinteni, ha a nádor seregeit visszavonja, fegyveres felkelést nem indít s végre, ha a nádor és az ország rendjei a francziákkal a barátság fentartására szerződést kötnek.” Amidőn Pálffy tábornok a levelet József náddal közölte, ez rögtön utasította Pálffy, hogy jelentse ki Davoust marschalnak, hogy előbb tett lépése nem volt felhatalmazva. Az áldozat ez ügyben a kegyvesztett Pálffy tábornok lőn.

Napoleon kezdetben azt hitte, hogy József főherczeg nádor az Ausztriától való elszakadást célozza s most csak Bécsből terrorizálva hátrál. Épp ezért, a mint november 26-án a francziák bevonultak Pozsonyba, ott Gudin tábornok rögtön közzétette a Magyarország függetlenségét biztosító proklamációját.

A győztes francia császárnak erre a kiáltványára azonban a magyar nemzet nem reagált.

Csudálatos jelenség, hogy e miatt a magatartás miatt Bécsben a magyarokat megdicsérték. Tették ezt azért, mert elég okuk volt akkor a nemzettől félni. Ugyanis mindenféle kósza hír volt akkor hazánkban elterjedve. Ekkortáiban többekben még az a hit is megérlelődött, hogy Sándor főherczeg nádot azért robbantották föl a tüzijáték alkalmával az udvar parancsára, mert a magyarok őt akarták trónra emelni. Valaminek kellett a dologban lenni, mert József nádor halálos ágyán eskettette meg István fiát, hogy sohasem fog igényeket támasztani a magyar trónra.

Napoleon azonban Austerlitznál hamarosan fönkreverte a szövetségeseket, mire

Ferencz császár 1805 december 16-án megkötötte a pozsonyi békét, miáltal 1000 négyszög mérföld területet s 3 millió alattvalót veszített.

A területileg s a lakosság számarányában meggyöngült Ausztriának észszerűleg most már csakugyan Magyarország lett volna a központja. Arra vonatkozólag Gentz, a híres osztrák államférfi tervet is dolgozott ki, hogy Ausztria főkormányzata Magyarországra tétessék át, de Gentz terve megbukott.

1807 április 5-ére Ferencz császár Budára országgyűlést hívott egybe. A vármegyék követeiket első sorban is a sérelmek tárgyalására utasították. Azt követelték, hogy a háborúból folyó inséget a kormány oszlassa el, a békét tartsa fenn és a nemzet engedélye nélkül háborút ne indítson. A kormány ellenőrizze szigoruan a pénz kibocsátását s hogy a magyarországi vámok és harminczadok jövedelmei az ország javára fordíttassanak. Végül hártassanak el a magyar ipar, kereskedelem és gazdálkodásnak fejlődését gátló akadályok.

Ha rendkívüli segílyt akart az udvar kapni, kénytelen volt némi kis engedményt tenni. A bécsi kormány tehát két rendeletet bocsátott ki: egyikben a király a gabonakivitelt szabadította fel, a másikban a magyar bányák felettifelügyeletet a bécsi kormány kezéből kivéve, a magyar kamara alá helyezte.

A rendek erre a hadipótlásnak régi módjához ragaszkodva, 8000 ujonezot ajánlottak fel, kikötötték, hogy az örökös tartományok és Magyarország közt a közbeeső vámok igazságos törvény által korlátoztassanak.

Ezzel szemben a kormány 12,000 ujonezot követelt s hogy ezt megkapja, mindenféle pressziót igyekezett a követekre gyakorolni. A rendeknek már felette terhes volt a „bécsi kéz” nyomása és épen alkalmas időben játszódtott le az alábbi kínos jelenet a felsőházban.

Midőn ugyanis a bécsi kormány által megnyert felsőházi többség az 1791. évi IX. t. czikkre hivatkozva hajlandó volt nagyobb segílyt megajánlani, mint a rendek, szót emelt báró Vay Miklós tábornok s a következőket mondá: „A törvények így ér-

telmezése kaput nyitna arra, hogy a hivatalok, méltóságok és más kedvezmények pénzben vásároltassanak a pénzügyekben megszorult udvartól és még elérhetnék azt is, hogy egyik-másik gazdag ember, minden képesség nélkül is birtokába jusson az ország első méltóságainak.

E szavai miatt a nádor Vay tábornokot keményen megdorgálta, de a bécsi kormány ezzel még nem elégedett meg, hanem Vayt tábornoki rangjától is megfosztotta.

A rendek Vay ügyében a szólásszabadság korlátozásának sérelmét látták s keserűen kifakadtak. Ferencz császár bajt szimatolván, jónak látta a közvéleménnyel nem dacolni, hanem Vay Miklósnak visszaadta tábornoki rangját. Ez ügyben a nádor járt közbe s egy királyi leiratot eszközölt ki, mely szerint: „ő felsége semmi olyast nem akar s nem fog soha elrendelni, mi az országgyűlésen a szólásszabadságot gátolná.

A rendek öröme azonban rövid volt, mert hamarosan három törvénytelen leirat érkezett, melyek közül legérdekesebb az, mely az országgyűlést a 12.000 ujoncz mielőbbi kiállítására *utasította*. Erre az országgyűlés haragja kitört, minek az lőn a vége, hogy az 1807-iki országgyűlést Ferencz hirtelen bezárta.

1808. augusztus 20-ára azonban újból összehívta. Ennek az országgyűlésnek a megnyitó beszéde nagyon, de nagyon komikus volt, mert „a hazát és alkotmányt fenyegető veszélyről“ regél s a nemzetet a fejedelmi ház védelmére serkenti.

A derék, jó rendek újból 20.000 ujonczot ajánlottak fel — hozzátevén meghatottságukban, hogy minden egyéb „áldozatra készek.

Napoleon azonban újra győztesen szágulda át Európát s Ferencz császár 1809 február 19-iki és április 1-i kiáltványaiban felhívja a magyar nemzetet, hogy „a nemesi felkeléssel és hadainak gyors kiállításával siessen.“

Napoleon Károly főherczeg seregét összehívta, Bécsnek fordul. Az előhadak vezére Berthier, május 13-án vonult be Bécsbe, Napoleon pedig május 15-én schönbrunni főhadiszállásáról kiáltványt intézett a magyar

nemzethez, melyben szemére hányja az osztrák császárnak, hogy a vele kötött békét megszegte, de a szerencse az ő fegyvereinek kedvezett. Elérkezettnek tartja az időt, hogy Magyarország, melynek ő békességet ajánl, visszanyerje teljes régi alkotmányos függetlenségét.

Felszólítja a magyarokat, hogy szerezzék vissza nemzeti létüket s legyenek újra azok, kik valaha voltak. Válaszszanak maguknak olyan királyt, a ki a magyarokért országol, a haza kebelében lakik és a kit magyar polgárok és magyar katonák vesznek körül. Ő csak azt kívánja, hogy vele békességben s kereskedelmi összeköttetésben legyenek. Proklamációja végén felhívja a nemzetet, hogy tartsanak ősi szokás szerint gyűlést a Rákos mezején s adják tudtára, a mit ott határoztak.

A magyar nemesség Napoléon felhívására azzal felelt, hogy Győr alá gyűlekezett a nádor zászlaja körül. Meg is kapta a nemzet hűségéért jutalmát hamarosan, mert Napoleon leverése után a bécsi kéz politikája erőszakosabbá vált Magyarországgal szemben, mint volt valaha.

Pestmegye 1810 január 8-án kelt feliratában már érzékenyen panaszkodik „a drága áron megvásárolt béke miatt“ s az ország belügyeinek rendezésére tanácskozást sürget. E helyett azonban Bécsben a leghitványabb finánczoperációkhoz fogtak s a forgalomban levő papírpénzt Ferencz császár 1811 február 20-án kelt rendeletével értéküknek egy ötödébe szállította le. Ezzel a hatalmi szóval a birodalom népei 854 millió forintot vesztek el estéről-reggelre.

Az ország lázongó közvéleményének Pestmegye 1811 április 8-án tartott gyűlésében kifejezést adott, kijelentvén, hogy „ily ügyekről rendeletekkel intézkedni nem lehet“, egyuttal országgyűlés összehívását sürgette. Legélesebben fakadt ki Nyitra megye, mire a megyék többsége a rendelet végrehajtását felfüggesztette. Az ellenkező megyékre királyi biztosokat küldtek, bár a császár megígéri, hogy mihelyt a körülmények megengedik, országgyűlés hirdetend. Hirdetett is, de csak abból a czélból, mert a „hadi adó elégtelen volt“ s a papírpénz

leszállítása következtében szabályozni akarták a pénzviszonyokat. A királyi leirat szerint csak ezek letárgyalása után lehet a közügyeket végezni. A rendek azt követelték, hogy előbb a február 20-iki sérelem orvosoltassék s elkeseredésüknek feliratban adtak kifejezést, melyben kimutatták, hogy az önkényes udvari parancsok kibocsátása a létező törvényekbe ütközik; és hogy a bécsi kormány finanszszédelgése merőben ellenkezik az alkotmánynyal. Es ezért nem hajlandók megszavazni az ujabban kívánt 12 millió adót. A felirat végén kimutatták, hogy Magyarország jövedelmeiből az ország kormányzati és udvartartási költségei bőven fedeztetnék, kijelentik, hogy az ország ipara és kereskedése az örökös tartományok érdekeinek lévén áldozatul dobva — tehát még csak jogczim sincs arra, mely Magyarországot e terhek viselésére kötelezné.

I. Ferencz e feliraton felháborodott s az országgyűlést fel akarta oszlatni. De megdölvén magát s válaszolt a felíratra azonban a béke ekkor sem jött létre, mert a rendek újból a sérelmek orvoslását követelték. A sérelmek orvoslása helyett Ferencz császár a só árát önkényesen négy forinttal emelte fel. Az ingerültség ekkor kitört s oly mérveket öltött, hogy a király 1812. december 24-én kelt leiratában kénytelen volt elismerni, hogy a só árán csak országgyűlésen, a rendek beleegyezésével lehet változtatni. Ugyanekkor megígérte, hogy ezentul a nemzet jogait tiszteletben tartja.

Az ország sérelmeinek orvoslása azonban most is elmaradt, e helyett a császár **egyesen megparancsolta** az országgyűlésnek, **hogy azonnal alkossa meg az általa parancsolt törvényeket**, különben az országgyűlést bezárattja. Ez meg is történt.

1813-ban Napoleon ellen újabb segélyhaddakért Ferencz a magyaroktól. Ekkor Magyarország előbb 16.000 lovast állított csatarendbe, majd újabb áldozatokra szólítatván fel, 90.000 ujonczot állított ki, ezenkívül 42.187 darab szarvasmarhát, 534.000 mérő gabonát, 2.208.000 mérő zabot és 5.451.500 mázsa szénát szedtek össze a megyék önkéntes adakozás útján,

Ezekért az áldozatokért hálából 1814. év kezdetén Ferencz király Fiumét és Horvátországot Istriához csatolta.

A „szent szövetség“ megalakulása után Ferencz császár a magyar királyságot egyszerűen üres czimnek tekintette. Az alkotmányos utról teljesen letért, a hazafiakat gyűlölte és megvetette s a kormányhatalom központosító jogköre a végletekig dühöngött. Dühöngött annyira, hogy a negyedik francia hadjáratra a bécsi kormány az ujonczokat az országgyűlés mellőzésével egyszerűen a megyékkel szedette be; a jóérlmű főispánokat elmozdította és saját gaz kreaturaival helyettesíttette.

Es örök dicsősége vármegyéknek, becsülettel kiállították a bécsi kéz iszonyatos nyomását. Akkor bizonyult be igazán, hogy csakugyan a megyék az alkotmány védhattyái. Es akkor igazolódott be, mennyire igaza van Kossuth Lajosnak, midőn Földváry Mihály Pestmegye alispánjához intézett levelében kutatja, hogy voltaképen mi is volt az a bűvös erejű talizmán, mely a magyar nemzetet képessé tette arra, hogy alkotmányunkat ne csak fenntartsa, hanem ha eltiportatott, mint például József idejében, vissza is szerezze. S kutatgatva rájön, hogy maga az országgyűlés nem volt, mert 1729-től 12 esztendeig; 1741-től 10; 1751-től 13; 1765-től 25 évig nem volt országgyűlés, a múlt században pedig 1811-től újra nem volt 14 évig. Az országgyűlés tehát nem volt! Hát mi volt? Az a bűv-
erejű talizmán, a mi a nemességet az alkotmány fenntartására képessé tette, a **megyei szerkezet volt**. Az nevelte az embert polgárrá s ébreszté jogai, szabadsága, méltósága tudatára. Es tényleg, négyszázéves küzdelmünk alatt mindig a megyék védték meg az alkotmányt.

Mert a kormány nemcsak az iskolákban kezdte német szellemben nevelni a fiatal-ságot, hanem a magyar ezredeket is kivitte az országból; s ezenkívül 1814 junius 4-én a szédelgő bécsi kormány arról értesíti a megyéket, hogy újabb száz millió értékű papírpénzt bocsátott ki. Ez ellen a megyék felirtak s kérték Ferencz császárt, hívjon össze országgyűlést. A kérést nemcsak

hallatlanná tették, de a papírpénz kibocsátását megkésztették.

Igy folyt a küzdelem éveken keresztül, míg végre 1820 január 11-én Barsmegye körlevelet küldött a megyéknek s ebben a cenzura eltörlését sürgette. Ekkor már a bécsi kormány Magyarország teljes megsemmisítését határozta el s hogy kitűzött célját elérje, gróf Amadé Ferenczet, gróf Cziráky Antalt, báró Eötvös Ignácot, Lónyay Gábort, báró Malonyay Jánost és báró Wenckheim Józsefet királyi biztosi teljhatalommal küldte ki az erőlyesebb megyék megfőkezésére. A legtöbb megye a hatalomszónak engedett. De néhány ellenállott, így például Zemplén, ahol Lónyay Gábor kormánybiztos alól öcsöse László ragadta ki az elnöki széket. Néhány megyével szemben fegyveres erőt alkalmaztak: a megyei gyűléseket betiltották, a megye pecsétjét beszedték, Barsmegye jegyzőkönyvi óvását kitepték: Komáromban Kürthy alispánt börtönbe vetették: a legribátusabb hazaárulók egyike, Eötvös Ignác, Nyitrában Uzovics alispánt s Ocskay szolgabírót lánczra veretve tömlőczbe szállíttatta, amin a nép felbőszülván, egy ifju Eötvöst torkon ragadta s kicsi hja, hogy meg nem fojtotta. Ugyanily erőszakos, gaz módon működött báró Wenckheim József is Nógrádmegyében, ki az alispánokat elesukatta s az óvást emelni akaró rendek előtt a tanácssterem ajtóit bezáratta.

Az ország közvéleménye csodálattal hódolt a megyék megtörhetetlen erőlyének.

Pestmegye végre a nádort kérte a közbenjárásra. Ez sem tudott Bécsben kivinni semmit, s midőn 1822-ben Barsmegyében az egész tisztikar leköszönt, herczeg Koháry Ferencz kanczellár a királyi ügyek igazgatóját, Németh Józsefet Bécsbe rendelte s reáparancsolt, hogy a barsmegyei „alkotmányos férfiak“ ellen indítson hűtlenségi pert. Németh egyenesen és nyíltan kijelentette a hatalmas uraknak, hogy *„a törvényekbe ütköző királyi rendeletök ellen a törvényes úton fellépők ellen a magyar törvények értelmében hűtlenségi keresetet indítani nem lehet.“*

Es midőn Ferencz császár dühöngve sür-

gette a perfelvételt, Németh József, a rendületlen hazafi így válaszolt: „Tudom, hogy életem felséged kezében van, de hazám joga, s királyom becsülete drágább előttem az életnél.“

Ez ugy látszik hatott; mert Ferencz utasította a főispánokat, készítsék elő a megyéket egy közel lehető országgyűlés eshetőségére. Ez az eshetőség bekövetkezett, mert 1825. szeptember 15-én megnyílt 14 eszterdei szünetelés után az országgyűlés, melyen Ferencz császár a „történetek felett atyai fájdalomát“ fejezte ki. A rendek október elején kezdték meg a sérelmek tárgyalását melynek kezdetén Zala követő, Deák Antal rögtön megtette indítványát, hogy a hazaárulók vád alá helyeztessenek, mert a fejedelmet tévútra vezették. A rendek részletesen felsorolták a „bécsi kéz“ bűneit s feliratban kijelentették, hogy a franczia háboruban hozott áldozatok után szomorúan lőn a nemzet meglepve, midőn a bécsi kormány a királyi eskü és törvényeink ellenére sérelmet sérelemre halmozott s Bécsben alkotmányunk felfüggesztéséről nyíltan beszéltek. Követelték, hogy törvény hozassék, mely kimondja, hogy minden harmadik évben okvetlen kell országgyűlést tartani. Kivánták végül, hogy a végrehajtó hatalom korlátai között működjek, a megyék egymással való levelezéseikben ne háborgattassanak s a reform-ügyekben felterjesztett munkálataikra válaszoljon a király.

Ferencz császár nov. 9-iki leiratában szemükre veti a rendeknek, hogy halogatják a királyi leiratok tárgyalását, hibáit beismeri, de a megyék tanácskozásait illetőleg most is azon a nézetten van, mint volt 1822-ben, midőn a hűtlenségi pert akart a hazafiak ellen indíttatni.

E királyi leiratot a rendek közfelháborúval fogadták, s nem is csillapultak, míg Ferencz császár november 28-án kelt második királyi leiratában meg nem ígérte, hogy kész minden sérelmet orvosolni. Tény, hogy az 1825-iki országgyűlésnek, mely 1826 augusztus 18-án ért véget, nagy érdeme van alkotmányunk megmentésében.

A legközelebbi országgyűlést Ferencz császár 1830 szeptember 8-ára hirdette Po-

zsonyba, s ott szeptember 28-án elöszülött fia, Ferdinánd, e néven, mint magyar király V-ik, királynak koronáztatott. Az 1832-iki országgyűlés deczember 29-én nyílt meg, s a kormány azt kívánta, hogy a rendek mindenekelőtt a királyi előadásokat tárgyalják. A rendek ellenben a sérelmek orvoslását sürgették, s üzenetet küldtek a felsőháznak, hogy „velük magyar nyelven vált-sák üzenetüket.“ Ezen az országgyűlésen már részt vettek Deák Ferencz, Wesselényi Miklós, Kőlcsey Ferencz, Klauzál Gábor s többen, kik férfias kitartással küzdöttek a reformokért s a nép jogaiért.

A bécsi kormány sehogy sem birt az ellenzékkel. Ekkor a főtaktikájuk a vesztegelés volt — s ezzel kivitték, hogy a megyék utasításait megváltoztatva, hazafias követelket visszahívták. Így Szatmármegyével visszahívták a nemzet jogaiért küzdő Kőlcseyt. Amidőn Kőlcsey az országgyűléstől elbucszott, Kossuth Lajos, ki akkor az „Országgyűlési tudósításokat“ szerkesztette, lapját gyászszegélylyel küldte szíjjel, a fiatalság pedig fővegére gyászfátyolt kötött. A kormány erőszakoskodásán felbőszült követek tömegesen akarták odahagy-

ni az országgyűlést. — Deák Ferencz azonban ezt: „a kormánynak nyújtandó olcsó diadalnak“ nevezvén el — mire tervüktől elállottak.

Erdélyben hasonló állapotok voltak. Alsó-Fehérmegye, midőn a kormány választásait megsemmisítette, kijelentette, hogyha országgyűlést nem tartanak, a kormányszéknek engedelmeskedni nem fognak. Példáját a többi megyék is követték — mire a bécsi kormány Wlassich altábornagy horvát bánt küldte Erdélybe királyi biztosul. Az áramlatnak nem állhatván ellen, 1834. május 30-ra kénytelen volt erdélyi országgyűlést hirdetni. A rendek június 24-én kijelentették, hogy a sérelmek orvoslása előtt a királyi előadásokat nem tárgyalják, mire az országgyűlést feloszlatták. Az alkotmány felfüggesztése után a polgári és katonai hatalom Ferdinánd főherczeg kezében összpontosult s ő rögtön Wesselényi Miklóst kezdte üldözőbe venni. Wesselényi 1835 május 5-ére lett a királyi tábla élő ideve; 1835 márczius 2-án azonban I. Ferencz császár és király meghalt. Két dolgot utált szívéből és lelkéből: Magyarországot és ezt a szót: Constitutio.

Mozog a föld.

V. Ferdinánd trónra lépte után rögtön Lajos főherceg és Metternich herceg ragadták kezükbe a kormányzatot. Ők a haladó és fejlődő korszellemet szigorú rendszabályaikkal akarták elfojtani. Nem érték fel észszel, hogy az eszmék diadalát császári biztosokkal feltartóztatni nem lehet.

Első sorban a magyar nyelvnek jogaiba visszahelyezése ellen küzdöttek megátalkodott makacssággal. Majd Pálffy Fidél kancellár egy csomó „országgyűlési ifjut“ fogatott el; emelt ellenük felségsértési vádat s közülük Lovassy Lászlót 10 évi várfogságra íteltette. Ott megőrült!

Ugyancsak elfogatta Wesselényi Miklóst és Kossuth Lajost is és a nemzetiségeket kezdte a magyarság ellen lázítani. Pestmegye a hazafiak üldözése miatt küldöttséggel akart Ferdinánd király elé járulni, Pálffy kancellár azonban nem eresztette őket a királyhoz. Ez azután országszerte felháborodást idézett elő. Ily hangulatban nyílt meg 1839 június 8-án az országgyűlés, melyre Ferdinánd az ujoncz-megajánlás, elszállásolás és élelmezés kérdését tűzte ki elsősorban a tanácskozás tárgyául. A rendek azonban kijelentették, hogy a mig a sérelmek orvosolva nem lesznek, addig nem tesznek felterjesztést. A király egy közbevetett leiratával a rendek ingerültségét lecsillapította s hosszú és nehéz viták után kivívták, hogy a kormány a politikai okból üldözötteket szabadon bocsátotta. Az országgyűlés működésének még ennél is kimagaslóbb pontja az, hogy a magyar nyelv jogait kiküzdötte.

Az 1843 márczius 15-ére összehívott országgyűlés főleg a nemzetiségi sérelmekkel s a vallásügygel foglalkozott. Ez az országgyűlés mondta ki 1844. augusztus 24-

én, hogy „a nemesi birtokokat nem nemesek is birhassák“, s hogy „nem nemesek is viselhessenek hivatalt“ és ugyancsak ez időben, hazánk jelesei látván, hogy a gazdasági kérdések javítását illetőleg a kormánytól semmit sem lehetvén remélni, ezért a társadalmi téren sorakoztak s a magyar ipar pártolására „Védegyletet“ alakítottak.

A védegylet eszméje gondolkodóba ejthette a bécsieket, mert a kamarilla egyik szóvivője, báró Kübeck, 1844-ben részletes memorandumot terjesztett Ferdinánd elé a magyar vámpolitika kérdésében. E memorandum határozottan állást foglal az önálló vámterület ellen: mert félti Ausztria monopoliumát; és nyilvánvalóvá tenné a külföld előtt, hogy Magyarország önálló független állam és nem tartományi része Ausztriának.

Az országgyűlés végéhez közeledvén, a bécsi kormány az új választásokat a saját szájaize szerint akarta előkészíteni. Ep ezért a megyéket adminisztrátorokkal rakta meg.

Az adminisztrátori rendszer a nemzetet a bécsi kormánnyal szemben egy táborba tömörítette. A megyék alispánjaiknak kiadták a rendeletet, hogy pecsétjeiket az adminisztrátoroknak át ne adják, s a megye belügyeibe avatkozást ne engedjenek. A nyílt harc Hontmegyében kezdődött, s a megyék követték Hont példáját.

Pestmegye báró Eötvös József indítványára bizottságot küldött ki, mely a *népkepviseletről és kormány felelősségéről tervet készítsen*.

Deák Ferencz Zalában pártolta Pestmegye indítványát s kimutatta, hogy jelenleg két elem áll a küzdőtéren egymással szemben: „*a magyar alkotmányos és a német kényuralmi rendszer*“, figyelmeztette a közönséget a hazát fenyegető veszélyre és éber örködésre intett.

Csakhamar huszonnégyszáz megye sorakozott az ellenzék mellé a bécsi reakció ellen s követelte az alkotmányon ejtett sérelemnek orvoslását.

A bécsi kéz pedig elhatározta, hogy elveinek keresztülviteleért a végletekig fog küzdeni. Ekkor az alkotmányos ellenzék gróf Batthyány Lajos vezetése alatt egyesült s midőn 1847 január 3-án József főherceg nádor meghalt, a király István főherceget, a nádor fiát nevezte ki királyi helytartóvá.

Az országgyűlést Ferdinánd 1847. november 7-ére hívta össze Pozsonyba s István főherceget a rendek lelkesedéssel választották nádorrá.

A két párt számaránya az országgyűlésen körülbelül egyenlő volt. Mindkét párt azt hitte, hogy többségben van. Az ellenzék vezérszónoka Kossuth Lajos volt, a konzervatívoké Somsich Pál. A november 27-iki szavazásnál az ellenzék felirata győzött. Ez azonban csak előcsatározás volt. Mert a legélesebb vita az adminisztrátori rendszer ellen fejlődött ki. Harmincz megye utasította követeit, hogy az adminisztrátori rendszer beszüntetését sürgessék.

A lét fontartásáért küzdő bécsi kormány

titokban alkudozásokat kezdett a követekkel és heteken keresztül folytatván alávaló munkáját, többeket közülük az ellenzékől elcsábított. Szentiványi Károly szólalt fel az 1848 február 5-iki ülésen az adminisztrátori sérelem ellen, s követelte a rendszernek beszüntetését. Vele szemben, a köpönyeget fordított Lónyay Menyhért emelt szót, s háláját fejezte ki a fejedelem iránt, mert szerinte az leiratával a nemzet aggodalmait megszüntette. Hosszu és szenvedélyes vita indult meg s a szavazásnál 23 szavazat esvén mindkét indítványra, a horvátok szavazata a kormány mellett döntötte el a kérdést.

Ekkor végtelen zavar lármája és tombolás keletkezett, úgy hogy a personalis nem bírta a rendet helyreállítani s elvesztvén fejét, határozatot nem mondott ki.

Ekkor érkezett meg a francia forradalom híre, mely a bécsi legfőbb intéző körökre villámütésként hatott. Kossuth pedig márczius 3-án felvetette a független felelős miniszterium eszméjét s feliratot indítványozott a királyhoz, melyben parlamenti kormányt s rendszeres reformokat követelt.

Az országos ülés másnap elfogadta Kossuth indítványát, Bécsben pedig márczius 13-án kiütött a forradalom.

Lesz még feltámadás!

Es most összegezzünk!

Láttuk, hogy 1848-ig furcsa ország volt ez a mi hazánk! Voltaképen nem is volt kormányunk. Ami volt, az pedig nem magyar. Függetlenségünk jogilag biztosítva volt ugyan, de kormányunk Bécsben székelte. Magyarország ügyeit csak és kizárólag ez a kormány intézte s hatóságaink egyszerű végrehajtó közvegei, postásai vagy pénzzsállítói voltak a bécsi kéznek.

Es ez nem is lehetett másként! Mert hisz a Habsburgok főtörekvése Magyarországnak beolvasztása volt. Ezt pedig csak Bécsben, német tanácsosaitól környezve vihetette véghez, mert ezeknek akarata az volt, ami az övé. Magyarait ritkán használták. Ha akadtak oly hazaáruló pribékre, aki minden nemtelen, hazafiatlan szolgálatra vállalkozott, azt megfizették és megvetették.

Ezenkívül hazánkban a Rákóczi mozgalomtól kezdve közel 1848-ig nem volt meg az állami függetlenségre való ösztön. A rendek egyszerűen boldognak érezték magukat, ha a bécsi udvar beolvasztási kísérleteivel szemben képesek voltak megvédeni a régi jogokat és törvényeket.

A hatóságok Bécsből kaptak parancsokat. Ezeket a parancsokat német tanácsosok adták ki. Vagy ha magyarok adták is ki, akkor is udvari szaguak voltak. Felfogásuk nem is különbözött. Aki egyszer a bécsi udvari „Brettl“-re tette a lábát, az teleiszivta magát az udvari levegővel s nem magyar, hanem osztrák szemüvegen keresztül bírálta hazája ügyeit. Hamarosan azzal hívalkodtak, hogy ők leizítálgjuk tul a német születésű beamtereket. Így volt ez régen is.

Hisz Mária Teréziának ép Pálffy Miklós főkanzellár adott emlékiratában tanácsot,

hogy mily politikát folytasson a birodalom egysége érdekében. Pálffy ebben az emlékiratában kijelenti, „hogy szánakozással tekint a magyar hatóságok korlátolt felfogására, melyek nem emelkedve a birodalom egységének s érdekeinek felismeréseig — a felség parancsaival szemben az ország törvényeire mernek hivatkozni.“

Látható e hazaáruló szavakból, hogy 1848-ig a magyar államférfiak egyszerű bábuk voltak a bécsi udvar kezében. Eszméjük nem volt! Egyéniségük nem bomorodott ki. Politikai tartalmuk és nézetük semmi. Vakon irták alá az alkotmány felüggesztését ép úgy, mint annak visszaállítását; a német nyelv életbeléptetését úgy, mint esetleg a latin helyett a magyarót.

A negyvenes évek megszülték az igazi férfiakat. Elkövetkezett a szabadság korszaka s ezek a férfiak belenyultak az idő kerekének küllőibe.

A magyar ellenzéki vezérek, élükön Kossuth Lajossal, mindent elkövettek, hogy hazánk önálló, független állami élete és alkotmányos szabadsága a 48-as törvényekben biztosíttassék. Mert e nagy férfiak bölcsen látták, hogy a „bécsi kéz“ az osztrák örökös tartományok lassanként, egyiket a másik után kivetköztette alkotmányos szabadságából, s ha nem teszik meg ez ellen az óvóintézkedéseket kellő és alkalmas időben, akkor nemzetünk is az örökös tartományok sorsára jut.

Nézetük tehát az volt, hogy ha az osztrák tartományok visszanyerik alkotmányos szabadságukat, ez jó hatással lesz a magyar alkotmányos törekvésekre is, Kossuth Lajos, mint Pestmegye követe vetette fel először az eszmét, hogy a magyar nemzet segítse az osztrák birodalom tartományait alkotmányos szabadságuk visszaszerzésében. Ugyancsak Kossuth márczius 13-iki beszé-

dének hatása alatt ébredt fel a bécsi nép százados álmából s követelte uralkodójától az alkotmányt, a mit a dinasztia meg is ígért.

A 48-as magyar törvények pedig egyenlővé tették országunk lakosságát faj, nyelv és valláskülömbőség nélkül. A kiváltságok megszűntek; s az alkotmányt demokratikus alapon építették fel. A rendi gyűlés helyett népképviselői törvényhozást alakítottak. Ezáltal elérték azt, hogy nem az elenyészőleg kicsiszámu nemesség, hanem a nemzet összessége intézte az ország ügyeit. Felelős kormányt állítottak, mely felelősségéből meritve erőt, hivatva lett volna hazánk független állami létét megvédeni az osztrák beolvasztási kísérletek ellen s fedezni a király tetteit.

A mikor V. Ferdinánd Bécsben szentisítette a 48-as törvényeket, akkor már idehaza mindenki azt hitte, hogy Magyarország nem lesz többé az osztrákok gyarmata. Hirtelen azonban a bécsi kéz polgárháborút szított hazánkban. Szították azután, mikor már az engedményeket megadták. Már akkor ki volt dolgozva Bécsben a terv, hogy Magyarországot egy politikai egységgé forrasztják össze az osztrák örökös tartományokkal.

A hagyományos családi politika diadalmaskodott. Az a tradíció, melyről a bécsi kéz soha sem akart lemondani: az egységesítés. A bécsi kamarilla tehát elhatározta, hogy az adott engedményeket csirájukban üli el s nem engedi felvirágozni és gyümölcsözni.

Ezért lázították fel a magyar ellen a nemzetiségeket! Ezért nyultak a legborzalmasabb fegyverekhez: S ezért esóként le a port a muszka cászár sarujának talpáról, hogy adjon fegyveres segítséget.

Mert az V. Ferdinánd király által szentített törvények következtében Magyarország oly kormányzati szervezetet nyert, mely lehetővé tette, hogy az ország kormányzatába a magyar király idegen hatóságai és tanácsosai ne avatkozassanak, mint 1848 előtt századokon keresztül történt. Ez által azután Magyarországnak Ausztriától való függetlensége, állami különállása,

a két állam fejedelmi méltóságainak egy személyben való találkozása mellett is biztosított.

A független magyar miniszterium pedig felelőssé tétetvén az országgyűléssel szemben, az országgyűlés a végrehajtó hatalom gyakorlására befolyást nyert, — amelylyel addig nem birt.

A bécsi udvari körök azonban szintén belátták, hogy reájuk nézve végtelen nagy baj lesz az, ha Magyarországgal nem rendelkezhetnek többé úgy, mint Ausztria éléskamarájával. I. Ferdinánd osztrák császárral tehát vissza akarták vonatni azokat az engedményeket, melyeket V. Ferdinánd magyar király tett a magyar nemzetnek:

A sajátóságos véletlen folytán azonban I. Ferdinánd osztrák császár nem akarta V-ik Ferdinánd magyar királyt desavualni.

Mintán tehát a jó öreg V. Ferdinánddal a bécsi kéz másként boldogulni nem tudott — 1848 december 2-án lemondatták az osztrák császári trónról. Lemondatták azért, hogy végkép kettészakadjon az a viszony, mely V. Ferdinánd magyar királyt koronázási esküjénél fogva a magyar nemzethez csatolta;

Ami ezután történt, azzal igyekszem lehető röviden végezni.

A bécsi kéz ugyanis ismét tévedett. Mert a nemzet politikai iránya és az osztrák dinasztia egységesítő törekvései között fennmaradt ellentétek ezzel a trónváltozással nem szűntek meg. Sőt ellenkezőleg! Magyarország állami különállásának kidomborítása az ellentéteket annyira kiélesítette, hogy nyílt háború tört ki a nemzet és a dinasztia között.

Előbb V. Ferdinánd nevében 1848 október 21-iki kelettel kiáltványt tettek közzé, melyben ép úgy, mint napjainkban a hirdett chlopy-i napiparancsban „néptörzs”-nek nevezték, csak mint „nemzetiségről” emlékeztek meg a magyarról. „A magyar nemzetiség” fennállásának és gyarapulásának kezességét az ausztriai császárban és népei mindnyájának egy összhangzó nagy és egészszé tömörülésében találndja.

Hogy tervüket keresztülvihessék, föllá-

Éltették ellentünk a horvátokat, szerbeket és oláhokat. A horvát izgatás egyik főintézőjét, Gáj Lajost, a bécsi udvar „legmagasabb meglegedése jeléül“ brillantos melltűvel tüntette ki. Nyomorban pusztult el. Társa, Jellasich, ki a „bécsi kéz“ marionetteje volt, az örültek házában halt meg. Az oláh mozgalom főmatadorjának, Janku Avrámnek, ki magát a „havasok királyának“ nevezte, Ferencz József császár Bécsben saját kezével tüzte mellére a Ferencz József-rendet, mert százával ölte s gyilkolta a magyart. Ezt is megörjítette a hála s élete utolsó napjaiban paraszt lakodalmakba járt dudálni, a míg végre ez is gonoszul vészett el. Pajtása, Axentie Szeveru, a másik mordályégető gyilkos, Nagy Enyed feldulója, még ma is él. Még most is huzza az osztrák császári nyugdíjat, még pedig a budai királyi palotának építési alapjából.

A horvát felkelés tényleges vezére Jellasich nyíltan szemébe mondta gróf Batthyány Lajosnak: „Önök Magyarországot szabad, független Magyarországnak akarják; én pedig az osztrák birodalom politikai egységére esküdtem. Ha ebbe bele nem egyeznek, köztünk csak a kard dönthet.“ Amikor Batthyány figyelmeztette Jellasichot, hogy Horvátországban pánszláv mozgalom forr, ez pedig nem osztrák birodalmi egységet czéloz, Jellasich nyíltan válaszolva így felelt: „Nekem önök ellen fanatizmusra van szükségem. Erre a pánszláv agitáció *eszköznek jó*. Csak önök legyenek leverte, a többi az én dolgom.“ Jellasich e mondását ajánlom a nemzetiségek figyelmébe, annyiival is inkább, mert 1849 után a bécsi udvar velük szemben is úgy bánt el, mint velünk magyarokkal, pedig hát akkor ők az osztrákok táborában harcoltak ellentünk. Okuljanak ebből!

Mert Jellasich a horvátok fanatizmusát tényleg csak eszközül használta fel Magyarország alkotmányának letörésére. A bécsi kormány még tovább ment! Az összes bellázadást az uralkodó akaratának palástjába burkolta. Burkolta mindaddig, amíg a gyümölcsöt elég érettnék nem

vélték; ekkor azután a bécsi minisztérium emlékiratot intézett a magyar kormányhoz, melyben értesítette, hogy „Magyarország független kormányzata ellenkezik a birodalom egységével. V. Ferdinánd királynak *nem volt joga* a pozsonyi országgyűlés által megszavazott törvényeket szentesíteni, mert azok sértik a *pragmatica sanctiot*. Ép ezért az osztrák kormány követeli, hogy a magyar pénzügy, hadügy és *kereskedelemügy* az osztrák birodalmi minisztérium kezébe adassék vissza.“

Kevéssel V. Ferdinánd lemondása után, — 1848 december közepén, — az osztrák császári seregek megtámadták Magyarországot.

Es ezzel a fegyveres támadással egyidejűleg 1848 december 28-án az osztrák pénzügyminisztérium rendeletileg adta tudtára a monarchia népeinek, hogy a császári hadaknak Magyarországon való győzelmes előhaladása lehetővé tette, hogy intézkedések történjenek, hogy Magyarország s az „összbirodalom egyéb részei“ közt való forgalom megkönnyebbíttessék, s hogy a vámjövédék a közös pénzügyigazgatás javára biztosíttassék. Ez a december 28-iki rendelet az osztrák csapatok által megszállott területen székelő vámfelügyelőséget és pénzügyi hatóságokat minden hivatalaikkal egyetemben az osztrák pénzügyminisztérium alá rendelte, a magyar kormánynak minden eddigi intézkedéseit érvényteleneknek jelentette ki. A magyar-osztrák határon levő osztrák és magyar harminczadokat olyképpen egyesítette, hogy az osztrák végezze a magyar dolgát is, még pedig nemcsak Ausztria, hanem a külfölddel szemben is; végre megparancsolta, hogy az osztrák vámhivatalok minden ténykedésükben az osztrák szabályok szerint járjanak el, a vámkezelési járulékokat csak egyszer szedjék be.

Az 1849 márczius 4-én Ölmützben kiadott oktroyált alkotmánynyal pedig a bécsi kéz kitörülte Magyarországot a nemzetek sorából, s beleolvasztotta az „egy és oszthatatlan birodalom tartományai közé;

Ez az olmützi alkotmány rendelte el, hogy az egész osztrák birodalom egyetlen vámterület legyen.

Erre a márczius 4-iki manifesztumra a magyar nemzet, — ha élni akart — csak az április 14-iki függetlenségi nyilatkozattal felelhetett. Akart élni, — tehát felelt!

1849 augusztus 13-a után a császári altérőgé végeztette ki hőseinket és szabadságharcunk vezéralakjait. Mert Világos után a magyar nemzet hadi törvény alá vettetett. Külföldiek kormányoztak ismeretlen, vad nyelveken édes hazánkban, hol atyáink éltek s elvérzettek.

Magyarnak lenni bűn volt saját szülőföldünkön. Osztrák generálisok vas veszeje alatt nyögött az egész ország. A magyar nép ösztönszerűleg érezte, hogy a bécsi kéz végkép kiakarja irtani a föld színéről. És a magyar nép megadta erre a feleletet. A felelet ez volt: Mi magyarok vagyunk! Mi tehát nemzet akarunk lenni!

Amikor azután az osztrák monarchia eszméjének pislogó mécse kialudt, akkor kitűnt, hogy a magyar nemzet a bibliai leányzóként nem halt meg, csak szendergett.

Mert a világozi fegyverletétel után rögtön felfüggesztették Ausztriában is az alkotmányt s a monarchia egész vonalán beütött újra a teljes abszolutizmus.

1849 október 20-án már a vámtételek dolgában is rendelkezett az osztrák kormány. Vámmentessé tett néhány cikket; 1850 február 15-én pedig a gyufa kiviteli vámját szállította le; 1850 június 5-én és június 12-én pedig megjelent a császári patens, mely a magyar osztrák közbenső vámvonalat eltörölte s a közös vámterületet végkép megalapította. Ebből látható, hogy a császári abszolutizmus nemcsak a politikai dolgokkal foglalkozott. Nem! Sőt ellenkezőleg. Az abszolút rendszernek első dolga volt a magyar vámterületet megszüntetni s a gazdasági önállóságot elszikkasztani.

Az abszolutizmus azonban csakhamar

kátyuba vitte Ausztria politikáját s a dinasztára elkövetkezett a jól megérdemelt büntetések és sorscsapások hosszú sorozata; elkövetkezett először is Solferino.

Ezután újabb kísérletezés történt egy kis alkotmányos mézes madzaggal. Az októberi diploma a magyar nyelvet újra visszahelyezte régi jogaiba. Tényleg pedig nagyon is sárga-fekete volt a mézes madzag. Mert 1861 áprilisban országgyűlést hirdettek s ennek meghagyták, küldjön 85 képviselőt a szintén visszaállított Reichsrathba ép úgy, mint a birodalom többi tartományai. A magyar nemzet azonban akkor nem ment lépére!

Deák Ferencz, a ki abban az időben az egész ország közérzületét tolmácsolta, már választásakor kijelentette: „hogy az ország függetlenségét semmi árért sem szabad feláldozni, mert az nemzeti öngyilkosság volna“. A képviselőház pedig kijelentette, hogy: az ország törvényes függetlenségét semmi tekinteteknek, semmi érdekeknek fel nem áldozhatják s ahhoz, mint a nemzeti létel alapfeltételéhez ragaszkodnak és az uralkodó ugyanazonosságán kívül az ausztriai birodalom irányában semmi szorosabb kapcsolatot el nem fogadnak.

A birodalom egységesítésének terve tehát ismét felsült! Akartak ugyan még a nemzet képviselői helyett közvetlen választás útján kerületenként, városonként és testületenként képviselőket küldeni a Reichsrathba, de Schmerlingnek ez a terve is eszméjét fogott, bár a bécsi kormány lapjai azzal fenyegették Magyarországot, hogy ha el nem fogadják a császár februári alkotmányát, akkor „hazánkat nyelvek szerint osztják fel.“ Nem használt ez a szinpadi menydörgés!

A vége az lett, hogy Schmerling megbukott s a helyébe lépett Belcredi az alkotmányt újból felfüggesztvén, folytatódott a rövid időre szünetelt abszolutizmus.

Erre azután az egységes birodalom 1866-ban megkapta a második nagy leczkét Szádovánál, ahol a poroszok hét nap alatt pocsekká verték a győzhetetlennek hitt osztrák armádiát.

A háborút megelőzőleg hat hónappal, — daczára az abszolutisticus kormányzatnak — összehívták a magyar országgyűlést. Az 1865 december 15-iki trónbeszéd, a pragmatica sanctiora helyezkedve, ebből azt akarta kimagyarázni, hogy Magyarország-nak csakis *beligazgatási* önállóságra van joga. Ezt beismerve megígérték, hogy a császár az esetben megkoronáztatja magát, *ha a nemzet beleegyezik a „48-as törvények gondos átvizsgálásába és célszerű megváltoztatásába“*. A képviselők tagadólág válaszoltak s Deák Ferencz kijelentette, hogy Magyarország halott s azt csak az alkotmány helyreállításával lehet újra életre ébreszteni.

Amikor pedig a bécsi kéz a porosz ellen segílyt kérve hivatkozott a magyar lovasgiaságra, mely Mária Terézia trónját is megmentette s felhívták a nemzetet: „*keljen fel a trónt és hazát megmenteni*“ — akkor erre a felhívásra Magyarország egy pokolian nagyot kaczagott.

De nemcsak Magyarországon volt ilyen a hangulat, hanem az egész birodalomban végtelen nagy elégedetlenség mutatkozott az abszolutisztikus kormányzás miatt. Csehországban még csak egy guerilla-csapatot sem voltak képesek alakítani. A bécsi nép pedig nyíltan ujjongott örömben, hogy a „gyalázatos kormányrendszer megbukik.“ Egyedül a hü Tirol állított ki néhány ezer népfelkelőt. Az örökös tartományok többi népe néma megelégedéssel leste a győztes poroszok előnyomulását.

A császárt a szadovai csatavesztés után való napon, midőn Schönbrunnból Bécsbe kocsizott, a bécsi nép: „*Vivat Maximilián!*“ kiáltással fogadta.

Ezenkívül azonban az egységesített osztrák birodalom pénzügyileg is teljesen a tönk szélére jutott. Látható ezekből, hogy a birodalom egységesítésének fantasmagóriája Ausztriát a katasztrófák egész láncolatába sodorta. Népei örömmel üdvözölték a felbomlás előjeleit; hadserege harcztékptelen volt; pénztára üres.

És ekkor, a válság utolsó percében azok, akik lenéztek, megalázták, letipor-
tak, azok, akik kiakartak törülni a nem-

zetek sorából, újra idejöttek hozzáuk, magyarokhoz, s békejobbot nyújtottak. Amikor látták, hogy engedni kell valamit, akkor az osztrák császár 1866 november 17-én minisztertanácsot tartott, melyen ő elnökölvén, azt a kérdést vetette fel: „*Mit lehetne Magyarországnak engedni, s mit kell okvetlen fentanrtani a birodalmi egység számára?* Akkor elhatározták a következőket: Megmarad a hadsereg intakt egysége, a külügy, a vámközösség és az állami pénzügyek közössége. Amikor ezt maguk között megállapították, akkor nagyon békülékenynyé vált a hangulatuk. Ennek a békülékeny udvari hangulatnak eredménye és következménye a szerencsétlen 67-es kiegyezés.

Mert azok a vezérférfiak, akik 1861-ben szilárdul állottak meg elveik mellett, mint a kőfal, azok, akik 1861-ben nem tántorodtak meg, ezek 1867-ben megkötötték a kiegyezést Ausztriával úgy, hogy szakítottak multjukkal teljesen.

Ki lett adva a röpke szálló ige: Borítsunk fátyolt a multa! És a nemzet fátyolt borított és feledett! Feledett mindent! A zsarnokság 50-es és 60-as éveinek szenvedéseit elfeledték, az akasztófán kivégzett, az agyonlőtték és börtönben elrohadtak, vagy számkivetésben elpusztultak fiai és testvérei körüludvarolták a megkoronázott magyar királyt s azok, kiknek kezei és lábain még látszottak a bilincsek nyomai — lecsókták a fénymázt a cipőjéről — mert a nemzet nagy zöme feledett, fátyolt borított a multa s bizott a becsületes kiegyezésben.

Tévedtek, nagyot tévedtek a kiegyezési mű megteremtői! Mert a 67-es kiegyezési mű mellett lehet némi haladás, lehet fejlődés, — de Magyarország saját érdekeinek megfelelő önálló nemzeti politikát nem követhet.

Hisz arra, hogy alkotmányunk csak névleges, legekleatásabb példa az, hogy a magyar parlament többsége 37 év alatt egyetlen egy esetben sem mert szembe szállani a bécsi kéz parancsszavával. Amikor pedig először megtörtént, hogy nem parirozott, — a bécsi kéz rögtön a nem-

azt döntésére apellált. Mikor aztán a nemzet tényleg döntött, — de nem úgy, ahogy ők szerették volna, — akkor is azt tették, s azóta is azt teszik, ami nekik tetszik.

Ezért tehát ez a 67-es kiegyezés nem lehet négyszázados küzdelmeink záró köve. Mert a lefolyt 38 év alatt kitudódott, hogy 1867-ben a bécsi kéz gonoszul félrevezette a szerződő magyar államférfiakat. Ez idő alatt bebizonyult, hogy a 67-es kiegyezés csak újabb válfaja a régi birodalmi egységesítési törekvéseknek.

Látjuk ugyanis, hogy van magyar kormány és törvényhozás, de ez csak addig fungálhat, a míg a bécsi kéz politikai circulusait keresztül nem huzza, vagy nem találja magával szemben „az én házam politikáját“, avagy „az én hadseregem egységét.“

A míg a jó, engedelmes kormányok csak belpolitikai és közigazgatási ügyekkel szórakoztak — addig nem volt baj. Addig forgott a közönség rozoga szerkerének kenetlen kereke, mint a parancsolat.

Addig jól fungált! Mert 1867-ben oly minisztérium vette kezébe az ügyek vezetését, mely nemcsak jó osztrák, hanem bizonyos irányban magyar is volt.

A külügyi dolgokba nem avatkozott. Erre sem oka, sem alkalmá nem akadt — mert idegen országok kormányával a magyar minisztérium *nem érintkezhet*. Kereskedelmi szerződéseket szintén nem köthet. Ez a bécsi kéz dolga! Követeket, képviselőket külföldre nem küldhet, nem nevezhet ki — de még csak nem is levelezhet velük közvetlen. Ha levelet akar magyar miniszter külföldre küldeni meg kell kérnie a császári külügyminisztert, hogy legyen szíves azt közvetíteni. Pedig hát Ausztria speciálisan ipari állam; Magyarország pedig különleges földmivelő állam. Gazdasági érdekeik a külföldön különböznek, sőt határozottan homlok-egyenesen ellenkezők. Az osztrák-magyar követ, konzul, képviselő, residens, vagy megbízott, tehát csak az egyik fél gazda-

sági érdekeit képviselheti külföldön. Mindkettőt nem!

Hogy kiét képviseli, azt nagyon is jól érezzük.

De itt a *hadsereg kérdése*. A világ minden államának hadseregét saját anyanyelvén vezénylik, saját nemzetének zászlajára esketik fel. Nem pedig idegen nyelven tanítják s nem gyűlöl, idegen zászló alá sorozzák. A mi katonáink zászlaja a sárga-fekete. Vezényleti nyelvük német s egyetlen magyar fiú se lehet hadnagy, ha nem tud németül.

Bizony nem lehet! Ellenben sok száz generális közül alig tud egy-kettő magyarul. Es ezenfelül a magyar katona; az a magyar gyerek, a kit magyar anya szült magyar földön; a kinek apja fizeti az adót a katonaság fentartása és eltartására, — az a magyar gyerek még csak nem is Magyarország, hanem az osztrák császár katonája. Bolond dolog biz ez!

Es ott van a *vámközösség* rendszere, mely arra van hivatva, hogy — Magyarország iparát s vele az anyagi jólétnek akadálytalan fejlődését lehetetlenné tegye — ezt a vámközösséget absolute nem lett volna szabad 1867-ben elfogadni. Mert lehet valaki a szabadkereskedés, lehet a védrendszer barátja, de az már mégsem egyéb, mint közgazdasági öngyilkosság, a mikor egy „méltányosnak“ keresztelt szövetkezésnél olyan rendszert hoztak a nemzet nyakára, mely sem nem védrendszer, sem nem szabad kereskedés, hanem egyenesen arra van hivatva, hogy az osztrák iparnak adjon minden ármérséklő külföldi verseny ellen magas véd-, sőt prohibitív vámokkal fedezett monopoliumot Magyarország összes piacain.

Ezekből látható, hogy a 67-ik kiegyezés nem egyéb, mint Ausztriá javára inaugurált abszolutizmus. Es észlelhető főleg az utolsó három-négy év eseményeiből, hogy a „bécsi kéznek“, mely ma inkább keresztül akarja vinni a birodalmi egységesítés eszméjét, mint akarták a múltban bármikor,

1867 óta nincs szüksége osztrák, szász avagy cseh beamter-miniszterekre, hogy a tervét keresztülvihesse. Nincs! Kap ő erre a hazaáruló munkára magyar embert is elegendő.

A januárban lezajlott választások óta újból a „lenni vagy nem lenni“ nagy kérdése előtt áll nemzetünk. 1867 óta ugyanis Magyarország választó polgársága kilencz esetben adott igazat a kiegyezési mű védőinek. Az utolsó választásoknál ez évben ellenük döntött. Mi, függetlenségi párt kezdetől fogva azt hirdetjük, hogy a 67-es kiegyezés valódi nemzeti szerencsétlenség! De a népmilliók szava csak most ismerte el hivatalosan a kiegyezést nemzeti szerencsétlenségnek.

Ép ezért, a magyar nemzetnek ma már nem lehet elegendő, ha Ausztria, ha a bécsi kéz holmi ideig-óráig tartó engeményeket tesz velünk szemben. Nekünk nem elég az olyan Ezsau lencséjére emlékeztető engedmény, mely miatt azután a nemzet egész jövőjét kellene az osztrák érdekekért áruba bocsátani.

Nekünk az kell, hogy Ausztria, hogy a bécsi kéz szűnjön meg mielőbb és végkép Magyarország házi ügyeibe avatkozni.

Mert látjuk és tudjuk négyszáz esztendő nemzeti sérelmeink hosszú sorozatából, hogy a mai és a maihoz hasonló vissza-, törvénytelen és alkotmányellenes abszolutisztikus állapotokat minden egyes alkalommal az a bécsi kéz által inaugurált szellem teremtetten meg, mely fölött áll a magyar kormánynak, mely nem ismer magyar törvényt s melynek a magyar alkotmány egyszerűen „smarn!“, mely a valódi hazafias szellem megnyilatkozását nap-nap után akadályozza, a mely közszellemünket naponkint meghamisítva tükrözi vissza s mely daczára az alkotmánynak, folyton létezik és garázdálkodik, mert magyar kormányférfiaink csak eszázárt ismernek, de magyar királyt nem.

A most naphrenden levő sérelmi ügy a nemzeti függetlenség, vagy a további járomviselés kérdése. Ez a kérdés az ébredés, a szabadulás, vagy az idegen ér-

dekek nyomása közti problémának nagy harcza.

Ha a magyar nemzetnek csakugyan van önérzete s van akarata, akkor nem riad vissza az osztrák fenyegetésektől és nem juhászkodik meg a bécsi kéz simogatásaira; s azt mondja az Irás szavaival: „vigyázatok és imádkozzatok, hogy kísértetbe ne jöjjetek.“

Ne üljön tehát fel a nemzet a fenyegetéseknek és ne féljen a nemzet az erőszak politikájától, hanem kergessék pokolba a hazafiak azokat a báránybőrbe öltözött farkasokat, a kik megakarják ejteni, vagy tántorítani a nemzeti ügy harczosait. Mert hazánk négyszáz esztendő multjában minden egyes elnyomási kísérlet alkalmával ugyanezek a jelenségek, ravaszkodások, fogások, megfélemlítési és megvesztegetési kísérletek ütögették fel fejüket, a melyeknek most élő tanui vagyunk.

Ha a nemzet férfias szilárdsággal kitart a haza igazai mellett, akkor visszaszerezhetjük mindazt, a mi isteni és emberi törvények szerint Magyarországot megilleti. Es a jelenségek utánítelve, a nemzet fenn akarja tartani ősi alkotmányát.

Fenn is fogja tartani, de csak a 48-as alap restaurálásával. Arra kell tehát rávenni a koronát, hogy állítsa vissza csonkítottanul a 48-as törvényeket, s tartsa és tartassa meg azt hűségesen mindenkivel.

S ha fog akadni valaki, aki képes lesz erre rávenni az uralkodót, az sokkal hasznosabb szolgálatot fog neki tenni, mint azok az udvari szolgák, akik a birodalom egységesítési irány erőszakolásával alapjában rázták meg a birodalom biztonságát. Mert jó lesz egyszer már megtanulni a bécsi „örök bölcse“ politikai doktoroknak is, hogy ma már minden halad. A természet haladó örök törvényét nem lehet megállítani s megkorbácsolni, mint tette a perszarszarnok a tengerrel.

A természet örök törvénye pedig a legmerevebb ellentétben áll a „Gesamt Monarchie“ rögeszméjével. Igen! Ellentétben! Mert ez az eszme egyedül magán Magyarországon is megtörik. Hisz ezer év óta él itt a magyar. „Nemzetek jöttek, mentek,

multak" el mellőle és mellette s a magyar helyén maradt.

Nohát nagyon furcsa kívánság az, hogy ez az *ezeresztendő*s Magyarország a százéves osztrák Monarchia kedvéért mondjon le azokról az aspirációkról, melyekért négyszáz év óta patakokban folyik a vér.

Erről nem fog lemondani. Nem! Mert aranyigazság Kossuth Lajos e mondása: „Sok dolog felett lehet alkudni, de a függetlenség felett nemzetnek alkudni nem lehet!“

Nem is fogunk!

Nem! Soha! Soha! Soha!

